

NATIONALØKONOMISK TIDSSKRIFT

UDGIVET AF NATIONALØKONOMISK FORENING

REDAKTIONSUDVALG:

C. V. BRAMSNÆS . POUL KRYGER . H. WINDING PEDERSEN

REDAKTØR: S. GAMMELGAARD JACOBSEN

*

1948

86. BIND · 5.—6. HÆFTE

*

INDHOLD:

NÅGRA SYNSPUNKTER PÅ INFLATIONSPROBLEMET Af <i>Erik Lindahl</i>	165
MARSHALL-PLANEN OG DENNS BETYDNING FOR DANSK ØKONOMI. Af <i>Svend Nielsen</i>	176
MATEMATIK OG ØKONOMI. Af <i>Bjarke Fog</i>	191
JERNBANETARIFFER. Af <i>P. P. Sveistrup</i>	208
SAMBAND MELLAN EKONOMISK TEORI OCH EKO- NOMISK POLITIK. Af <i>Erik Lundberg</i>	213
NATIONALINDKOMST, NATIONALREGNSKAB OG NATIONALBUDGET. Af <i>Kjeld Bjerke</i>	227
PRISREGULERING INDENFOR KONSUMMÆLK- HANDELEN. Af <i>G. Thomassen</i>	240
SIDNEY OG BEATRICE WEBB. Af <i>Even Marstrand</i> ...	248
DEN STATSVIDENSKABELIGE EKSAMENS 100-ÅRS JUBILÆUM.....	255
NATIONALØKONOMISK FORENINGENS GENERAL- FORSAMLING 1948.....	268
BOGANMELDELSER (se omslagets 3. side)	270
MEDLEMSLISTE pr. 31. DECEMBER 1948	279
INDHOLDSFORTEGNELSE 1948	

GYLDENDALSKE BOGHANDEL · NORDISK FORLAG
KØBENHAVN · MCMXLVIII

DEN DANSKE LANDMANDSBANK

HYPOTHEK- OG VEKSELBANK

AKTIESELSKAB

**Hovedkontor: Holmens Kanal 12
København K.**
45 filialer i København og omegn - 58 filialer i provinsen

KAPITAL-FORVALTNING

Frie og båndlagte kapitaler modtages til forvaltning. Reglement tilsendes på forlangende. (Telf. 6500, lokal 343).

VÆRDIPAPIRER modtages i opbevaringsdepot. (Gebyr 50 øre årligt af 1000 kr. nom. beløb. Min. 2 kr.).

AKTIER og OBLIGATIONER
købes og sælges.

BOXER udlejes.

Alle forespørgsler besvares omgående af vore afdelinger og af vort hovedkontor
Central 6500 lokal 65.

Telegram-adresse: LANDMANDSBANK

NÅGRA SYNPUNKTER PÅ INFLATIONSPROBLEMET¹⁾

AF ERIK LINDAHL

MIN uppgift i kväll är endast att ange några synpunkter på den svenska prisstegringens orsaker och eventuella botemedel. Vad jag har att säga kan ej utan vidare tillämpas på Danmark, där, efter vad jag kan förstå, situationen för nävarande ligger något bättre till än i Sverige. Kanske kan man dock här draga några lärdomar av de svenska erfarenheterna.

Till en början vill jag då framhålla, att prisutvecklingen under den gångna delen av 1900-talet på ett markant sätt avviker från den som ägde rum under föregående århundrade. Under 1800-talet voro världsmarknadspriserna i stort sett fallande, samtidigt som arbetslönerna undergingo en successiv stegring. Levnadskostnaderna höllo sig mer stabila: gjorda beräkningar för Sveriges vidkommande visa, att en riksdaler riksmynt av år 1860 hade ungefär samma köpkraft i konsumenternas händer som en krona år 1900. Under 1900-talet med dess två världskrig har prisnivån däremot i stort sett varit kraftigt stigande. Gentemot 1 krona av år 1900 svarade sälunda ungefär 2 kronor vid slutet av 1930-talet, och nu har beloppet, enligt konsumtionsprisindexberäkningarna, stigit till cirka 3 kronor och 25 öre.

När det gäller att förklara detta omslag från ett stabilt eller snarast stigande penningvärde under 1800-talet till en betydande fortgående penningförsämring under 1900-talet, kan man naturligtvis i första hand peka på de två förödande världskrigen, som vållat svåra ekonomiska rubbningar och medfört en oerhörd belastning av statsfinanserna. Emellertid visar utvecklingen särskilt under de sista åren, då prisnivån fortsatt att stiga, trots att varutillgången blivit bättre och produktionen mera normal, att även andra orsaker varit verksamma. Jag skall i det följande söka närmare belysa dessa orsaker, vilka sammenhänga med att penningväsenet både i Sverige och i andra länder ännu ej hunnit anpassa sig efter den djupgående omvandling av samhällets ekonomiska struktur, som ägt rum under senare årtionden.

1) Foredrag i Nationalökonomisk Forening den 15. september 1948.

Såsom drivkrafter till den nuvarande prisstegringen kan man nämna *dels* sådana faktorer, som ge upphov till ett »inflationsgap« eller »köpkraftsöverskott« (för att använda ett par termer, som redan blivit populära i Sverige), *dels* sådana faktorer, som komma till uttryck i vad jag skulle vilja kalla autonoma inkomst- och prishöjningar.

Ett *inflationsgap* föreligger, när den totala efterfrågan efter varor och tjänster har en tendens att överstiga tillgången, även om priserna tillåtas att stiga. Detta inträffar i sådana fall, då prisstegringen verkar höjande å inkomsterna — den får alltså ej utgöra kompensation för en nedgång i produktiviteten — och därigenom skapar ett nytt köpkraftsöverskott. Fara förefinnes då för en fortgående höjning av prisnivån, och detta tyder på att samhällsekonomien, vad den monetära sidan angår, kommit ur balans.

En vanlig orsak till en dylik brist på balans är, att de lopande statsutgifterna stigit mer än vad beskattningsapparaten kan tåla och därfor till väsentlig del måste finansieras med ökad sedelutgivning. I sådana fall tvingar prisstegringen de enskilda att inskränka sin konsumtion så mycket som behövs för att statens behov skall kunna tillgodoses. Inflationen fungerar alltså som ett slags beskattningsinstrument. Men den fungerar effektivt endast så länge allmänheten ej blivit varse vad som är å färde. Därefter får prisstegringen gärna ett katastrofartat förlopp, som så småningom sätter penningväsendet ur funktion.

I Sverige torde ingen befara en utveckling av detta senare slag. Men man kan ändå ställa den frågan, om ej den offentliga hushållningens kraftiga ansvällning på senare tid haft en viss inflatorisk effekt. Jag tänker härvid icke på krigsårens påfrestningar och de därmed förnippade onormalt stora statsutgifterna, som i icke oväsentlig omfattning måste finansieras genom upplåning. Att dessa utgifter bidragit till prisnivåns uppgång under dessa år, torde ingen vilja förneka. Jag tänker på den nuvarande situationen, då den reguljära statsbudgeten ligger på en relativt hög nivå i förhållande till förkrigstiden, beroende på ökade utgifter för försvaret, för sociala och kulturella välfärdsanordningar av olika slag etc. Har vårt skatteväsende verkligen mäktat tillbodose de stora krav, som denna utveckling medfört?

Se vi på skattetryckets utveckling i Sverige, finna vi, att den totala be-skattningen till stat och kommun, som år 1913 belöpte sig till mindre än 10 % av nationalinkomsten och vid mitten av 1930-talet till ungefär 15 %, numera torde uppgå till icke mindre än 25 % av nationalinkomsten. Man förstår, att denna kännbara ökning av skattebördan har gett allmänheten den uppfattningen, att de nuvarande skatterna snarare äro för höga än för låga. Statens inkomster äro ju nu också så stora, att de förslå till täckning ej endast av de lopande utgifterna utan även av sådana statliga kapitalinvesteringar, som eljest bruka lånefinansieras.

Trots att statsbudgeten sålunda för närvarande är balanserad — eller överbalanserad, om man ser endast till driftbudgeten — framstår det emellertid som sannolikt, att den statsfinansiella expansionen haft en verkan i inflatorisk riktning. Det har nämligen visat sig svårt att bereda plats på marknaden för statens ökade efterfrågan. Detta beror framför allt på att allmänheten ej gärna reducerar sin konsumtion med samma belopp som skatterna ökas utan i stället *minskar sitt sparande*. Flera orsaker samverka härtill:

a) Då beskattningen reducerar den inkomst, som de enskilda få behålla för egen räkning, måste den samtidigt minska deras möjligheter till sparande. Om sparandet utgjorde en konstant kvotdel av den efter skatt behållna inkomsten, skulle det reduceras i samma proportion som denna inkomst. I verkligheten kan nedgången i sparandet antages bli något större, då sparkvoten förmodligen minskas vid fallande inkomst.

b) Härtill kommer, att den starkt progressiva skatteskalan och den inkomststjämning, som även i övrigt äger rum genom den offentliga hushållningen, medför att de större och mera sparkraftiga inkomsterna reduceras i högre grad än de mindre inkomsterna. På senare tid har man sökt att genom propaganda stimulera sparsamheten inom de breda lagren. Med allt erkännande av denna stora betydelse för ökad ekonomisk upplysning, måste dock konstateras, att den åtminstone hittills ej lämnat några resultat av sådan storleksordning att detta hunnat kompensera nyssnämnda minskningsfaktor.

c) Bidragande till sparandets nedgång torde även ha varit, att den direkta skattemetoden utnyttjats i så stor omfattning. De höga direkta inkomst- och förmögenhetsskatterna, som träffar den sparade inkomsten hårdare än den konsumerade, ha till följd att spararen känner sig ogynnsamt behandlad av skattemyndigheterna. I högre lägen förslår ju knappt räntan på sparmedlen att täcka den skatteökning, som orsakas av sparandet. Detta måste givetvis försvaga lusten att spara.

Från denna sista regel ges det dock ett viktigt undantag, i det att aktiebolag och ekonomiska föreningar m. fl. kunna ernå temporär skattefrihet för sparande inom företagen, i den mån de utnyttja rätten till fri avskrivning av inventarier eller rätten (som också tillkommer andra bokföringspliktiga rörelseidkare) att skriva ned värdet av sina lagertillgångar. Denna temporära skattefrihet torde särskilt vid nuvarande höga skattetryck ha utgjort ett incitament till ökat sparande.

Den nu nämda anordningen av beskattningen har sålunda antagligen haft till följd, att företagssparandet fått ökat och det enskilda sparandet minskat betydelse. Då det förra sparandet till stor del neutraliseras av investeringar inom gamla företag, kan det emellertid ej ersätta det senare sparandet, som fritt kan användas till finansiering av nya företag, bostads-

byggande m. m. Även om det totala samhälletliga sparandet hade varit oförändrat, skulle sålunda den angivna förskjutningen ha minskat sparandets effektivitet.

Det förefaller emellertid troligt, att det totala på frivillig väg framkommande sparandet väsentligt har nedgått, särskilt som man vid sidan av beskattningen kan peka på ytterligare ett par faktorer, som verka sänkande på sparbenägenheten:

d) Under kriget med dess påfrestningar och avspärrning från våra reguljära importmarknader fick tillgodoseendet av många behov anstå till bättre tider. Under efterkrigsåren har därför förelegat ett ackumulerat köpbehov, som bl. a. kommit till uttryck i importens starka ansvällning. I den mån dessa forcerade inköp skett för konsumtionsändamål, ha de givetvis inkräktat på det enskilda sparandet.

e) Slutligen kan nämnas, att den pågående prisstegringen på många håll minskat det förtroende för penningvärdets stabilitet, som är en förutsättning för att allmänheten skall skjuta sina inköp på framtiden.

Om denna nedgång av det totala enskilda frivilliga sparandet — som visserligen är svår att statistiskt belägga men som vi funnit vara en sannolik följd av bl. a. den statsfinansiella expansionen — hade åtföljts av motsvarande nedgång av *den privata sektorns kapitalanspråk*, skulle den samhällsekonomiska balansen kanske kunna ha bevarats. Utvecklingen på detta senare område har emellertid gått i *motstående riktning*. Kapitalbildningen inom industrien synes nämligen nu vara större än någonsin.

Flera omständigheter kunna anföras till förklaring härför. Först och främst måste många investeringsbehov tillgodoses, som måste anstå under krigsåren med dess avspärrning. Vidare ha stora produktionsomläggningar blivit nödvändiga på grund av att vår utrikeshandel fått en ny inriktnings — många varor som vi förut importerat från Tyskland måste vi nu börja producera inom landet, varvid kapitalkrävande nyanläggningar bli nödvändiga. Härtill kommer ytterligare, att det svenska folket nu kräver en allmän standardhöjning beträffande just det mest kapitalkrävande av alla behov, nämligen behovet av bostad. För att majoriteten av folket skall kunna utbyta sina omoderna och ohygieniska enrumslägenheter mot moderna två- och trerumslägenheter, måste under en lång följd av år milliarder nedläggas i byggandet av nya bostäder.

En allmän stimulans har investeringsverksamheten dessutom erhållit genom den relativt låga räntenivån och de förut omnämnda liberala avskrivningsreglerna inom beskattningen. Man kan befara, att de senare i många fall föranlett en från samhällsekonomisk synpunkt icke önskvärd inriktnings av kapitalbildningen; omfattningen av de investeringar, som i första hand dikterats av skatthänsyn, är dock svår att fastställa.

Sammanställa vi denna ökning av investeringsverksamheten med den

nyssnämnda minskningen av sparandet, förstå vi, att ett ganska betydande inflatoriskt gap måste förefinnas i Sverige. Detta gap kan nämligen enklast bestämmas just som diffenrensen mellan de för en viss period framåt planerade investeringarna och det för samma period på frivillig väg framkommande sparandet.

Inflationsgapet utlöser dels en tendens till ökning av importen, dels en tendens till prisstegring. I samma mån en importökning kommer till stånd, försvagas prisstegringstendensen. De onormalt stora importöverskott, som vi haft under de sista två åren, ha ej endast varit ett synnerligen tydligt indicium på att ett inflationsgap förelegat, de ha också fyllt en väsentlig del av gapet och därigenom hämmat prisstegringstendensen. Nu ha vi åter fömt vår valutareserv och kunna ej påräkna någon väsentlig kapitaltillförsel utifrån — tvärtom ha vi som bekant ådragit oss vissa förpliktelser som långivare till utlandet. Därför kan inflationsgapet för innevarande och närmast kommande år ej överbryggas på annat sätt än genom prisstegring, som å ena sidan begränsar investeringarna och å andra sidan medförför att konsumtionen minskas och sparandet ökas. Denna prisstegring åstadkommer visserligen likhet mellan sparande och kapitalbildning, om vi se bakåt, men kan ej åstadkomma jämvikt mellan de för framtiden gällande investerings- och sparandeplanerna. Bristen på balans kvarstår alltså, och detta gäller även landets förbindelser med utlandet, i den mån utvecklingen där ej förlöper efter analoga linjer. Om prisnivån inom landet stiger kraftigare än i utlandet, ökas tydlig tendensen till importöverskott, varför, om ett sådant ej kan finansieras genom Marshallhjälp eller annan utländsk kreditgivning, antingen importrestriktionerna måste skärpas eller valutan deprecieras.

Även internationellt sett befinna vi oss emellertid nu i ett skede, då den totala investeringen tenderar att överstiga det totala sparandet och marknaden därför blir säljarnas. Därav följer prisstegring, överfull sysselsättning och allt vad därmed sammanhänger. Under den stora depressionen i början av 1930-talet gick tendensen i rakt motsatt riktning: det var då svårt att utnyttja allt sparande genom kapitalbildning, och följdens blev prisfall och arbetslöshet. Det var detta samhälle, som den berömda engelske nationalökonomen Lord Keynes hade för ögonen, när han uppställde sin bekanta teori om arbetslösheten som ett medel att åstadkomma balans mellan sparande och investering. Nationalökonomerna har nu bråttom att ersätta denna teori med en annan, som bättre ansluter sig till det nuvarande läget, nämligen en teori för jämvikt i ett samhälle med möjligast full sysselsättning.

Vid utarbetandet av en dylik teori kommer man antagligen fram till den insikten, att en stabil prisnivå ej kan upprätthållas på längre sikt, om arbetslöshet med alla medel skall hindras uppkomma. Den normala utvecklingen är nämligen, att framsteg på vissa områden måste köpas med till-

bakagång på andra. Om man också för dessa senare områden vill hindra arbetslöshet och sjunkande lönenivå, måste i stället desto högre löner komma att gälla inom de expanderande grenarna. Programmet förutsätter alltså en successiv höjning av den genomsnittliga lönenivå, som blott under gynnsamma produktivitetsbetingelser kan undgå att föra med sig en uppgång också av prisnivå.

Om vi vilja undvika detta och bevara ett stabilt penningvärde, måste vi resignera inför det förhållandet, att normala framsteg på vissa håll inom vårt samhälle måste kompenseras av tillbakagång på andra håll.

Jag har nu talet om inflationsgapet och dess två komponenter, sparandeminskningen och investeringsökningen, och övergår till de s. k. *autonoma inkomst- och prishöjningarna*, vilka också äro av stor betydelse under nuvarande förhållanden.

Innebördens av den inflationsmekanism, som härvid åsyftas, förstår man lättast, om man tänker sig in i följande situation. Antag, att vid en viss tidpunkt alla löntagare lyckas tilltvinga sig en inkomsthöjning på 10 %, därfor att företagen räkna med att få priskontrollnämndens tillstånd att höja priserna i samma grad som kostnaderna ökats. Antag, att jordbrukarna följa löntagarnas exempel och få tillstånd att öka sina inkomster genom en 10 %-ig höjning av jordbrukspriserna, och att även husägare och andra samhällsgrupper få en liknande kompensation. Under dessa förutsättningar kommer flertalet inkomster och priser att stiga med 10 %, och om jämvikt var rådande vid utgångsläget, kan jämvikt också tänkas uppkomma vid det nya högre prisläget. Vad som skett i detta fall är att en stegring av prisnivån uppkommit, som inte orsakats av något inflatoriskt gap utan är av mera autonom karaktär. Den beror på den omständigheten, att ett penningvärde, som inte har någon fast förankring, kan försämras bara genom att alla räkna upp sina nominella inkomster. Om denna uppräkning sker på en gång och omfattar alla, vinner ingen samhällsgrupp något på transaktionen, utan alla få i stort sett samma reala inkomst som tidigare.

Denna konstruktion har en viss motsvarighet i verkligheten. Betrakta vi utvecklingen i Sverige under de sista åren, finna vi, att den egentligen avviker från konstruktionen endast i det hänseendet, att inkomsttegringarna ej försiggå samtidigt. Ett år, säg 1947, lyckats arbetarna få en lönehöjning på i genomsnitt 15 %. Nästa år driva jordbrukarna igenom en höjning av jordbrukspriserna som kompensation härför. Den härav föranledda ökningen av levnadskostnaderna blir året därför motivet till en ny stegring av lönenivån osv. Skulden till den inflationistiska utvecklingen delas sålunda av fackföreningarna, som genom en höjning av penninglönerna tro sig kunna erhålla en väsentlig förbättring av arbetarnas reala

standard, och arbetsgivarna, som acceptera denna nominella lönehöjning men samtidigt reducera dess reala betydelse genom att i motsvarande grad höja priserna. Vi är mitt uppe i en farligt stigande löne-pris-spiral, som drives fram av att först den ena och sedan den andra gruppen gynnas, men som på längre sikt blott medför sådana förskjutningar inom den reala inkomstfördelningen, som betingas av att vissa slag av penninginkomster är fasta eller relativt trögrörliga (i nuvarande läge exempelvis hyresinkomsterna) och därför ej kunna följa med de övriga i rörelsen uppåt.

Jag tror att fackmännen är tämligen eniga om att vid sidan av inflationsgapet också denna andra inflationsfaktor — de autonoma inkomsthöjningarna — nu är verksam i Sverige. Däremot torde det vara svårt, för att inte säga omöjligt, att objektivt konstatera, vilken betydelse som i nuvarande läge skall tillmätas var och en av dessa faktorer. Det förhåller sig nämligen så att den ena faktorn i viss mån förstärker den andras effekt. När prisnivån är stigande, därför att konsumenterna är obenägna att inskränka sin efterfrågan i erforderlig grad, får efterfrågan efter arbetskraft en tendens att ständigt överstiga utbudet. Därför när man så småningom ett sådant läge av full sysselsättning som vi har för närvarande. Vid detta läge kommer arbetsgivarnas konkurrens om arbetskraften att driva upp lönerna oavsett arbetarnas egna krav. Men i ett sådant läge är det naturligtvis lättare för arbetarna att genom sina aktioner driva igenom en ytterligare höjning av lönennivån, varigenom prisstegringen förstärkes.

Härvid bör särskilt erinras om att en dylik autonom lönehöjning ej minskar det inflatoriska gapet. Hur mycket arbetarna än höja sina lönar, kommer det fortfarande att råda brist på arbetskraft, under förutsättning att företagarna få kompensation för lönestegringen i form av högre produktpriser. Den omständigheten, att det råder brist på arbetskraft — vilken kommer till uttryck däri att de verkliga lönesatserna ofta tendera att överstiga de genom kollektivavtalet bestämda — bör alltså ej tydas så, att den avtalsbestämda lönennivåns höjd ej är av någon betydelse. Jag tror att man kommer sanningen närmare, om man påstår att den avtalsbestämda lönennivåns bildar utgångsläget för de nya lönehöjningarna, som drivas fram genom företagarnas konkurrens om arbetskraften. Ju högre detta utgångsläge är, desto kraftigare blir den totala lönestegringen och desto större hela prisnivåns uppgång.

Det är svårt för mig att bedöma, i vilken mån de nämnda två inflationsfaktorerna är verksamma också i Danmark.

Jag har emellertid fått den uppfattningen, att inflationsgapet för närvarande är mindre i Danmark än i Sverige. Den danska statsbudgeten belastas ej med så stora militärutgifter som den svenska. Vidare har man i Danmark ej ökat de sociala utgifterna i samma grad som i Sverige under

de sista åren. Slutligen torde också bostadsbyggandet och annan investeringsverksamhet här ligga på en något lägre nivå, trots att man i Danmark har att tillgodose särskilda återuppbryggningsbehov på grund av krigets skadeverkningar, från vilka vi i stort sett förskonats i Sverige. På grund av sitt stärka realitetssinne ha danskarna visat större tålmod och självbehärskning, när det gällt att anpassa nationens utgifter efter de tillgängliga resurserna.

Däremot torde den andra inflationsfaktorn, som kommer till uttryck i pris- och lönerörelser, som ej är direkt beroende av ett köpkraftsöverskott, vara av betydelse också för Danmark. Denna faktor inbegriper nämligen sådana prisstegringar, som via exporten och importen tillföras landet utifrån. De svenska export- och importpriserna ha ju tredubblats sedan förkrigstiden, och detta har naturligtvis inte kunnat undgå att påverka den inhemska pris- och löneutvecklingen. Även de autonoma lönehöjningarna ha spelat en stor roll. Under själva krigsåren synes de t. o. m. ha varit större i Danmark än i Sverige. Under efterkrigstiden ha dock de svenska arbetarna lyckats erhålla en större löneökning än de svenska arbetarna. Särskilt kraftig var stegringen i Sverige från 1946 till 1947, som för industriarbetare uppgick till 17 å 18 % och för lant- och skogsarbetare till 30 å 33 %. Trots detta synes reallönens höjning över förkrigsläget inom industrien vara något mindre i Sverige än i Danmark (från 1939 till 1947 12 % gentemot 16 %).

Om den analys av orsakssammanhanget jag nu givit är riktig i huvudsak, bli slutsatserna rörande inflationsfarans bekämpande följande: för det *första* måste åstadkommas jämvikt mellan sparande och investering genom att sparandet ökas eller genom att investeringarna inskränkas eller genom båda dessa åtgärder; för det *andra* måste de autonoma inkomsthöjningarna, var sig de komma från löntagare, jordbrukare eller andra företagare, stoppas.

Enligt min uppfattning skulle *för inflationsgapets fyllande* i Sverige krävas åtgärder av ungefär följande storleksordning: *antingen* en nedskärning av statsutgifterna ej med några tiotal eller hundratals utan med låt mig säga tusen milj. kr. med samtidigt bibehållande av nuvarande skatter, varvid alltså statens eget sparande skulle ökas med nämnda belopp; *eller* en ökning av de enskildas frivilliga sparande med cirka en miljard kr. per år; *eller* slutligen, om den nämnda sparandeökningen ej kommer till stånd, en inskränkning av bostadsbyggandet med ungefär en tredjedel av den nuvarande omfattningen eller en motsvarande beskärning av nyinvesteringarna inom industrien.

Var och en som är insatt i statsfinanserna förstår, att någon mera väsentlig reduktion av utgiftsnivån på detta område ej är möjlig: vi kunna

inte låta vårt försvar raseras, vi kunna inte slopa folkpensioner och barnbidrag, sedan de en gång införts, och tanken att sänka statstjänstemännens löner i väsentlig grad är ju uppenbart orimlig. Erfarenheten visar också, att man ej heller kan lita på att de enskilda genom frivillig konsumtionsinskränkning öka sitt sparande i någon större omfattning. Det svenska folket vill ej heller acceptera den relativa standardsänkning, som skulle ligga i en väsentlig inskränkning av bostadsproduktionen, eller den sänkning av vår industris konkurrenskraft och leveransförmåga, som skulle orsakas av en för hård beskärning af dess investeringsbehov. Även genom en rimlig *kombination* av samtliga nu nämnda alternativ skulle man därfor antagligen ej komma upp till ett belopp av större storleksordning än låt mig säga en tredjedel av det totala inflationsgapet.

Hur skall återstoden av inflationsgapet fyllas? Om man på goda grunder hesiterar inför tvångslån — som ej nämnvärt kommer att påverka konsumtionen inom hushåll med likvida förmögenhetstillgångar men desto mera käntbart kommer att träffa de övriga hushållen — återstår, efter mitt sätt att se, bara en utväg, nämligen att staten genom påläggandet av *nya skatter*, som ej skola användas till att finansiera nya utgifter utan t. ex. till att avbeta statsskulden, tvångsvis åstadkommer den erforderliga ökningen av det samhälleliga sparandet. Under kriget ökade vi vår statsskuld, som förut ej uppgick till mer än 2½ miljarder kr., med cirka 9 miljarder. Såsom utvecklingen kommit att förlöpa, vore det rimligt, att vi nu började avbeta denna skuld med 600 à 700 milj. kr per år, varigenom nya sparmedel skulle tillföras kapitalmarknaden och möjliggöra ett tillgodoende av den privata sektorns kreditbehov utan någon inflatoriskt verkande kreditgivning.

De nya skatterna, som alltså skulle möjliggöra en ny överbalansering av statsbudgeten med 600 à 700 milj. kr., böra naturligtvis anordnas så, att de i minsta möjliga grad minska de enskildas sparande — eljest skulle de ju motverka sitt eget syfte. De måste därför läggas på konsumtionen och då lämpligen taga formen av en proportionell beskattning av all konsumtion genom en ny och snarast *skärt allmän omsättningsskatt*. De sociala olägenheter, som är förknippade med en en dylik skatt — den träffar hårdast där behoven är störst — borde samtidigt i möjlig mån avhjälpas genom lämpliga och effektiva subventionsåtgärder till förmån för lägre inkomsttagare och barnrika familjer. (Om kostnaden för dessa subventioner anslås till cirka 250 milj. kr., borde den nya omsättningsskatten brutto avkasta omkring 900 milj. kr., vilket belopp motsvarar ungefär 5 % av den totala privata konsumtionens värde).

För att en dylik skatt ej skall höja prisnivån mer än som motsvarar skattetilläget till priserna, fordras givetvis att den ej tillåtes ge upphov till motsvarande lönehöjningar, vilket skulle bli fallet vid indexreglerade

löner. I Sverige äro vi nu beredda att utmönstra de direkta skatterna ur levnadskostnadsindex, och antagligen komma vi också att få en sådan variant av denna index, som rentsats även med avseende på förändringar av indirekta skatter och subventioner. En index av den senare typen skulle givetvis vara den bästa grundvalen för mekaniska lönejusteringar.

I Danmark torde man ej behöva tillgripa en så besk medicin, som jag föreslagit för Sveriges vidkommande, utan här kan man nog fara mera varligt fram. Av den i pressen förda diskussionen har jag fått det intycket, att man har vissa sympatier för en höjning av den direkta beskattningen, om avdrag därvid finge göras för sparade medel. En dylik begränsning av den direkta skatten till konsumtionen har i andra länder betraktats som önskvärd men ogenomförlig. Skall frågan kunna lösas nu, förutsätter detta alltså en exceptionell skicklighet hos den danske skattelagstiftaren.

De åtgärder jag hittills talat om utgöra emellertid bara *halva* programmet. Även om vi i Sverige skulle kunna fylla inflationsgapet genom en ny omsättningsskatt kombinerad med andra restriktiva åtgärder, skulle prisnivån fortsätta att stiga, om det ej samtidigt genom andra åtgärder drogs försorg om att den genomsnittliga inkomstnivåns höjning per år ej översteg de få procent, som möjliggörs av kapitalets ökning och produktivitetens höjning, om betingelserna för utrikeshandeln ej försämrar.

För att denna andra del av programmet skall kunna realiseras, fordras stor *återhållsamhet* från alla samhällsgrupper vad gäller *kraven på inkomsthöjningar*. Ramen för en höjning av vår reala standard är under nuvarande ogynnsamma förhållanden så snäv, att den möjliggör en blott i moderat tempo fortgående förbättring av de eftersatta gruppernas ekonomiska ställning. Men även mellan dessa grupper kan konkurrensen bli hård, och fara föreligger alltid för att man väljer den bekvämaste vägen att söka formellt tillgodose för många krav på bekostnad av penningvärdet.

Man torde dock våga hoppas, att utvecklingen under de senaste åren givit de ansvariga instanserna en hälsoväm läxa i detta avseende, och att man därför snart är mogen att genom regelbundna rundabordskonferenser överlägga och överenskomma om vilka inkomsthöjningar, som få förekomma under en viss period framåt, t. ex. det närmaste året. En dylik *kollektiv reglering* innebär visserligen en stark begränsning av vederbörande parters handlingsfrihet. Men vi få resignera inför detta onda, då vi eljest få dragas med ett ännu större ont, nämligen en *reglering i detalj* av vårt ekonomiska handlande. Den enda möjligheten att få till stånd större frihet inom prisbildningen, att bevara friheten rörande yrkesval m. m., är att vi följa vissa regler, som garantera att kampen om fördelningen av produktionens resultat ej driver fram en försäuring av penningvärdet.

Jag förmodar att många av mina åhörare nu skulle vilja invända, att vi tidigare hade ett relativt stabilt penningvärde utan regleringar av den

art jag nyss skisserat. Jag vill därför påpeka, att samhället sedan dess i flera avseenden fått en förändrad struktur. Förr var konkurrensen relativt fri, såväl mellan företagarna som på arbetsidan, och man trodde på penningvärdets stabilitet. Nu inskränkes konkurrensen genom de stora kollektiva sammanslutningarna. Och företagarna ha upptäckt, att de ej behöva förlora på en lönehöjning, som kompenseras av stegetrade produktpriser. Arbetarna å sin sida veta, att de vid inträffad arbetslöshet ej gärna komma att lämnas utan stöd av statsmakterna. Dessa omständigheter ha tillsammans medfört, att andra och mera vittomfattande regleringstyper nu ärö nödvändiga för bevarandet av penningvärdets stabilitet.

Till slut må ännu en fråga uppställas. Om det visar sig vara så besvärligt att stå emot eller reglera de krafter, som verka i penningförsämrande riktning, om härför krävs så stora uppföringar och om t. o. m. en viss arbetslöshet härvid kan väntas, är det då ej bättre att resignera inför en måttligt stigande prisnivå såsom det minst onda bland flera obehagliga alternativ?

För min del är jag benägen att besvara denna fråga nekande och detta av den anledningen att programmet om en måtfullt men kontinuerligt stigande prisnivå är ohållbart från rent logisk synpunkt. En penningförsämring kan hållas inom moderata gränser endast så länge den ej uppställs som program. Moderationen är nämligen beroende av att allmänheten tror på prisnivåns stabilitet. Så smart allmänheten får klart för sig, att den har att emotse en kontinuerlig stigande prisnivå, kommer den att anpassa sina åtgärder därefter, d. v. s. den kommer att påskynda sina inköp och minska sitt sparande, och följdens härvä blir att programmet för den sakta stigande prisnivån ej kan upprätthållas: prisstegringen kommer att allt mera accelereras och får till slut inflationsartad karaktär. Man skulle därför nödgas föra allmänheten bakom ljuset och söka bibringa den en föreställning om att penningvärdet är stabilt, trots att man ej själv tror därpå. Dyliga machiavellistiska metoder böra ej få förekomma och kunna ej heller på längre sikt tillämpas i ett upplyst demokratiskt samhälle.

Penningväsendets historia visar, att det endast dröjande och efter svåra kriser och misslyckanden anpassar sig efter samhällets utveckling i övrigt. För närvarande synes penningväsendet genomgå en ny kris, som sammanhänger med genomgripande förändringar i samhällsstrukturen, framdrivna av motsättningarna mellan mäktiga ekonomiska intressegrupper. Jag har idag velat framhålla, at övervinnandet av denna kris förutsätter uppföringar från de enskildas sida och ställer stora krav på solidariteten mellan olika samhällsgrupper. Ju förr vi inse detta, desto större äro utsikterna för att vi kunna få behålla ett demokratiskt samhällsskick med allt vad detta innebär av höga livsvärden.

MARSHALL-PLANEN OG DENS BETYDNING FOR DANSK ØKONOMI¹⁾

AF SVEND NIELSEN

DE økonomiske forhold veksler i nutiden så hurtigt, at man er tilbøjelig til i den grad at blive fanget af dagens og den allernærmeste fremtids problemer, at man kun alt for uklart husker, hvordan de økonomiske tilstande var for blot få måneder siden, og hvilke økonomiske problemer vi dengang tumlede med.

Når vi i aften skal beskæftige os med Marshall-planen og dens betydning for dansk økonomi, tror jeg derfor, det er nødvendigt, at vi først ser på, hvorledes vor økonomiske situation var i tiden, før Marshall-planen var blevet en realitet, vi kunne inddrage i vore overvejelser.

Ved befrielsen stod vi med tømte varelager, reducerede besætninger, et mangelfuld vedligeholdt produktionsapparat, en halveret handelsflåde, og vi havde i 5 år i virkeligheden ikke foretaget nyanskaffelser og udskiftninger, idet den investering, der fandt sted under krigen, praktisk taget oppejedes af nedgang i tonnage, besætninger og varelager. Vi havde næsten ingen valutareserver, idet vort eneste større aktiv, tilgodehavendet i Tyskland, var værdiløst. Vor industriproduktion var ligesom produktionen af animalske landbrugsprodukter ca. 30 % lavere end før krigen. Det var derfor kun ved at nedsætte nyinvesteringer og vedligeholdelse til et minimum og ved at bruge de sidste rester af vore varelager muligt at nøjes med at forringe levefoden for befolkningen med 15—20 %.

Vi stod med andre ord efter befrielsen over for den opgave på den ene side at bringe vort produktionsapparat op på det niveau, det ville have haft, hvis der i krigsårene var sket normal vedligeholdelse og normale nyanskaffelser og udvidelser, og på den anden side skaffe en sådan forbedring af levefoden, at den af befolkningen måtte blive betragtet som tålelig.

Tiden til foråret 1948.

Hvor langt er man så i løbet af de 3—4 år efter befrielsen kommet med løsningen af disse to opgaver: at genopbygge vort produktionsapparat og forbedre levestandarden?

¹⁾ Foredrag i Nationaløkonomisk Forening den 8. december 1948.

Her må man konstatere, at man har valgt først at løse den sidste opgave: at forbedre levestandarden, og denne opgave er løst fuldt ud. Den danske befolkningens forbrug er nu så nogenlunde på samme niveau som i 1939. Dermed er ikke sagt, at vort forbrug af de enkelte varer er det samme som før. Vi spiser mere ost, flere æg, drikker mere mælk, øl og brændevin, og vi ryger flere cigaretter end før. På den anden side bruger vi mindre af tekstilvarer, spiser færre fedtstoffer, mindre sukker, og vi drikker mindre kaffe end før. Men som helhed er forbruget nu på samme niveau som før krigen.

Det er kun naturligt, at man ikke samtidig med at genoprette levestandarden i løbet af 3—4 år har haft kræfter til også at løse den anden opgave: at genopbygge produktionssapparatet.

I de officielle publikationer¹⁾ regner man med, at nettoinvesteringen før krigen androg ca. 500 mill. kr. årlig eller 6—7 % af nationalproduktet, d. v. s. værdien af den samlede produktive indsats i samfundet i løbet af et år. Da vi før krigen var i betalingsbalance over for udlandet, blev hele denne investering finansieret ved opsparing her i landet.

Hvordan er det så gået med investering og opsparing efter krigen?

Jeg ser helt bort fra 1945, der var et overgangsår, for den første dels vedkommende endnu hørende til besættelsesiden og for de sidste to trediedele præget af usikkerhed og famnen. For 1946 er nettoinvesteringen gjort op til knap 1.200 mill. kr., altså godt det dobbelte af investeringen før krigen. Under hensyn til at prisniveauet er steget til ca. det dobbelte, ser dette ganske tilfredsstillende ud. Men i 1946 stiftede vi gæld i udlandet for ca. 950 mill. kr., og nettoinvesteringen for dansk regning, d. v. s. den danske befolkningens opsparing eller stigningen i vor nationalformue, hvad vi nu vil kalde det, blev kun godt 200 mill. kr. eller ca. 1½ % af det årlige nationalprodukt.

For 1947 regnes der med, at der er sket en investering på godt 900 mill. kr., hvoraf godt 400 mill. kr. er skaffet ved gældsstiftelse og godt 500 mill. kr. ved opsparing svarende til 3 % af årets nationalprodukt.

For 1948 regnes der med en noget større investering og med, at en større del vil blive finansieret ved opsparing, måske svarende til 4—5 % af nationalproduktet.

Nettoinvesteringen efter krigen har således været omtrent som før krigen, men en investering af dette omfang har kun været mulig ved hjælp af gældsstiftelse i udlandet. Staten har udnyttet flere store krediter i Sverige og hos den amerikanske import-eksportbank og optaget lån i Den internationale Bank i U. S. A. Gennem Nationalbankens træk på Den internatio-

1) Statistiske Meddelelser, 4. række, 129. bind, 5. hæfte, og Danmarks Nationalbudget for 1948.

nale Valutafond er der skaffet dollars, og gennem dens træk på Bank of England er der skaffet sterling.

Når vi tager efterkrigsperioden som en helhed, svarer denne gældsstiftelse til ca. halvdelen af investeringsbeløbet. Opsparingens andel har dog været stigende fra år til år.

Den forbedring, der har fundet sted i vores økonomiske forhold i de første 3 år efter krigen, er sket under stedse større vanskeligheder på det valutamæssige område.

Før krigen havde vort betalingsmellemværende over for udlandet været nogenlunde i balance, vi havde et overskud i sterling og et underskud i dollars, men det havde ikke voldt os nogen vanskelighed, fordi vi til enhver tid havde kunnet få vort sterlingoverskud omvekslet til dollars. Selv i tiden fra foråret 1945 til efteråret 1947, da vi stiftede gæld i udlandet, ikke mindst i England, havde vi stadig, omend kun efter forudgående forhandlinger med England og kun inden for begrænsede beløb, fået omagt sterling til dollars, men i efteråret 1947 blev den mangel på dollars, der siden krigen har gjort sig gældende for hele Vesteuropa, et for Danmark meget alvorligt problem. Denne udvikling kom til os over England.

Da vor handelsaftale med England om eksport af landbrugsvarer udløb den 1. oktober 1947, uden at der var opnået enighed om en ny aftale, standsede vi vor landbrugsekspport til England, og samtidig ophørte vor mulighed for at få dollars fra England, og da landbrugsekspporten til England blev genoptaget efter forhandlingerne i januar-februar 1948, meddelte England, at det ikke mere var i stand til at foretage omlægning fra sterling til dollars.

Dette, at vi ikke mere kan omlægge den valuta, vi indtjener ved vor eksport, fra én valuta til en anden, må øve en meget ugunstig indflydelse på dansk erhvervsliv. Navnlig er det skæbnesvært for vort landbrug, at sterling ikke mere er konvertibel. Som handelsministeren udtrykte det for nogle uger siden, foregår der i danske ko- og grisemaver en konvertering fra dollars til sterling. Før krigen reddedes situationen ved, at den modsatte proces fandt sted i Bank of England, — men det er nu standset.

Hvor alvorligt mangel på dollars truer dansk økonomi vil fremgå af, at den merimport, vi før krigen havde fra dollarområdet (d. v. s. ikke blot U.S.A., men hele den vestlige halvkugle) efter det nuværende prisniveau svarer til ca. 350 mill. kr. årlig. Faktisk har vor merimport i dollars siden 1945 dog været væsentlig større, fordi vi på grund af leveringsvanskeligheder, navnlig i England og Tyskland, har måttet forøge vores indkøb fra den vestlige halvkugle. Vor merimport fra Amerika udgjorde i 1947 ikke 350, men over 650 mill. kr.

Måske bør billedet af den økonomiske udvikling inden for de første 3 år efter befrielsen rundes af med at anføre, at den samlede produktion er

nået op til omtrent samme niveau som før krigen, en stigning, der bl. a. skyldes den nuværende store beskæftigelse. Derimod er produktiviteten, det præsterede produkt pr. arbejdstime, trods stigning siden befrielsen, stadig lavere end før krigen. Industriproduktionen er fra før krigen vokset med 15—20 %, men antallet af beskæftigede er steget med ca. 25 %, altså en nedgang i produktiviteten på ca. 5 %. For landbruget er det nok vanskeligt på tilsvarende måde at finde et udtryk for produktiviteten før og nu, — jeg skal derfor kun henvise til, at medens den vegetabiliske produktion vel er gennemsnitlig omtrent som før krigen, er den animalske produktion faldet med ca. 25 %.

Stillingen i foråret 1948 var herefter sagt i få ord således:

Produktionen havde nået et lignende omfang som før krigen, men produktiviteten lå lavere end tidligere. Levestandarden for befolkningen som helhed var blevet genoprettet, men nogen genopbygning havde ikke fundet sted. Investeringen havde kun haft nogenlunde samme omfang som før krigen, — og dette resultat, der ikke giver nogen genopbygning, var endda kun nået ved i stort omfang at stiftet gæld i udlandet. Hertil kom det for den fremtidige økonomiske udvikling meget alvorlige forhold, at vi stod i den situation, at vi på grund af betalingsvanskeligheder i dollars måtte regne med at skulle foretage en betydelig nedskæring af vor import, navnlig fra dollarområdet. Da vor import af råvarer i stort omfang kommer netop fra dollarlandene, ville dette have fået højest uheldige virkninger for produktionen og genopbygningen og formentlig også for beskæftigelsen.

Marshall-hjælpen.

Men på dette tidspunkt viste det sig, at de forhåbninger, der var vakt i Europa ved den amerikanske udenrigsminister Marshalls tale ved Harvard universitetet den 5. juni 1947, nu blev virkelighed.

De vesteuropæiske stormagter havde kort efter Marshall-talen taget initiativet til intereuropæiske forhandlinger i Paris, og den 22. september 1947 oversendte disse lande til U.S.A. en foreløbig rapport indeholdende en skitse for en europæisk rekonstruktion i løbet af en 4-års periode.

De 16 lande, det drejede sig om, udtalte, at det med økonomisk støtte fra U.S.A. var muligt i løbet af en 4-års periode at gennemføre et rekonstruktionsprogram for Europa. De erklærede, at de hver for sig af al evne ville øge deres produktion og fremskaffe og opretholde finansiell stabilitet i deres interne økonomi. De håbede ved at fremme deres indbyrdes økonomiske samarbejde, særlig ved ophævelse af restriktioner, der hæmmer samhandelen, at blive i stand til at løse deres betalingsproblem over for Amerika — navnlig ved øget eksport.

Et i den amerikanske kongres i begyndelsen af 1948 forelagt lovforslag om økonomisk hjælp til Europa resulterede i »Economic Cooperation Act«, der den 3. april 1948 blev underskrevet af præsidenten. Efter denne lov regnes der med, at U.S.A. i en 4-års periode vil stille 17 milliarder dollars til rådighed for Europa.

Foreløbig er der dog kun bevilget midler for tiden indtil 1. april 1949: i alt indtil 5 milliarder dollars, hvoraf højest 4 milliarder som gave, resten som lån. Foreløbig har Danmark for tiden indtil 1. januar 1949 fået til-sagn om 87 millioner dollars, hvoraf 62 som gave og 25 som lån.

De nærmere regler for de beløb, vi får som *gave*, er fastlagt i overenskomst mellem den danske og den amerikanske regering af 29. juni 1948. Danmark forpligter sig her til at følge de almindelige økonomiske principper, som jeg før nævnede, de 16 Marshall-lande var blevet enige om i Paris i september 1947. Det eneste, der herudover er grund til at nævne, er, at det er fastsat, at de kronebeløb, de danske importører skal betale for Marshall-varer — d. v. s. de kronebeløb, de danske importører må betale for dollars, U.S.A. som gave stiller til rådighed for den danske stat — skal indbetales til en særlig konto i Nationalbanken oprettet i den danske regerings navn. Bortset fra småbeløb til dækning af administrationsudgifter, som den amerikanske regering får i Danmark i anledning af Marshall-hjælpen, skal indeståendet på denne konto efter aftale mellem den danske og den amerikanske regering bruges til dækning af udgifter til udviklingen af Danmarks produktionsevne og til »effektiv indfrielse af statsgælden, i særdeleshed gæld til Danmarks Nationalbank«, — det vil på almindeligt dansk sige: til nedbringelse af statens regulerings-konto.

De beløb, vi får som *lån*, er rentefri indtil 1. juli 1952, derefter skal betales $2\frac{1}{2}\%$ p. a. i rente, og långet skal efter en stigende skala afdrages i tiden fra 1956 til 1983. I loven af 2. juli 1948, der giver den danske regering bemyndigelse til optagelse af lån efter Marshall-programmet, er det fastsat, at også de kronebeløb, danske importører betaler for varer købt for lån under Marshall-programmet, skal bindes i Nationalbanken på en særlig konto, over hvilken der, bortset fra tilbagebetaling, kun kan disponeres ved lov, — også lånebeløbet skal altså bruges til sanering af dansk pengevæsen.

Hvordan vil nu hele dette omfattende støtteprogram påvirke vores økonomiske forhold?

Jeg vil gerne dele dette spørgsmål i tre, idet det er naturligt at se på,

- 1) hvordan Marshall-programmet vil virke i U.S.A., og hvilken indirekte virkning det herigenem kan få for Danmark,
- 2) hvordan Marshall-programmet vil påvirke forholdene i Vesteuropa i almindelighed og derigenem øve indflydelse på vores forhold, og endelig

rslag
Act«,
e lov
ollars
1949:
esten
t til-
rens-
1948.
ncip-
Paris
er, at
Mar-
e for
skal
rege-
ifter,
shall-
anske
ngen
en, i
deligt
1 be-
ges i
rege-
r det
købt
å en
ispø-
ansk
øko-
å,
rekte
uropa
delig

3) hvordan Marshall-programmet vil virke direkte her i landet.

Virkningerne i U.S.A.

Hvad virkningerne i U.S.A angår, ligger det jo nær at antage, at når der regnes med en Marshall-hjælp til Europa på ca. 17 milliarder dollars igennem 4 år, altså en årlig overskudsekspport på ca. 4 milliarder dollars, må dette få en sterk inflatorisk virkning. Hertil er imidlertid at bemærke, at U.S.A. i de foregående år på grund af »lend-and-lease«-eksport, UNRRA-hjælp, lån til England o. s. v. har haft en overskudsekspport på 5—6 milliarder dollars årlig.

Hvis man bedømmer Marshall-hjælpens virkninger på denne baggrund, må man altså regne med, at den inflatoriske virkning af U.S.A.'s overskuds eksport vil blive mindre i Marshall-perioden, end den har været i UNRRA-perioden.

Hermed er dog intet sagt om prisudviklingen i U.S.A. i de nærmeste år, dertil er forholdene alt for usikre, og mange andre forhold end Marshall-hjælpen spiller ind. Man kan jo f. eks. ikke afvise muligheden for, at en ny sterk oprustning på afgørende måde kan påvirke konjunkturerne i U.S.A. — og dermed indirekte i de lande, der har en betydelig samhandel med U.S.A., herunder også Danmark.

Virkningerne i Vesteuropa.

Hvad virkningerne i Vesteuropa angår, vil jeg uden at trætte med at referere enkelheder erindre dels om den aftale, Marshall-landene har indgået om et intereuropæisk betalingssystem til udligning af de saldi, der opstår på disse landes bilaterale betalingsaftaler, dels om det »drawing right«-system, der er gennemført med finansiel støtte fra U.S.A.

Disse to udbygninger på Marshall-systemet tilsigter at undgå dollarbetalinger mellem deltagerlandene, at hindre flytning af varekøb fra Europa til U.S.A. og at fremme samhandelen mellem de vesteuropæiske lande.

En forudsætning for at komme ind i en udvikling i denne retning er naturligvis, at alle de enkelte deltagerlande i deres handelspolitik følger det nye intereuropæiske spils regler.

Desværre synes dette endnu ikke at være tilfældet for Vestzonerne i Tyskland. Zonerne får fra besættelsesmagterne store tilskud i dollars, og militærregeringen synes åbenbart, at det kun er naturligt fortrinsvis at bruge disse dollars til varekøb i U.S.A. Når zonerne således i stedet for at købe i Europa, som de burde efter det nye spils regler, fortrinsvis køber ind i U.S.A., kan det ikke undgås, at zonerne efterhånden gennem deres overskudsekspport til de andre deltagerlande oparbejder tilgodehavender hos disse lande. Da de saldi, Vestzonerne på denne måde får, efter de for Vest-

zonerne gældende betalingsaftaler skal udlignes i dollars, får de andre lande derved dollarvanskæligheder, som de ikke kan løse, fordi de i praksis ikke kan sælge de varer til Amerika, som de tidligere solgte til Tyskland.

Den fremgangsmåde, de militære besættelsesmyndigheder følger, harmonerer ikke med Marshall-planens idé om, at Europas genopbygning skal fremmes ved samarbejde mellem de europæiske lande. Skal Vestzonerne med i dette samarbejde, må Tyskland genåbnes som afsætningsmarked for dets naboland. Man må håbe, at de militære besættelsesmyndigheders økonomiske politik snarest bliver ændret, så at den kommer til at passe ind i det nye system, dette er af særlig betydning for Tysklands små naboer, ikke mindst for Danmark.

Virkningerne i Danmark.

Vi kommer så til det tredie spørgsmål: Marshall-programmets virkninger her i landet.

Jeg har allerede nævnt, at vor økonomi, før vi fik tilsagn om Marshall-hjælp, tegnede sig mørkt, navnlig på grund af dollarmanglen. Jeg vil tro, at det netop er på dette område, Marshall-hjælpen får den største betydning. Man kan måske bedst illustrere betydningen af Marshall-hjælpen i så henseende ved at sige, at den virker som en erstatning for den begrænsede mulighed, vi i årene 1945—47 havde for at konvertere sterling til dollars, — men den giver os et plus herudover i samme grad, som vi kan regne med, at Marshall-hjælpen giver os flere dollars, end vi før kunne købe for sterling.

Der foreligger i U.S.A. ganske vist kun fornøden finansiel bevilling af Marshall-hjælp for tiden til 1. april 1949, men navnlig efter de nylig stedfundne valg i U.S.A. er det den almindelige opfattelse, at Marshall-hjælpen vil fortsætte til 1952 som planlagt. »Danmarks langtidsprogram« regner da også med Marshall-hjælp gennem i alt 4 år, og anslår dens samlede beløb til ca. 400 millioner dollars.

Nu betyder det, at vi har fået Marshall-dollars stillet til rådighed, jo ikke, at vi kan bruge disse dollars til køb af hvad som helst, — de midler, vi får stillet til rådighed, må naturligvis bruges efter Marshall-planens forudsætninger.

Det hovedmål, der stiles imod for Danmark som for de andre deltagerlande, er, at landene i tiden indtil sommeren 1952 skal bringe deres økonomi i orden på en sådan måde, at de efter 1952 kan klare sig uden yderligere hjælp, d. v. s. betalingsbalancen over for udlandet som helhed må fra dette tidspunkt være i balance. Hvis dette mål ikke nås, er forudsætningerne for Marshall-hjælpen i virkeligheden bristet, men man må vel også indrømme, at det er et rimeligt krav at stille, at Danmark efter at

have fået en kapitaltilførsel udefra på ca. 1.900 mill. kr. skal kunne stå på egne ben.

Jeg vil gerne fremhæve, at det at være i balance over for udlandet efter 1952 må betyde, at vi fra dette tidspunkt skal være i stand til at opfylde alle vores løbende forpligtelser, d. v. s. vi skal ikke alene kunne betale vor import og renter af vores lån, men også de normale kontraktmæssige afdrag på vor gæld til udlandet, — uden at optage nye lån eller krediter.

Stor investering nødvendig.

Når vi fra 1952 skal have vor betalingsbalance i orden, må vi i løbet af den kommende 4-års periode forøge vor eksport meget væsentligt. Det forudsætter igen en stærk stigning i vor produktion, og vi må derfor i *Marshall-perioden foretage omfattende investeringer til udvidelser og forbedringer af vort produktionsapparat.*

Det er til denne opgave, vi må bruge Marshall-hjælpen.

Som jeg begyndte med at omtale, har nettoinvesteringen siden befrielsen været af omtrent samme omfang som før krigen. Det står altså stadig tilbage at genoprette den forringelse af vort produktionsapparat, der er en følge af krigen og besættelsen. Vi må i Marshall-perioden også forøge vort produktionsapparat under hensyn til stigningen i folketallet, — det drejer sig om ca. 15 % for tiden fra 1938 til 1952 — ja i virkeligheden må produktionsanlægget udbygges noget stærkere, for medens vi før krigen havde en ret stor arbejdsløshed, håber vi fremover at kunne opretholde en høj og stabil beskæftigelse, og produktionsanlægget må derfor udbygges så stærkt, at også det antal personer, der før krigen var uden beskæftigelse, kan få beskæftigelse i veludstyrede virksomheder. Endelig må vi i de kommende år udvikle vores produktionsanlæg således, at vi følger med i den almindelige tekniske udvikling, der ude i verden har fundet sted siden 1939.

Dette må blive retningslinierne for investeringen i de kommende 4 år.

I »Danmarks langtidsprogram« redegøres der nærmere for, hvorledes man tænker sig denne investering gennemført på de forskellige områder inden for erhvervslivet.

Jeg skal ikke her kommentere — og endnu mindre kritisere — dette programs enkeltheder. Foreløbig kan programmet i virkeligheden ikke være stort mere end et skitseprojekt, for så vidt som dets gennemførelse i praksis i høj grad må bero på erhvervenes vilje til at foretage de planlagte investeringer, — og dette centrale spørgsmål kan efter sagens natur ikke besvares i dag, men det må håbes, at erhvervene kender deres besøgelsestid og yder deres fulde medvirken til investeringens gennemførelse.

Jeg skal kun forsøge mere generelt at belyse spørgsmålet, om vi kan vente at råde over de fornødne varer, den fornødne arbejdskraft og de fornødne finansielle midler til investeringens gennemførelse.

Vareforsyningen.

Hvad varesiden angår, skulle vi i Marshall-perioden kunne regne med at råde over de betalingsmidler i dollars, der er nødvendige til at købe de foderstoffer, råvarer, maskiner o. s. v., vi behøver til investeringen. Selv om der for maskiner for tiden er ret lange leveringsfrister, og selv om leveringsmulighederne for jern og stål ikke er ubegrænsede, må vi, hvis der da ikke i U.S.A. eller i de andre leverandørlande kommer en alt for voldsom oprustningskonjunktur, have lov at regne med, at de fornødne varer kan skaffes.

Arbejdskraften.

Med hensyn til spørgsmålet om arbejdskraft er situationen nok mere kompliceret. I de senere år har beskæftigelsen været så stor som praktisk opnåeligt, — til tider har der endda på flere områder været følelig mangel på arbejdskraft, — og der kan ikke fremskaffes forøget arbejdskraft ved at sætte arbejdsløse i arbejde. Det er derfor naturligt at spørge, om ikke mangel på arbejdskraft kan blive en hindring for investeringen.

En større import af kul, koks og brændselsolier betyder mindre tørveproduktion, og denne import vil derfor frigøre dansk arbejdskraft. Import til landbrugets mekanisering, import af færdige industrimaskiner til erstatning for gammelt udslidt maskineri og import af originale reservedele, der træder i stedet for hjemmeproducerede surrogater, ofte af ringe kvalitet, betyder også frigørelse af arbejdskraft.

En større import af korn og foderstoffer til forøgelse af landbrugets beætninger og den animalske landbrugsproduktion vil kun kræve en ret ringe forøgelse af arbejdskraften.

En stor del af den hidtidige Marshall-import — vel ca. to trediedele — har bestået af varer, der enten frigør arbejdskraft eller kun kræver en ringe forøgelse af arbejdskraften.

Fremover må vi imidlertid vente, at en større del af importen kommer til at bestå af varer som jern, stål, metaller og andre råvarer, der her i landet skal forarbejdes til maskiner eller bruges til opførelse af nye fabrikker, kraftværker, beboelsesejendomme, skoler o. s. v., og disse varer vil stille krav om en ikke uvæsentlig forøgelse af arbejdsindsatsen.

Da byggeri og maskinproduktion må komme til at indtage en stor plads i den investering, der skal finde sted, vil der nok opstå spørgsmål om overflytning af arbejdskraft fra visse områder til andre, og det er ikke usandsynligt, at der kan blive tale om en vis mangel på arbejdskraft, navnlig inden for bygnings- og jernindustrien, der stiller særige krav til kvalificeret arbejdskraft. Det vil imidlertid være økonomisk uforsvarligt at lade genopbygningen blive hæmmet af manglende arbejdskraft, og om fornødent må der træffes særige foranstaltninger til imødegåelse af vanskelighederne.

Sådanne bestræbelser er allerede i gang på visse områder: inden for bygge-
riet søger man at udnytte vintersæsonen bedre end tidligere, inden for
jernindustrien er man begyndt at bruge ufaglærte arbejdere, hvor man
sør kun brugte faglærte, de nylig indførte samarbejdsudvalg skal bl. a.
søge at fremme produktiviteten på de forskellige arbejdsområder.

Jeg tror, at et ikke ubetydeligt antal arbejdere vil kunne frigøres, hvis
vi for at bruge et amerikansk udtryk kan komme bort fra den europæiske
»ash-tray« økonomi. Vor industriproduktion har under og efter krigen
fætt en økonomisk set uheldig udvikling. På grund af valutavanskkeligheder
eller på grund af manglende råstoffer har udbudet af den slags
varer, befolkningen virkelig ønskede, været for ringe, og man har så i
stedet for lagt forbruget og dermed den hjemlige produktion over på
varer af helt anden art, oftest af sekundær betydning. Kan man ikke få
en skjorte, køber man et askebæger, kan man ikke få sat en radiator op
i et værelse, køber man en elektrisk varmeovn, — og så sættes de pro-
duktive kræfter ind på at producere askebægre og elektriske varmeovne.
Sådanne varer produceres ofte i småvirksomheder med dårligt teknisk
udstyr, hvor produktiviteten er ringe, men da priskontrollen netop på disse
områder er lidet effektiv, kan de ved prisoverbud trække materialer og
arbejdskraft til sig, — og så står de faglærte smede og maskinarbejdere og
producerer askebægre og elektriske varmeovne, medens maskinfabriker
og skibsvarfter mangler faglært arbejdskraft.

Det er økonomisk højest uheldigt, at antallet af arbejdere i de køben-
havnske industrivirksomheder, der beskæftiger under 100 arbejdere, i tiden
fra 1939 til 1947 er vokset med 47 %, medens antallet af arbejdere på de
store teknisk mest effektive virksomheder i samme periode kun er vokset
med 3 %.

Det er fra et økonomisk synspunkt ikke nok, at der er stor beskæftigelse,
— det må også forlanges, at arbejdskraften sættes ind på de områder, hvor
den er mest produktiv. Det vil derfor være en fordel at få flyttet arbejdskraft
fra disse »askebægervirksomheder« over i den normale industri.

Det skulle vel heller ikke være umuligt efterhånden at formindsker
antallet af personer, der nu beskæftiges med ekstraordinært krigstidsbetonet
administrationsarbejde — hvad enten det er hos det offentlige eller i de
private erhverv — således at der også herfra kan frigøres arbejdskraft til
indsættelse i produktionen.

Kan man på sådanne områder få normaliseret vort erhvervsliv, vil megen
værdifuld arbejdskraft kunne sættes ind i genopbygningsarbejdet.

Det synes mig således, at investeringsprogrammet ikke kan ventes at
blive hindret, omend måske nok på visse områder forsinket af mangel
på råstoffer, og de vanskeligheder, der måtte komme med hensyn til frem-
skaffelse af fornødén arbejdskraft, er næppe større, end at de må kunne
overvindes.

Investeringens finansiering.

Man kunne så spørge, om investeringsprogrammet vil møde finansielle vanskeligheder. Før krigen var den årlige nettoinvestering ca. 500 millioner kr. Det tilsvarende tal vil under hensyn til stigning i prisniveau og folketal i dag være ca. 1.200 millioner kr.

Som jeg tidligere har fremhævet, må der imidlertid i Marshall-perioden regnes med investering af et væsentlig større omfang. For Marshall-perioden som helhed regnes der da også med en investering på ca. $7\frac{1}{2}$ milliard kr., hvorfra vi måske kan vente at få henimod 2 milliarder kr. udefra som vareimport købt for Marshall-dollars, medens vi selv skal skaffe godt $5\frac{1}{2}$ milliard kr. Jeg vil gerne se på disse to beløb hver for sig, idet det vil være naturligt dels at undersøge, om vi kan finansiere en Marshall-import på henimod 2 milliarder kr. ved hjælp af de primære og sekundære kassemidler, vi endnu har som rest af de ledige penge, dels at se på muligheden for at skaffe de resterende godt $5\frac{1}{2}$ milliard kr. gennem opsparring.

Finansiering ved Marshall-import.

For Marshall-importen er det, som jeg har nævnt, fastsat, at de kroner, danske importører skal betale for Marshall-importen, skal bruges til pengevæsenets sanering. Man har i den sidste tid fra visse sider med næsten agitatorisk styrke hævdet, at en pengeopsugning af et sådant omfang vil formindske kassen i bankerne så stærkt, at der er grund til at befrygte, at de ikke kan imødekomme næringslivets behov for kredit.

Jeg tror, man her har fæstet sig for ensidigt ved den betragtning, at bankerne i Marshall-perioden vil tage kasse — man må huske på, at bankerne også i løbet af perioden vil få kasse, navnlig ved at sekundære kassemidler bliver likvide.

Staten har ud over sine almindelige foliomidler til brug for det løbende budget indestående på særlig konto i Nationalbanken provenuet af de korte statslån, den siden 1942 har haft løbende for midlertidig at binde de ledige penge. Disse lån, der for erhvervslivet og bankerne er en sekundær kasse, forfalder i hurtigt tempo, og da der ikke er grund til at tro, at de, der forfalder i den nærmeste fremtid, vil blive tegnet igen, vil der ved udbetaffing af disse lån blive tilført markedet ny penge. Alene i året 1949 forfalder af sådanne korte statslån et beløb på næsten 400 millioner kr. Når hertil lægges andre 400 millioner kr., der efter det lovforslag, der ligger på rigsdagens bord, kan forventes frigivet af bankers og sparekassers ekstraordinære kassereserver allerede ved nytår 1949, vil man for kalenderåret 1949 få en tilførsel af ny penge til markedet på ca. 800 millioner kr.

Her skal ganske vist fradrages det beløb, der vil blive trukket væk fra markedet, fordi staten i henhold til gældende love om pengesanering endnu i det kommende år skal præstere visse afdrag på statens regulerings-konto, men hvis man korrigerer til den ene side med disse ikke særlig store beløb, bør man nok på den anden side tage den mulighed i betragtning, at staten til finansiering af genanskaffelse af militærudstyr o. a. ved betalinger her i landet kan komme til at sætte ny penge i omløb.

Alt i alt kan der næppe være tvivl om, at der i 1949, ved at sekundære kassemidler bliver gjort likvide, vil blive stillet kontante midler til rådighed til et beløb, der er større end det, der skal bruges for at finansiere Marshall-importen i 1949 — dette sidste beløb vil vel snarere blive 600 end 800 mill. kr.

For den senere del af Marshall-perioden er det vel vanskeligt allerede i dag at skønne over, hvorledes forholdene vil udvikle sig, men vi må regne med, at der stadig ved udbetaling af forfaldende korte statslån vil blive tilført markedet ny penge, omend efterhånden i aftagende tempo, men samtidig må vi på den anden side regne med, at Marshall-importens omfang også aftager, og hertil kommer, at der regnes med, at vi allerede fra 1949/50 — bortset fra Marshall-importen — vil få en positiv betalingsbalance, der vil give bankerne kasse.

Det synes således, at de private banker meget vel vil være i stand til ved at stille de fornødne importkrediter til rådighed at yde deres bidrag til investeringen. Men de kunne måske yderligere bidrage hertil ved på andre områder at holde tilbage med kredituddelser.

For store bankkrediter kan være lige så uheldige som for små. Hvis der ydes kredit på et område, hvor tilstedevarende råvarer eller arbejdskraft allerede er fuldt udnyttet, betyder den ny kredit ikke iværksættelse af produktion, men kun kamp om at komme til at råde over varer og arbejdskraft. Resultatet er, at priserne drives op. Vi har set det inden for byggeriet. Udregnet efter overenskomstmæssige lønninger, gældende maksimalpriser og sædvanligt mestersalær er byggeomkostningsniveauet steget ca. 100 %, men faktisk er stigningen snarere 130 à 140 % — navnlig fordi der betales mere end overenskomstmæssige lønninger og regnes med ekstraordinære mestersalærer. På dette område er investeringsviljen så stor, og bankkrediterne har hidtil været så rundelige, at der er opstået sortbørs-lønninger og sortbørsavancer — et forhold, som man nu i snart et år har sagt at råde bod på ved forbud mod påbegyndelse af nyt byggeri.

Jeg vil gerne nævne endnu et område, hvor krediter af større omfang ikke er af det gode. Jeg tænker på forbrugskrediten. Her i landet foreligger mig bekendt ingen opgørelse over forbrugskreditens omfang, men amerikanske opgørelser viser, at den forbrugskredit, der finansieres af bankerne, under krigen faldt meget stærkt, den er imidlertid nu — prisstig-

ningen taget i betragtning — nået op på sit gamle niveau. Der er grund til at tro, at forbrugskrediten også i Danmark var aftagende under krigen, men nu atter er voksende. Forbrugskrediter, køb på afbetalning, gør det muligt for folk i dag at købe for den indtægt, de venter at få i de kommende måneder, og de betyder i en periode, hvor forbrugskrediten vokser i omfang, en stærk forøgelse af forbruget. Forbrugskrediten finansieres jo under forskellige former som oftest af bankerne, men i den højkonjunktur, vi lever under, må en udvidelse af denne kredit anses for absolut uønsket.

Finansieringen af den del af investeringen, der dækkes ved Marshall-importen, skulle således kunne klares ved at gøre eksisterende sekundære kassemidler likvide. Tilbage bliver da spørgsmålet om gennemførelsen af den del af investeringen, der skal finansieres ved dansk opsparing.

Finansiering ved opsparing.

For at fremskaffe de midler, der her er nødvendige, må opsparingen blive større, end den hidtil har været, d. v. s. forskellen mellem produktion og forbrug må forøges, og dette vil jo summarisk udtrykt sige, at vi enten må forøge produktionen eller nedsætte forbruget.

Jeg tror, vi i praksis kan se bort fra muligheden af at nedsætte forbruget. Der er nok mange, der nu beklager, at forbruget efter krigen har fået lov at stige så hurtigt og så stærkt, som sket er, men dette kan næppe ændres nu. På dette område har udviklingen i England og Norge nok i økonomisk henseende været sundere end i Danmark, men nu må bestræbelserne her i landet så meget mere energisk sættes ind på at forhindre en stigning i forbruget, — der må i hvert fald ikke blive tale om mere end en minimal forbrugsstigning på specielle områder, hvor det skønnes særlig påkrævet.

Under rolige økonomiske forhold har den samlede produktion været stigende fra år til år, måske med et par procent, men vi må for at skaffe en større opsparing i de kommende år op på en væsentlig stærkere stigning i produktionen. Vi har ganske vist ikke den mulighed, som vi tidligere ofte har haft i alt for stor udstrækning at kunne sætte arbejdsledige i arbejde.

Men vi har mulighed for på forskellige områder meget hurtigt at udnytte vores produktionsanlæg mere intensivt og rationelt. Vi har f. eks. mangelfuldt udnyttet produktionskapacitet inden for landbruget. Her kan der ske en betydelig produktionsforøgelse uden forudgående tidskrævende kapitalinvestering. Når vi udefra ved Marshall-hjælpen får forøgede tilførsler af korn og foderstoffer, vil vi få en forøget produktion af smør, bacon og æg, uden at vi behøver straks at udvide landbrugets avlsbygninger eller dets maskinbestand. På lignende måde har vi på visse områder i indu-

strien udnyttet kapacitet, hvor produktionen kan sættes op uden nyinvestering. Efterhånden som investeringen tager fart, må der ventes en yderligere stigning i produktionen.

Spørgsmålet bliver da, om den større produktion af sig selv vil resultere i en større opsparring.

Den opsparring, der finder sted uden for de erhvervsdrivendes kreds, den private opsparring i snævreste forstand, har i den første tid efter krigen været hæmmet ved, at befolkningen har ønsket, så snart der var mulighed for det, at foretage opsatte køb af mere varige forbrugsgoder. Denne periode må nu nogenlunde være overstået, således at vi fremover i så henseende kan regne med mere normale forhold.

Inden for de erhvervsdrivendes kreds, hvad enten det drejer sig om privatpersoner eller selskaber, må der med de avancer, der opnås inden for en række områder af næringslivet, være en stærk tilskyndelse til opsparring med det formål at udvide og forbedre virksomhederne.

Men ingen er jo sikker på, at konjunkturen holder, og erhvervene kan derfor måske vige tilbage for de særlig kapitalkrævende investeringer. Her vil opsparring og investering kunne fremmes ved, at der gives ret til skattefrit at afskrive nyinvesteringer i løbet af en kort periode. Dette spørgsmål får særlig betydning for de store erhvervsforetagender, der arbejder under aktieselskabsformen. Jeg tror derfor, det er ønskeligt at få gennemført visse ændringer i reglerne om beskatning af aktieselskaber, udformet således at opsparingsvilje og investeringslyst fremmes. Mon en skattetekniker ikke skulle kunne løse dette problem, uden at skatteprovenuet ændres?

Hvis imidlertid den frivillige opsparring ikke bliver af tilstrækkeligt omfang, må staten gennemtvinge den manglende opsparring.

Man har her undertiden set den tanke fremsat, at staten ved rationering af forbruget kan tvinge folk til »frivillig« opsparring. Man har henvist til, at der under krigstidens rationeringssystem var en betydelig opsparring. Under krigen var de fleste fødevarer, koks, gas, elektricitet m. v. rationeret, og når man så praktisk taget ikke kunne få tøj, cykler, radioapparater og knap kunne gå i biografen eller på restauration på grund af mørklægning, tidlig lukning eller udgangsforbud, er det klart, at der i hvert fald hos de befolkningsklasser, hvis indtægt var steget som prisniveauet eller endnu mere, måtte ske en betydelig opsparring.

Men i dag kan man ikke på tilsvarende måde ved hjælp af rationering gennemtvinge en opsparring. Hvis man ved rationering af visse forbrugsvarer tvinger forbruget på disse områder ned, vil den derved sparede købeevne »slå ud« på andre områder; man kan ikke nu lave et meget omfattende rationeringssystem, og man kan ikke som dengang lade varer forsvinde, som man ikke rationerer.

Skal staten hjælpe til med at supplere opsparingen, bliver der ingen anden udvej end at skaffe et tilstrækkelig stort overskud på budgettet, — man må over skatterne holde forbruget nede.

Skal skatterne bruges hertil, er det ønskeligt for ikke at sige nødvendigt at lade i hvert fald disse særlige skatter være uden for beregningen af pristallet. Når en skat pålægges netop med det formål at begrænse forbruget, er det lidet formålstjenligt at indregne den i pristallet og derved automatisk give store befolkningssgrupper en indtægtsforøgelse, der gør det muligt at opretholde det forbrug, som man ville begrænse ved hjælp af skatten. Hvis man foretrækker det, kan man nok i stedet for skatter bruge tvangsofsparing, men man må da på forhånd fiksere, at tvangslånene ikke skal tilbagebetales før tidligst i 1953.

Da de skatter, der i denne forbindelse er tale om, har til formål at holde forbruget nede for at fremme investeringen, skal det overskud på statens løbende budget, der herved fremkommer, ikke bruges til sanering af pengevæsenet, men provenuet af disse skatter (eller tvangslån) skal komme investeringen til gode. Hvis staten ikke selv har brug for hele beløbet til finansiering af sin investering, må det overskydende beløb f. ex. via Nationalbanken og de private banker stilles til rådighed for næringslivet.

Resumé.

Jeg kan i få ord resumere ved at sige, at *hvis* vi opretholder finansiell stabilitet i vor interne økonomi, herunder navnlig foretager den fornødne opsparing, og *hvis* erhvervene har den fornødne vilje til investering, synes Marshall-hjælpen at kunne hjelpe os til at bringe vort produktionsapparat således i orden, at vi ved Marshall-periodens udløb kan have en væsentlig større produktion end i dag.

Gennem denne større produktion og gennem større vareomsætning med udlandet skulle der blive skabt grundlag for senere at foretage en varig højnelse af levestandarden her i landet, men indtil da må Marshall-planen set fra forbrugernes synspunkt betragtes som en veksel på fremtiden.

MATEMATIK OG ØKONOMI

AF BJARKE FOG *).

1. I mange år har nationaløkonomien lidt under noget i retning af en metodekrise. Vanskelighederne ved at gennemføre nye fremskridt indenfor den teoretiske økonomi har været stigende. Som regel har man kun kunnet nå frem til udsagn om, at der formentlig eksisterer en sammenhæng mellem to eller flere størrelser i den eller den retning, hvorefter en anden forsøker kort efter påstår det modsatte, medens alle andre økonomer derefter får travlt med at diskutere, hvem der har ret. Mange økonomer har følt, at økonomien vil blive ved med at være en tvivlsom videnskab, så længe den bliver stående ved sådanne vage udsagn, og hævdet, at først når økonomernes udsagn gøres kvantitative kan nationaløkonomien gøre krav på at regnes for en eksakt videnskab. Mange økonomer har da også forsøgt at arbejde efter disse linier, og efterhånden synes disse forskellige bestræbelser at samles under navnet Økonometri.

Det karakteristiske ved den økonometriske skole er, at den ved løsningen af økonomiske problemer anvender matematik og statistik sammen med økonomi. Opgaven med denne artikel skal kun være at diskutere anvendelsen af matematik inden for økonomien, og er derfor ingen diskussion af økonometri, som netop er karakteriseret ved en kombineret anvendelse af statistik og matematik, ikke ved matematik alene.

Anvendelsen af ren matematik inden for økonomien har taget stærk fart i de senere år, flere og flere økonomiske artikler og bøger bliver fyldt med matematiske formler. Samtidig bliver den anvendte matematik sværere og sværere, og færre og færre bliver i stand til at forstå den. Jeg tror, at det var afdøde professor Nybølle der engang udtalte, at matematikken truer med at opdele økonomerne i tre klasser: de der kan økonomi, men ikke matematik; de der kan matematik, men ikke økonomi og endelig de, der hverken kan matematik eller økonomi. Indstillingen over for den udbredte anvendelse af matematik er noget forskellig hos ikke-matematiske økonomer. Mange betragter det som

*) Forfatteren ønsker at takke cand. oecon. P. Nørregaard Rasmussen og cand. oecon. Svend Fredens for diskussioner om emnet og gennemlæsning af manuskriptet. Forfatteren bærer dog alene ansvaret for de fejl, der sandsynligvis forekommer.

noget uvedkommende; næsten alle springer det over, men trods alt med en lumsk følelse af at være gået glip af noget. Enkelte har rettet skarpe angreb på anvendelsen af matematik og betragter det som en udartning uden praktisk betydning. Der synes derfor at være god grund til en kort diskussion af matematikkens anvendelse inden for økonomien; forfatteren er ikke selv matematiker, og det følgende skal derfor være et forsøg på at give en ikke-matematikers syn på den matematiske økonomi. Derfor vil denne artikel heller ikke blive særlig dybtgående, men indeholder kun nogle temmelig almindelige betragtninger over matematik og økonomi.

2. »Mathematics is a language« er mottoet for Paul Samuelson's værk »Foundations of Economic Analysis«. Man kan også sige, at det er en speciel form for logik, kvantitativ logik. *Naturligvis vil man ikke ved matematiske metoder komme til andre resultater end ved andre metoder*; man vil komme til samme resultat, hvad enten man ud fra givne forudsætninger deducerer verbalt eller man opstiller de samme forudsætninger i matematisk form og ved hjælp af matematikkens regler finder frem til et resultat. Verbal ræsonneren og brugen af matematiske formler er derfor logisk set sidestillede.

De fleste læsere standser op, når de støder på et græsk bogstav eller et integraltegn og springer det næste over; der er derfor for mange kommet til at ligge noget mystisk i den matematiske symbolbrug. Men der er intet mystisk heri; almindelige ord er lige så vel symboler som matematiske tegn; begge tegnene »Y« og »Indkomst« er i virkeligheden symboler for det samme. Een gren af matematikken er altid blevet anvendt i økonomien uden diskussion, nemlig geometri. Selv økonomer, der ellers er skeptiske over for matematik, tager gerne kurver og linier til hjælp for deres økonomiske ræsonnementer. Men om man benytter algebra, geometri eller verbal logik er i virkeligheden ligegyldigt, resultatet og indholdet af ræsonnementerne er det samme.

Lad os illustrere det med et simpelt og alment kendt eksempel, bestemmelsen af pris og mængde i tilfælde af monopol. Ligegyldigt hvilken metode man ønsker at gå frem efter, opstiller man de samme forudsætninger om, at efterspørgsels- og omkostningskurverne er kendt, og at monopolisten ønsker at opnå maksimal gevinst. Problemet kan f. eks. løses ved hjælp af algebra:

Kaldes mængde for x og pris for p , går vi ud fra en efterspørgsels- og en omkostningsligning:

$$p = f(x) \text{ og}$$

$T = F(x)$, hvor T betegner totale omkostninger.

Disse ligninger siger intet andet end at pris og omkostninger er en funktion af den producerede (og solgte) mængde.

Bruttoindtægten må da være $R = x \cdot f(x)$ og netto gevinsten bliver $R - T$. Som det senere skal omtales er den nødvendige og tilstrækkelige betingelse for at mængden x giver maksimal gevinst, at differentialkvotienten af $(R - T)$ med hensyn til x er nul, og at den anden afledede er negativ.

Den første betingelse er altså, at

$$\frac{d}{dx}(R - T) = 0$$

Ved udregning får man

$$\frac{dR}{dx} - \frac{dT}{dx} = 0; \text{ altså at } \frac{dR}{dx} = \frac{dT}{dx}$$

Men $\frac{dR}{dx}$ betyder grænseomsætningen (også kaldet grænseindtægten) og $\frac{dT}{dx}$ er grænseomkostningerne, således at vi får betingelsen for maksimum, at grænseomsætning og grænseomkostninger er lige store.

Den anden betingelse, at den anden afledede skal være negativ, kan skrives som:

$$\frac{d}{dx} \left[\frac{d}{dx}(R - T) \right] = \frac{d}{dx} \left(\frac{dR}{dx} - \frac{dT}{dx} \right) = \frac{d^2R}{dx^2} - \frac{d^2T}{dx^2} < 0$$

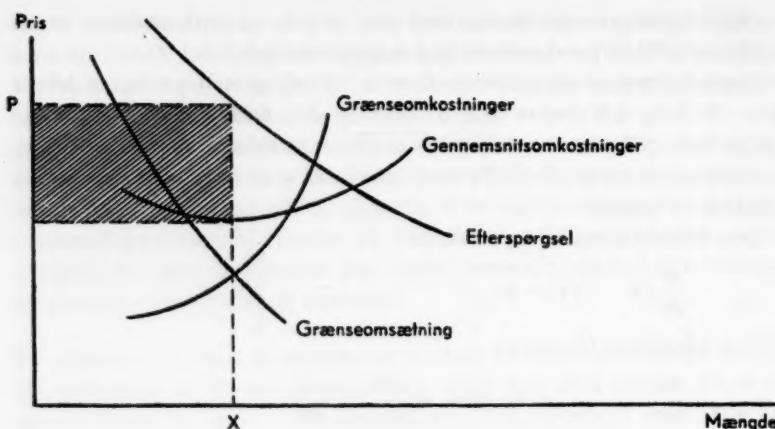
d.v.s. $\frac{d^2R}{dx^2} < \frac{d^2T}{dx^2}$

Hvilket betyder, at i ligevægtspunktet må grænseomsætningen falde stærkere end grænseomkostningerne. Denne betingelse vil automatisk være opfyldt, hvis grænseomsætningen er faldende og grænseomkostningerne stigende.

Men i virkeligheden er dette det samme argument, som når man uden brug af matematiske symboler ræsonnerer, at det vil kunne betale sig at udvide produktionen, så længe merindtægterne (i matematiske sprog: $\frac{dR}{dx}$) er større end meromkostningerne ($\frac{dT}{dx}$) men at man vil standse produktionen, når disse størrelser bliver lige store.

Og principippet i ræsonnementet forbliver det samme, hvis man vælger at illustrere det ved hjælp af kurver.

Også her vil man få maksimum for monopolgevinsten (det skraverede areal), når mængden fastsættes der hvor grænseomkostnings-

og grænseomsætningskurven skærer hinanden. Betingelsen for at ligevægtspunktet er stabilt er, at grænseomsætningskurven skærer grænseomkostningskurven fra venstre, hvilket er det samme som at sige, at grænseomsætningen skal falde stærkere end grænseomkostningerne.

Alle metoder siger derfor i virkeligheden det samme, og man kan vælge den man selv finder nemmest. Mange vil måske synes, at den algebraiske er den mest indviklede, og dette vil ofte være tilfældet ved så simple problemer. Men ved mere indviklede problemer med mange variable kan det være vanskeligt at holde sammen på alle størrelser og sammenhænge uden at skrive det op i form af symboler og funktioner. Og når der bliver så mange variable, at man skal bruge mere end tre dimensioner, slår heller ikke geometrien til.

Mange økonomiske problemer er maksimerings- eller minimeringsproblemer, og navnlig ved behandlingen af sådanne spørgsmål får funktionsregningen betydning. Betingelsen for, at minimum eller maksimum er nået, er jo, at differentialkvotienten er lig 0. Ved at differentiere og sætte differentialkvotienten lig 0, kan ligevægtssituationen findes. Ved funktioner med flere variable bliver der tale om partielle differentialkvotienter (betegnet med symbolet $\frac{\partial y}{\partial x}$), der angiver ændringen i den afhængigt variable ved en uendelig lille ændring af en af de uafhængigt variable, mens de andre holdes uforandret. Da mange økonomiske problemer netop er at finde den isolerede virkning af en faktor, mens andre søges holdt uforandret, er partiell differentiation af stor betydning for den matematiske økonom. På figuren s. 197 er det angivet, hvorledes de partielle differentialkvotienter angiver retningen for ændringer i z ved variation af henholdsvis x og y .

Betingelsen, at differentialkvotienten er 0, er kun en nødvendig, ikke en tilstrækkelig betingelse for maksimum. Ved funktioner med en variabel er det en yderligere betingelse, at den anden afledede er negativ. Ved funktioner med flere variable må betingelsen udtrykkes gennem determinanter. Determinanternes store betydning ligger deri, at man kan operere med vilkårligt mange størrelser på engang og alligevel være i stand til at komme frem til betydningsfulde udsagn.

3. I »Foundations of Economic Analysis« har Paul Samuelson*) givet de generelle principper for funktionsregningens anvendelse ved økonomiske problemer. På grundlag af hans fremstilling skal ganske kort skiltes princippet i den matematiske økonomiske behandling af et teoretisk problem.

Forudsætningen, vi går ud fra, er, at vi har en række variable, x_1, x_2, \dots, x_n og en række parametre: $a_1, a_2, a_3, \dots, a_m$. De variable kan f. eks. være mængder af forskellige produktionsfaktorer, x_i , mens priserne på varer og faktorer antages at være givne, a_i .

Vor antagelse er, at der er en sammenhæng mellem disse variable og parametre:

$$Q = f_i(x_1, \dots, x_n, a_1, \dots, a_m) = 0; i = 1, 2, \dots, n$$

Disse ligninger skal da løses for hvert x_i , hvilket i almindelighed vil kunne lade sig gøre, teoretisk set:

$$x_i = g_i(a_1, a_2, \dots, a_m); \quad i = 1, 2, \dots, m$$

Det, der interesserer økonomen, er ikke så meget at løse ligningen som at finde hvilke egenskaber $\frac{\partial x_i}{\partial a_j}$ har, med andre ord at undersøge hvilke virkninger en marginal forandring i a_j vil have på x_i , når alt andet er uforandret. Som regel vil det være således, at vi ikke kan finde $\frac{\partial x_i}{\partial a_j}$ af g_i -funktionen, fordi vi intet kendskab har til denne, hvorimod vi ofte har oplysninger om f_i -funktionerne. Problemet er derfor på grundlag af viden om f_i -funktionerne at kunne sige noget om de partielle differential-kvotienter i g_i -funktionerne.

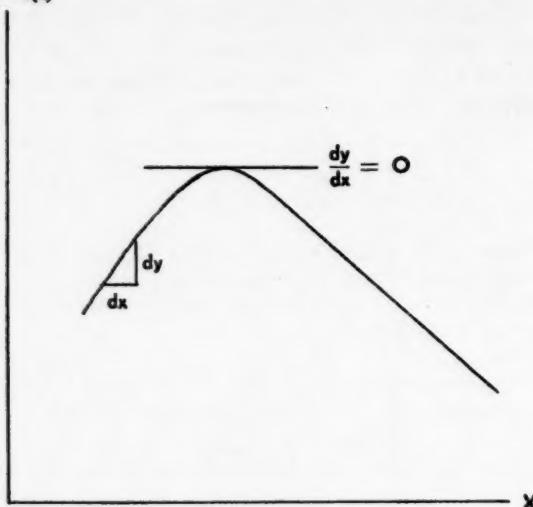
Hvis vi holder alle a konstant, undtagen a_j , og differentierer f_i -funktionerne med hensyn til a_j , får vi

$$\frac{\delta Q}{\delta a_j} = \frac{\delta f_i}{\delta x_1} \frac{\delta x_1}{\delta a_j} + \frac{\delta f_i}{\delta x_2} \frac{\delta x_2}{\delta a_j} + \dots + \frac{\delta f_i}{\delta x_n} \frac{\delta x_n}{\delta a_j} + \frac{\delta f_i}{\delta a_j} \frac{\delta a_j}{\delta a_j} = 0.$$

Vi får derved et system af ligninger med lige mange ubekendte og ligninger, der kan løses på sædvanlig vis ved hjælp af determinanter.

*) Se også Lawrence R. Kleins artikel i Stimulator, 1948: Tools for Analytical Economics, der gengiver den samme analyse.

$$y = f(x)$$

Almindelig (eller total) differentiatjon.

I det simple tilfælde, at der kun svarer en parameter til hver f_i -funktion (d.v.s.

$$\frac{\delta f_i}{\delta a_j} = 0 \text{ for } j \neq i$$

bliver løsningen

$$\frac{\delta x_i}{\delta a_j} = - \frac{\frac{\delta f_i}{\delta a_j} \Delta_{ji}}{\Delta}$$

hvor

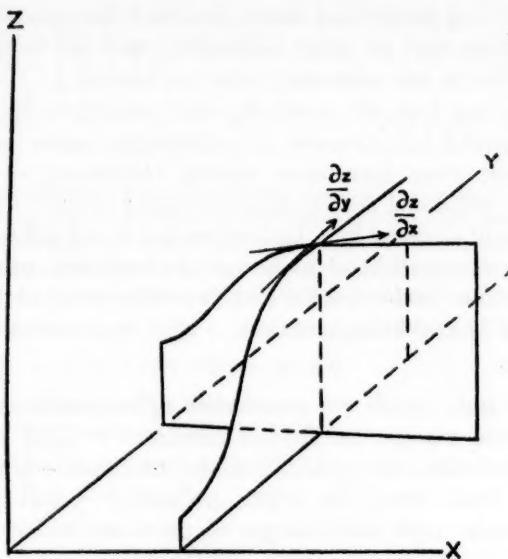
$$\Delta = \begin{vmatrix} \delta f_1 & \dots & \delta f_1 \\ \delta x_1 & \dots & \delta x_n \\ \vdots & \ddots & \vdots \\ \delta f_n & \dots & \delta f_n \\ \hline \delta x_1 & \dots & \delta x_n \end{vmatrix}$$

og Δ_{ji} er den co-factor (underdeterminant), hvor j -række og i -kolonne er slettet.

I det mere generelle tilfælde, hvor hver f_i -funktion har flere relevante parametre, må løsningen skrives som

$$\frac{\delta x_i}{\delta a_j} = \frac{\sum_{h=1}^n \frac{\delta f_h}{\delta a_j} \Delta_{hi}}{\Delta}$$

Den store betydning af dette resultat er, at det ofte vil være muligt at sige noget om Δ og Δ_{hi} , selvom de indeholder uendeligt mange størrelser. Regnereglerne for determinanter er principielt set ret simple. Ved behandlingen af økonomiske problemer vil det som regel være umuligt at sige noget om størrelsesordenen af Δ og Δ_{hi} , men under tiden kan man under visse forudsætninger bestemme fortagnet for determinanterne, hvilket er af største betydning. De tilstrækkelige betingelser for at en funktion har

Partiel differentiation

maksimum eller minimum kan nemlig formuleres i form af betingelser for determinanternes fortegn, og kan disse bestemmes, kan vi sige noget om fortegnet for $\frac{\partial x_i}{\partial a_j}$.

Selvom vi ikke får bestemt størrelsen af $\frac{\partial x_i}{\partial a_j}$, er alene det, at vi kan afgøre om en forandring af a_j vil have positiv eller negativ virkning på x_i , af største interesse. Gennem analyse af determinanterne vil det ofte være muligt at sige noget om betingelserne for, at en forandring i a_j vil indvirke i den ene eller anden retning på x_i . De tilstrækkelige betingelser for at maksimum eller minimum er nået, som så ofte overses, bliver derved af afgørende betydning for bestemmelsen af, hvorledes ændringen i en parameter vil indvirke på en variabel.

4. Selvom det først og fremmest er den almindelige funktions- og determinantregning, der har vundet indpas i den økonomiske analyse, findes der næppe nogen gren af matematikken, der ikke er blevet anvendt i økonomien. Ikke blot logaritmer og integraler anvendes almindeligt, men også trigonometriske funktioner og imaginære tal, ja selv sfærisk geometri har fundet anvendelse ved løsningen af økonomiske problemer.

Vi har slægt fast, at matematikken kun er en anden måde at komme til de samme resultater som ad andre veje. Ligesom den litterære økonom må opstille sine forudsætninger og deducere derudfra, således må også den matematiske økonom gøre. Forskellen er blot, at den sidste foretager sine logiske deduktioner efter ganske bestemte meka-

niske regler — og derfor med større sikkerhed. Som professor Leontief engang udtrykte det i en privat diskussion: »It is the beauty of mathematics that you do not understand what you are doing.« Denne løsrevne replik, som kan lyde lidt mærkelig, skal naturligvis forstås derhen, at man mekanisk kan anvende de matematiske regler uden at bryde sig om, hvad disse operationer egentlig indebærer, og hvad deres økonomiske betydning er. Når så slutresultatet er nået, kan dette altid »oversættes« til økonomi igen. Undertiden har man kaldt matematikken for en slags stenografi for den økonomiske tænkning; principielt giver stenografiens ikke andet resultat end den almindelige skrift, men den kan — med tilstrækkelig kendskab — give resultaterne hurtigere og sikkere.

En af de store fordele ved anvendelsen af matematik er, at den til-lader generelle udsagn. De fundne sætninger er ikke afhængige af specielle talværdier, men gælder i al almindelighed — eller man kan i hvert fald finde inden for hvilke grænser de pågældende udsagn gælder. Jævnfør også indledningen til professor Hicks' matematiske appendix i »Value and Capital«: »The purpose of this Appendix is not merely the transcription of the argument of the text into mathematical symbols; I see little advantage to be got from doing that. When the verbal (or geometrical) argument is conclusive, it gains nothing from being put in another form. What can be gained, however, is the assurance that our argument is completely general.« Ved behandlingen af et nyt problem vil mange økonomer ganske uvilkårligt vælge nogle bestemte talværdier og analysere tilfældet derudfra. I sin mere raffinerede form giver denne metode sig udslag i store talmodeller, således som f. eks. anvendt af Erik Lundberg i »Economic Expansion«. Men denne metode kan allerhøjest have pædagogisk betydning og give illustrerende eksempler. Resultaterne er afhængige af de specielle talværdier, man har valgt, og gælder ikke generelt — ofte vil man endda komme til stik modsatte resultater ved at vælge andre talværdier. I sådanne tilfælde viser den matematiske metode sin overlegenhed.

5. Tag som eksempel en kombineret anvendelse af multiplier- og accelerationsprincippet, f. eks. i form af den såkaldte Hansen-Samuelson-equation*). I overensstemmelse med accelerationsprincippet antages det, at forøgelsen i den private investering er proportional med stigningen i forbruget mellem den tidligere og nuværende periode med proportionalitetsfaktoren β (»the relation«). Bruges de sædvanlige betegnelser for indkomst $Y(t)$, investering $I(t)$ og forbrug $C(t)$ som funktioner af tiden og kaldes multiplier a , kan forudsætningerne skrives som

*) Se Paul Samuelson. Review of Economic Statistics. 1939; genoptrykt i »Readings in Business Cycle Theory«.

$$C(t) = a \cdot Y(t-1) \quad (1)$$

$$I(t) = \beta [C(t) - C(t-1)] \quad (2)$$

$$Y(t) = C(t) + I(t) \quad (3)$$

hvoraf

$$Y(t) = a Y(t-1) + \beta [a Y(t-1) - a Y(t-2)] \quad (4) \text{ eller}$$

$$Y(t) - a(1 + \beta) Y(t-1) + a \beta Y(t-2) = 0 \quad (5)$$

Den videre analyse kan nu foretages derved, at man giver de variable nogle bestemte værdier og derved opstiller en talmodel, hvis forløb gennem tiden man derpå undersøger. Men alt efter hvilke talværdier, man vælger, kan man få nogenlunde hvilke resultater, man ønsker. Derimod vil den matematiske økonom, der analyserer videre ad ren matematisk vej, komme til langt sikrere resultater. Det kan f. eks. gøres således:

Kaldes for nemheds skyld — $a(1 + \beta)$ for A og $a\beta$ for B kan (5) skrives:

$$Y(t) + AY(t-1) + BY(t-2) = 0$$

Vælges løsningen $Y = \lambda^t$ har vi

$$\lambda^t + A\lambda^{t-1} + B\lambda^{t-2} = 0$$

Ved division med λ^t ($Y = \lambda^t \neq 0$)

$$\lambda^2 + A\lambda + B = 0$$

hvoraf løsningen

$$\lambda = -\frac{A}{2} \pm \sqrt{\frac{A^2}{4} - B}$$

Betegnes de to rødder

$$\lambda_1 = -\frac{A}{2} + \sqrt{\frac{A^2}{4} - B}$$

$$\lambda_2 = -\frac{A}{2} - \sqrt{\frac{A^2}{4} - B}$$

er løsningen

$$Y(t) = K_1 \lambda_1^t + K_2 \lambda_2^t$$

hvor K_1 og K_2 er konstanter.

Tilsyneladende siger dette resultat ikke meget, men i virkeligheden kan deraf udledes betingelserne for at det økonomiske forløb tager den ene eller anden form. Man ser f. eks. straks, at hvis λ_1 og λ_2 har værdier, der ligger mellem 0 og 1, vil

$$Y(t) \rightarrow 0$$

$$t \rightarrow \infty$$

Det er muligt at påvise, at alle tænkelige kombinationer af α og β kan deles op i fire grupper alt efter som $a\beta \leq 1$ og $a < \frac{4\beta}{(1 + \beta)^2}$.

Hver gruppe vil da give een af de følgende 4 typer af bevægelser for indkomsten $Y(t)$:

1. $y(t)$ vil nærme sig asymptotisk til et bestemt niveau
2. Dampede svingninger omkring — — —
3. Eksplasive svingninger omkring — — —
4. Stadigt stigende $Y(t)$.

Medens en vilkårlig talmodel mere eller mindre tilfældigt kan dumpe ned i en hvilkensomhelst af de fire muligheder, giver den matematiske analyse klart betingelserne for, at vi får det ene eller andet forløb. Her skal blot omtales, hvad der sker, hvis

$$\frac{A^2}{4} - B < 0 \text{ d.v.s. } \frac{a^2(1+\beta)^2}{4} - a\beta < 0$$

I dette tilfælde kan λ_1 (og analogt for λ_2) skrives som

$$\lambda_1 = -\frac{A}{2} + i\sqrt{B - \frac{A^2}{4}} \quad \text{hvor } i = \sqrt{-1}$$

Vi indfører nogle hjælpestørrelser, jvfr. figuren således at

$$\sin \theta = \frac{i\sqrt{B - \frac{A^2}{4}}}{n} \quad \text{og}$$

$$\cos \theta = -\frac{A}{2n}$$

Heraf

$$\lambda_1 = n \cos \theta + n \sin \theta$$

Det kan bevises at

$$\lambda^t = n^t (\cos t\theta + \sin t\theta) \quad \text{således at vi får}$$

$$Y(t) = n^t (K_1 (\cos t\theta + \sin t\theta) + K_2 (\cos t\theta - \sin t\theta))$$

I denne formel vil de trigonometriske funktioner virke i retning af dæmpede svingninger, medens det eksponentielle led enten vil virke dæmpende eller gøre systemet eksplosivt.

6. Selvom de formler, hvormed en matematisk analyse af økonomiske problemer ender, ofte kan være af formidabel længde vil de alligevel i overskuelig form vise relationen mellem de indgående størrelser. Ofte kan man alt efter som en given størrelse står i tæller eller nævner, med positivt eller negativt fortegn osv. se i hvilken retning en variation i denne vil påvirke helhedsresultatet.

Desuden er matematikken en stor hjælp derved, at den viser, hvorledes analoge problemer inden for vidt forskellige grene af den økonomiske teori kan løses på samme matematiske måde.

Mange af de indvendinger, der har været fremført imod matematikkens anvendelse i økonomien, viser en fuldkommen mangel på forståelse af, hvad det hele drejer sig om. Dette gælder f. eks. indvendingen, at »man kan ikke få mere ud af ligningerne, end man selv

har lagt i dem, hvorfor anvendelsen af matematik i økonomien er nytteløs«, eller at »brugen af matematik indhyller argumenterne i en tåge, hvis fjernelse ville gøre sagen klar.«*)

En almindelig indvending mod matematikkens anvendelse i økonomien er, at man ikke kan presse det rigt pulserende økonomiske liv ind i stive matematiske formler. Denne indvending *kan* være udtryk for en misforståelse af matematikkens karakter. Indvendingen rammer jo lige fuldt enhver logisk deduktion – verbal eller matematisk – ud fra givne forudsætninger. At de forudsætninger, man arbejder under, ofte er temmelig virkelighedsfjerne gælder ikke blot den matematiske økonomi. Ja, til og med burde matematikken i så henseende være en fordel, fordi dens stringens for det første tvinger forskeren til at præcisere betydningen af sine symboler og undgå tvetydige udtryk, og for det andet tvinger ham til at gøre sig sine forudsætninger klart, hvorved han opdager, hvor virkelighedsfjerne eller – nære de er. Og derfor bør han også være på vagt over for en umiddelbar anvendelse af resultaterne på virkeligheden. Den litterære økonom vil nemmere gøre sig skyldig i den forseelse ikke at præcisere sine forudsætninger eller at føre skjulte forudsætninger ind i løbet af ræsonnementerne. Fordelen burde derfor være på matematikkens side, men desværre ser man undertiden matematiske økonomer lidt for skødesløst anvende deres resultater på virkeligheden uden de nødvendige forbehold. Og selv om det rent videnskabeligt set er en synd at indsmugle forudsætninger, vil der meget ofte være tale om meget virkelighedsnære forudsætninger, som man ganske uvilkårligt tager med; og netop derfor vil en anvendelse af resultaterne på virkeligheden kunne give et korrekt billede.

Der kan alligevel ligge noget rigtigt i den indvending, at de matematiske formler er for eksakte til at kunne anvendes i økonomien. Der er nemlig mange økonomiske problemer, hvor matematiske hjælpemidler er uanvendelige. Dette gælder f. eks., hvor psykologiske forhold spiller ind; ganske vist er psykologerne på vej mod, at reglerne for mange individers psykologiske handlinger kan udtrykkes matematisk, men at behandle det enkelte individts psykologi efter faste formler er vel endnu umuligt. Og netop i det moderne økonomiske samfund spiller enkelte individers beslutninger en afgørende rolle for forløbet af økonomiske processer. Enkeltstående individer som f. eks. en finansminister, ledende forretningsfolk, arbejderførere osv. kan

*) Begge citater fra A. C. Pigou. »Newspaper Reviewers, Economics and Mathematics«, Economic Journal. 1941, p. 279.

gennem deres beslutninger påvirke det økonomiske liv — og ved behandlingen af sådanne faktorers indflydelse viser matematikken sin utilstrækkelighed. Ganske vist er det økonomiske samfund noget i retning af en mekanisme, for hvilken der kan opstilles visse regler og love, der eventuelt kan formuleres matematisk — men det er en mekanisme, der i aller højeste grad er under menneskelig indflydelse, og derfor må håndfast formulerede regler tages med varsomhed.

7. Matematikken har først og fremmest sin betydning ved løsningen af nye og indviklede problemer. Uden brug af matematik er det næsten håbløst at holde sammen på et stort antal størrelser, og hele problemet bliver uoverskueligt. Derfor er matematikken ofte en stor hjælp for videnskabsmanden, der søger at trænge dybere ind i problemerne.

Flere økonomer påstår selv, at det kun ad matematisk vej har været muligt for dem, at komme frem til de fundne resultater, jvfr. f. eks. følgende citat fra professor Fritz Machlup: »I must confess that I have had great difficulties in formulating this merely verbal reasoning and, if I have succeeded at all (of which I am not too sure), I attribute it to previous algebraic reasoning. Here is one of the cases where a statement of literary economics was obtained only through translation from mathematical groundwork.«*)

Man kan så diskutere, om man ved en offentliggørelse kun skal bringe resultaterne oversat til almindelig sprogrug eller også den tilgrundliggende matematiske analyse. Selvom de matematiske udregninger vil fylde meget, er der dog meget der taler for at tage dem med: muligheden for at kontrollere bevisets rigtighed; andre forskere vil kunne lære af argumentationen osv.

Derimod må der advares imod, at matematikken helt tager overhånd; den er og bliver en hjælpevidenskab og skulle ikke gerne blive hovedsagen. Ganske vist ser det meget videnskabeligt ud med en masse matematik, men ofte kan resultaterne lige så nemt findes uden brug af denne. Og så er det naturligvis en betingelse, at matematikken er rigtig! Matematik er jo for tiden lidt af en modesag inden for økonomien, og den ene økonom efter den anden begynder at fylde ligninger og formler ind i deres artikler. Men man har unægtelig tit på fornemmelsen, at uddannede matematikere blot smiler ad økonomernes famlende forsøg på at trænge ind på deres område. Lige såvel som der kan nævnes mange eksempler på, at logiske fejlslutninger kunne være undgået, hvis vedkommende økonom havde stillet sine argumenter op

*) International Trade and the National Income Multiplier. p. 104.

i matematisk form, kan der nævnes eksempler på, at fejlslutninger kunne være undgået, hvis man blot havde undladt brugen af matematik. Således opregner Adolf Kozlik i »Zur Anwendung der Mathematik in der Nationalökonomie«, Zeitschrift für Nationalökonomie, 1939, adskillige matematiske fejl hos så habile matematiske økonomer som Erich Schneider, Kühne og Chamberlin. F. eks. begår Chamberlin i sin kritik af Joan Robinson »ein krasser fehler« ved at påstå, at »the equation of price with average cost is quite sufficient (.... for full equilibrium), because it necessarily includes the equation of the marginal items, whereas the reverse is not true«.**) Men siger Kozlik, dette betyder, at Chamberlin slutter, at når gennemsnitsomkostningerne er $k = \varphi(x)$ og efterspørgselskurven er $p = f(x)$, så følger det at i ligevægtpunktet, hvor $\varphi(x) = f(x)$ må også $\varphi'(x) = f'(x)$. Men dette er forkert undtagen i det specielle tilfælde, at kurverne tangerer hinanden.**

I »Föreläsningar i Nationalekonomi«, I. del p. 96 giver Wicksell et eksempel på en fejlslutning hos Launhardt, »Mathematische Begründung der Volkswirtschaftslehre«, og Vilhelm Lorey***) nævner, hvorledes sådanne skødesløsheder som at skrive $539^3 = 3 \log 539$ forekommer.

Disse fejl synes dog at være enkeltilfælde, hvorimod en anden fejl går igen og igen hos mange økonomer, der anvender matematik; nemlig *at fortolke en ligning, der blot angiver en ligevægtsbetingelse, i en bestemt retning*, d.v.s. der lægges en bestemt årsagssammenhæng ind. Det klassiske eksempel er kvantitetsteoriens fortolkning af ligningen $MV = PT$. Det kan alle indse, men alligevel bliver den samme fejl gentaget gang efter gang, når blot ligningerne ser lidt mere indviklede ud. Til trods for at jeg må indrømme mine egne matematiske kundskabers mangelfuldhed, synes det mig alligevel, at megen matematisk økonomi er en gentagelse af kvantitetsteoriens fejl. Her skal som eksempler nævnes professor Thorkil Kristensens prisbestemmelse i tilfælde af sammensat monopol****) og professor Winding Pedersens behandling af dynamiske prisproblemer i »Omkring den moderne pristeori«.*****) Selvom de to nævnte afhandlinger omhandler forskellige emner, er det i virkeligheden ganske samme metode, der anvendes, og de kan derfor diskutere.

*) Monopolistic or Imperfect Competition. Quarterly Journal of Economics. 1937 p. 559.

**) Kozlik. a. a. p. 98.

***) »Bemerkungen über falschen und richtigen Gebrauch der Mathematik im wirtschaftswissenschaftlichen Schrifttum«, Archiv für mathematische Wirtschafts- und Sozialforschung 1936, p. 41.

****) Sammensat og kollektivt monopol. Nationaløkonomisk Tidsskrift, 1938 p. 320.

*****) Nationaløkonomisk Tidsskrift 1939, p. 143.

teres under eet.*). Vi vælger som eksempel prof. Thorkil Kristensens behandling af sammensat monopol, hvori udgangspunktet tages i hans grundlæggende ligning (5) eller (6):

$$p_a = \frac{V'(x_a) \cdot E_a}{E_a - 1} + \frac{x_b \cdot E_{ba} \cdot (p_b - V'(x_b))}{x_a \cdot (E_a - 1)} \quad (5)$$

$$p_a = Ma + \frac{x_b \cdot E_{ba} \cdot (p_b - V'(x_b))}{x_a \cdot (E_a - 1)} \quad (6)$$

hvor p_a : Prisen på den ene vare, A.

p_b : Prisen på den anden vare, B.

x_a : Den solgte mængde af A.

x_b : Den solgte mængde af B.

E_{ba} : Krydselasticiteten, der angiver den relative forøgelse af salget af B divideret med tilsvarende relative forhøjelse af prisen på A.

E_a : Den almindelige elasticitet for A.

$V'(x_b)$: Grænseomkostningerne ved at fremstille B.

M_a : Den pris A ville have ved simpelt monopol.

Denne ligning angiver en grundlæggende ligevægtsbetingelse og giver en simultan bestemmelse af samtlige indgående størrelser, men mere siger den heller ikke, og det er — så vidt jeg kan se — utiladeligt at for tolke ligningen i en bestemt retning.

Thorkil Kristensens fortolkning er, at brøken i (6) angiver, hvor meget man vil afvige fra den almindelige monopolpris på A, når man

samtidig har monopol på B. Størrelsen $\frac{x_b}{x_a}$ betyder, at *alt andet*

lige vil afvigelsen fra den almindelige, simple monopolpris blive desto større, jo større omsætningen af B er i forhold til omsætningen af A.

.... Størrelsen $\frac{E_{ba}}{E_a - 1}$ betyder, at *alt andet lige* vil afvigelsen fra

den simple monopolpris blive desto større, jo større krydselasticiteten er. Og endelig betyder størrelsen $p_b - V'(x_b)$, at afvigelsen fra simpel monopolpris bliver desto større, jo større forskel der er mellem prisen på B og denne vares grænseomkostning. Stadig må man dog tilføje: *alt andet lige*. Det synes altså, at p_a er bestemt af størrelserne på højre side af lighedstegnet.

Såvel Thorkil Kristensen som Winding Pedersen er til dels klar over, at deres fortolkning af ligningen ikke er helt korrekt, idet der gøres

*). Den samme indvending kan løvrigt rettes mod fortolkningen af ligningerne (29) og følgende i min egen artikel, »Dynamic Price problems under monopolistic competition«, Nordisk Tidsskrift for Teknisk Økonomi 1946—47 p. 268, jvfr. dog forbeholdet på s. 280.

opmærksom på, at den elasticitet, der optræder i ovenstående ligning, kan være forskellig fra den elasticitet, der gælder for ligevægtspunktet ved simpel monopol. Det er derfor kun med tilnærmelse, at $\frac{V'(x_a) \cdot E_a}{E_a - 1}$ udtrykker den almindelige monopolpris. Men en mere afgørende indvending kan rettes mod ligningens fortolkning.

Jeg skal ikke diskutere, om den pågældende økonomiske teori er rigtig eller ej, det er sandsynligt, at den er det, men det følger bare ikke af den omtalte ligning. Ligesåvel kan kvantitetsteorien godt være korrekt, selvom dens fortolkning af kvantitetsligningen er utiladelig. Den grundlæggende ligning siger blot, at i ligevægtspunktet må de indgående størrelser antage sådanne værdier, at ligningen stemmer, men det kan ligesåvel være x_b , der bestemmer p_a som omvendt – det er en samtidig bestemmelse af alle indgående størrelser.

Så må man vel i stedet spørge, hvilke virkninger en marginal ændring i en faktor, *alt andet lige*, vil have på en hvilken som helst af de andre? Nej, det er et spørgsmål der i almindelighed vil være uden mening. Ved at forandre een af størrelserne vil vi komme i en ny ligevægtssituation, hvortil alle de andre størrelser må tilpasse sig således at den grundlæggende ligning stadig er opfyldt. Der er tale om to helt forskellige ligevægtssituationer, der kun kan sammenlignes gennem en alternativ analyse. *Det er ordene »alt andet lige«, jeg vil angribe, for »alt andet« kan ikke være lige* undtagen i det ganske specielle tilfælde, at vi har isoelastisk efterspørgelseskurve og konstante grænseomkostninger. Lad mig citere Nørregaard Rasmussen: The »ceteris paribus« clause is one of the most necessary, and at the same time one of the most dangerous tools of economic analysis.*²) Den grundlæggende ligevægtsbetingelse binder de forskellige størrelser sammen og tillader ingen variation i den ene med en fastholden af de andre.^{**)}

*²) Some remarks on the joint effect of simultaneous relations between economic variables. Nordisk Tidsskrift for Teknisk Økonomi. 1948 p. 215.

**) I Thorkil Kristensens eksempel kan man som sagt tænke sig det specielle tilfælde, at alle størrelser med undtagelse af f. eks. $\frac{x_b}{x_a}$ antager den samme værdi i den nye ligevægts-situation som i den gamle. I dette tilfælde er en sammenligning af de to alternative situationer derfor let. Men i andre modeller vil det ofte være tilfældet, at flere variable med logisk nødvendighed må antage forskellige værdier i to forskellige ligevægtssituationer, jvfr. f. eks. Nørregaard Rasmussens model i den omtalte artikel, hvor han viser, at »generally it is not permissible to detach a relation from its simultaneous connections in order to examine and interpret variations in the »dependent« variable, when the »independent« variables or the characteristic parameters are changed«. (S. 216) og »In the analysis and interpretation of a relation it is not sufficient to regard the relation concerned as isolated, but it is necessary to use the model as a whole in the interpretation of the relation. In other, it will be necessary to adopt a simultaneous approach«. (S. 222).

Lad mig illustrere det med endnu et eksempel. Bruges de sædvanlige betegnelser for indkomst, investering og forbrug, kan vi opstille en simpel model gennem ligningerne:

$$Y = C + I$$

$$C = f(Y) \text{ og}$$

$$I = f(Y)$$

Man kan så være fristet til at stille spørgsmålet, hvorledes vil en marginal ændring i I påvirke Y , med andre ord, hvilken værdi har $\frac{dY}{dI}$? Men et sådant spørgsmål har ingen mening.

Vi har tre ligninger og tre variable og dermed et determineret ligningssystem. Men i et sådant system kan man ikke ændre den ene uden også at forandre de andre, ellers vil ligningerne ikke blive ved med at stemme. *En isoleret variation er derfor umulig, systemet er med andre ord låst fast, der er ingen frihedsgrader.*

Det kan vi derimod få ved at opstille en anden model:

$$Y = C + I$$

$$C = f(Y) \text{ og}$$

$$I = \text{autonom.}$$

I dette tilfælde er der een frihedsgrad og vi kan spørge, hvad virkningerne af en variation i I er. Kun i det tilfælde, at vi på højre side har parametre kan vi spørge om, hvad f. eks. $\frac{dY}{dI}$ betyder. Findes der variable på højre side, må ligningerne omskrives, så højre side kun indeholder autonome størrelser, ellers kan vi ikke spørge, hvilken virkning en ændring i en faktor vil have på een af de andre.

8. Selvom matematikken kan være en god hjælper i den økonomiske teori, må man derfor være varsom med anvendelsen af den. Ganske vist er der ikke tvivl om, at flere økonomer samtidig er fremragende matematikere. Men når så dygtige matematikere som Schneider og Launhardt, ja, selv Paul Samuelson skal være blevet kritiseret af »rigtige« matematikere, ligger der deri en advarsel til os andre om ikke at vove os længere ud end vi kan bunde.*)

Økonomien bliver hverken mere eller mindre rigtig eller videnskabelig gennem anvendelsen af matematik. Undertiden har man på fornemmelsen, at visse matematiske økonomer betragter den ikke-matematiske økonomi som mindre eksakt og derfor også mindre »fin« og

* Forf. føler, at han allerede ved at skrive denne artikel har vovet sig ud på gyngende grund.

»videnskabelig«. Jeg stiller mig også tvivlende over for den opfattelse, at kun gennem anvendelsen af matematik kan den økonomiske teori gøre yderligere fremskridt, at matematikken er økonomiens redningsplanke. Der er ingen grund til, at man ikke skulle kunne blive en god økonom, selvom man ikke forstår matematik. Om man ved løsningen af økonomiske spørgsmål vil bruge matematiske hjælpermidler eller ej, kommer kun an på, hvad man selv finder nemmest. Det er rigtigt, at matematikken ofte vil være en vej frem, som regel endda den hurtigste, men det er ikke den eneste.

JÆRNBNETARIFFER

AF P. P. SVEISTRUP

Gennem en Aarrække har man indenfor økonomisk Teori ofte set den Betragtning fremhævet, at de offentlige Baners Takstpolitik bør hvile paa en Beregning af deres Grænseomkostninger, og at de faste Omkostninger bør dækkes med Skatter. Tænker vi os en Efterspørgselskurve, der falder med Trafikmængden, og man gaar ud fra en Pris P_1 , der kan dække de variable Omkostninger, vil man ved at sætte Prisen ned til P_2 , hvorved Omsætningen forøges til M_2 , faa et Underskud, der i Diagrammet er udtrykt ved $P_1 P_2 S R$, som maa dækkes med Skatter. De paagældende Skatter svarer til, hvad Trafikanterne $O M$ har sparet i Pris, og der bliver altsaa for Trafikanterne en Gevinst, der i Diagrammet svarer til Arealet $R S T$.

For rigtig at forstaa, hvad Takstnedsættelsen og Skatteforhøjelsen betyder for Forbrugerne, maa man imidlertid gaa et Skridt videre og undersøge, hvad Skatteforhøjelsen betyder for Forbrugerne paa andre Omraader.

Lad os for Simpelheds Skyld antage, at Forbrugerne kun bruger 2 Varer A og B, og at de overfor disse har en Efterspørgselskurve, der er illustreret i henholdsvis Fig. II a og Fig. II b. Skatteforhøjelsen og den dermed formindskede Købeevne vil bevirke, at de i Stedet for Mængderne M_2 nu maa nøjes med Mængderne M_1 . Summen af $M_1 M_2 R S$ i Fig. II a og b svarer til $P_1 P_2 R S$ i Fig. I, saaledes at Regnskabet altsaa maa forudsættes at gaa op for Jærnbanens Økonomi¹⁾. For Forbrugerne er der for Jærnbanekørsels Vedkommende (Fig. I) en Gevinst i Konsumentrente, der i Almindelighed beregnes til $R S T$, men samtidig er der en Nedgang i Forbrugernytte, der bliver noget forskellig eftersom man foretager Maalingen før eller efter Takstnedsættelsen har fundet Sted. Ser vi imidlertid bort fra disse specielle Overvejelser, kan vi betragte Resultatet af Takstnedsæt-

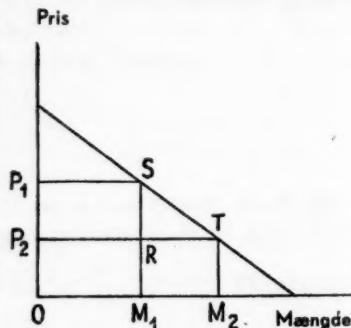

Fig. I

1) Der er i Fremstillingen set bort fra det noget mere komplicerede Forhold, at Skatteforhøjelsen foraarsager en anden Prisdannelse for Varerne A. og B.

telsen som en Gevinst R S T i Fig. I og et Tab, der kan sættes til Summen af de to Trekanter R S T i Fig. II a og II b, eller de Trekanter, der vil fremkomme ved at trække Linierne R, M, igennem til Skæring med den oprindelige Efterspørgselskurve, hvilke i de foreliggende Diagrammer er antaget éns med Figurerne R S T. Saafremt den første Størrelse er størst, er Takstnedsættelsen til Fordel for Borgerne. Men denne Fordel kan være større eller mindre, og man staar nu ved Tilrettelæggelse af en rationel Takstpolitik overfor den Opgave at gøre Forskellen saa stor som mulig i positiv Retning.

Dette kan man paa den ene Side gøre gennem Beskatningspolitiken

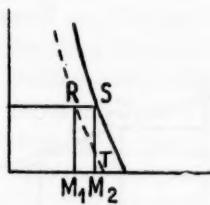

Fig. II a

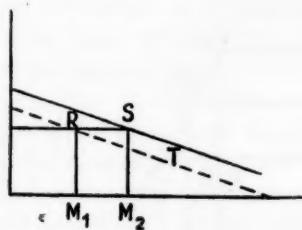

Fig. II b

enten ved direkte Skatter, der særlig rammer visse Befolkningsklasser, eller ved indirekte Skatter, der indskrænker Brugen af Varer, overfor hvilke det offentlige har en særlig lav Vurderingsfaktor, men denne Side af Sagen skal der her ses bort fra, og vi indskrænker os derfor til at uddybe den Betragtning, der ligger til Grund for Fig. I. Efterspørgselen efter Trafik kan ganske særlig for Godstrafikkens Vedkommende opløses i Efterspørgsel efter Trafik for de enkelte Godsarters Vedkommende, og vi regner da foreløbig med, at Efterspørgselen kan opløses i to Varearter, og vi faar da følgende Figurer (III a og III b). Det i Fig. I omtalte Tab i Forbrugertytte S R T, bliver med de samme Priser lig Summen af Figurerne S R T i Fig. III a og b.

Man kan nu søge at formindske Tabet ved at differentiere Taksterne, saaledes at vi sætter Priserne P_1 i henholdsvis Figurerne III a og b. Det omdiskuterede Forbrugertab bliver nu større i Fig. III a og mindre i Fig. III b, men den samlede Sum vil blive mindre paa Grund af Efterspørgselskurvernes Elasticitet. I Stedet for at dele Efterspørgselen i to Grupper kan man dele den i mange, og det vil være rationelt at fortsætte Delingen saa længe den opnæaede Fordel bliver større end Udgifterne ved den forøgede Administration og Ulejlighed (nogle Steder foretrækker man 6, andre f. Eks. 10 Grupper).

Det rationelle Grundlag for Takstpolitiken faar man nu ved at sammen-

ligne de diskuterede Trekanter i Fig. II med de tilsvarende Trekanter i Fig. III med det Formaal at maksimere Forbrugernes Fordel.

Der skulde efter disse principielle Betragtninger ikke være nogen Rimelighed i et Krav om, at Statsbanerne skulde forrente sig, i nogle Tilfælde skulde et Overskud være forsvarligt, i andre og antagelig flere i hvert Fald i Nutiden et Underskud være økonomisk fordelagtigt. Det afgørende maa blive Efterspørgselsens Elasticitet paa de forskellige Omraader og den Vurderingsfaktor, der af Statsmagten anlægges overfor de enkelte Arter af Forbrug.

Naar man alligevel ofte ser fremhævet et Ønske om, at Taksterne skal

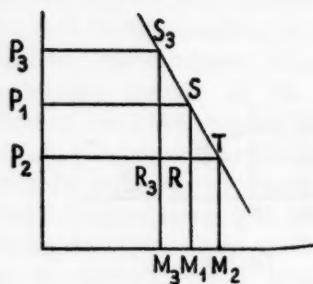

Fig. III a

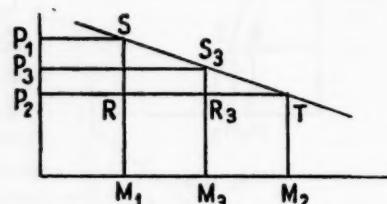

Fig. III b

have til Formaal at dække Omkostningerne, har dette vel ikke saa meget sin teoretiske Begrundelse i Driften som i anlægspolitiske Overvejelser. Har et Samfund en Kapital disponibel, kan den anvendes i Forbedring af Trafikmidler eller i f. Eks. privat Investeringsvirksomhed, og vejledende for Afgørelsen er den forventede Rentabilitet. Hvor man ikke tilstræber normal Rentabilitet af Banerne, maa man ved den kalkulatoriske Sammenligning tage Hensyn hertil, hvad der vil gøre en Sammenligning vanskeligere, og dette har ført mange til at drage den Slutning, at der af praktiske Grunde maa tilstræbes samme Forrentning af Statsbanerne som af andre Virksomheder i hvert Fald ved selve Investeringen, men disse praktiske Overvejelser kan modificere, ikke ændre, hvad der er teoretisk rigtigt.

Man kan imidlertid ikke blive staaende ved denne rent principielle Overvejelse, fordi Jærnebanetarifferne paa mange Omraader har meget betydelige indirekte Virkninger. I Zeuthen Festschriftet (Nordisk Tidsskrift for teknisk Økonomi 1948) har jeg bl. a. omtalt, at Hedebanerne har den største Betydning for Merglingen af den fattige Jord og dermed af dens Opdyrkning, hvod der har stor Betydning for Landets Produktion, Beskæftigelse og Eksport. Dette medfører, at man ved Fastsættelsen af Tarifferne

ikke alene maa regne med de tidligere omtalte Trekanter R S T, men maa foretage en Vurdering under Hensyn til de indirekte Virkninger og den Betydning, Samfundet tillægger dem. Denne Vurdering kan være varierende til forskellige Tider; i nogle Tidsrum vil man fra det offentliges Side gerne have f. Eks. Beskæftigelsen forøget, i andre vil man helst indskrænke Efterspørgselen efter Arbejdskraft. Denne særlige Vurderingsfaktor kan forøvrigt ogsaa have Indflydelse paa den tidligere omtalte Dækning af de faste Omkostninger, saaledes at en Krone ikke altid vurderes paa samme Maade.

Denne Vurderingsfaktor kan dels variere efter Varens Kvalitet og dels efter de forskellige Omraaders særlige Beskaffenhed, og denne Variation fører i den praktiske Takstpolitik til Indførelse af Undtagelsestariffer. Som Eksempel paa Undtagelsestariffer af denne Art kan nævnes den tidligere omtalte Mergeltransport, men der kan nævnes utallige andre. I mange Lande er Undtagelsestariffer saa almindelige, at Transport efter den almindelige differentierede Tarif bliver Undtagelsen. Dette kan skyldes, at Tarifpolitikken er et stærkt benyttet Hjælpemiddel i et Lands erhvervsmæssige Udvikling, men det kan ogsaa være, at man i en konkret Situation har Opmærksomheden mere rettet mod den Hjælp, der kan ydes, og mindre mod de fjernere Virkninger for andre Trafikanter og for Skatteyderne.

En særlig Form for billig Transport kan have sin Aarsag i, at de enkelte Transportører kan have en særlig stærk Stilling overfor Banerne, idet de af en eller anden Grund har Mulighed for at anvende et andet Transportmiddel. I saa Fald kan det være en Fordel for Banerne at give saadan Transportører en begunstiget Stilling i Forhold til dem, der ikke har en saadan Magtstilling. Om det af andre samfundsmæssige Aarsager er rigtigt at begunstige de stærke paa Bekostning af de svage kan ogsaa diskuteres.

Konsekvensen af de her fremhævede Betragtninger maa være.

- 1) Det er af Betydning for en rationel Fastsættelse af Tarifferne, at man kender Grænseomkostningerne (de variable Omkostninger) saavidt muligt paa hver enkelt Strækning for sig.
- 2) Det er af Betydning, at man for hvert enkelt Omraade kender Behovet for Transport og hvorledes dette Behov vil blive til Efterspørgsel ved forskellige Priser for de forskellige Varekategorier.
- 3) Det er af Betydning ved Fastsættelsen af Tarifferne, at man kender den indirekte Virkning af Takstpolitikken ikke alene for det Øjeblik, hvor Taksten fastsættes, men ogsaa ud i Fremtiden, saaledes at man kan bedømme de forskellige Virkninger af alternative Forslag.

Bliver Jærnbanetarifferne fastsat paa rationel Maade, faar dette en dobbelt Virkning:

1) Jærbanernes samlede økonomiske Resultat bliver saaledes, at der bliver taget behørigt Hensyn til Rentabiliteten, til Konsumentrenten (gennem lave Takster) og til Landets samlede Finanspolitik (Opvejning af de lave Tariffer gennem Skatter, der virker mindre tungt).

2) Jærbanernes Tarifpolitik bliver et naturligt Led i den samlede Erhvervspolitik. Ønsker man f. Eks. en Spredning af Befolkingen, gaar dette via Vurderingsfaktoren til Fastsættelsen af Tarifferne og virker derfra til, at det for den enkelte Virksomhed bliver fordelagtigt at anlægge Virksomheden, hvor det af sociale Grunde er ønskeligt.

Fastsættelsen af Hovedlinierne i Tarifpolitikken bliver saaledes ikke alene et Spørgsmaal af Interesse for Banernes Ledelse, men ogsaa for den Myndighed, der har det centrale Ansvar for Ledelsen og Udviklingen af Landets Økonomi, og endelig i allerhøjeste Grad for de enkelte Virksomheder, hvis Rentabilitet ikke kan undgaa at blive influeret af den Takstpolitik, der føres.

SAMBAND MELLAN EKONOMISK TEORI OCH EKONOMISK POLITIK¹⁾

AV ERIK LUNDBERG

Ekonomisk teori är till för att ge en förenklad bild av sammanhangen. Den skall i sin konjunkturteoretiska utformning bl. a. visa oss hur prisutveckling, utrikeshandel, betalningsbalans, investeringar, konsumtion, nationalinkomst och sysselsättning hänger ihop. Vi vill med den ekonomiska teoriens hjälp veta, vilka samband som äro strategiska och helst även något om arten av de funktionella sammanhangen. Vi ekonomer inbillar oss ibland i vår förmätenhet, att en sådan överblick av de ekonomiska sammanhangen är nödvändig för att en rationell ekonomisk politik skall kunna föras. I ögonblick av mer skeptisk visdom är vi dock nog medvetna om, att ekonomisk teori sådan den brukas i mer ekonomisk-politiska diskussioner ofta till stor del är en rationalisering av politiskt handlande, som i huvudsak är bestämt av helt andra skäl.

Min avsikt är, att med följande ganska rapsodiska synpunkter försöka belysa användningen av ekonomisk teori såväl vid utformningen av som vid debatten omkring den ekonomiska politiken. Det är därvid givetvis i hög grad frågan om vilken typ av ekonomisk teori, som passar till given typ av ekonomisk politik. Jag kommer i det följande att huvudsakligen hålla mig till olika slag av penning- och konjunkturteorier och motsvarande former av ekonomisk politik och närmast belysa ämnet med stöd av erfarenheterna från Sverige. Dessa synas dock i ganska hög grad vara allmängiltiga.

Typen av ekonomisk politik bestämmes i väsentlig grad av de uppställda normerna eller målsättningen. En generell iakttagelse synes mig vara, att normerna för den allmänna ekonomiska politiken under de senaste 20—30 årens utveckling blivit alltmer pretentiösa. Nedanstående ytterst ungefärliga klassificering av den ekonomiska politikens stadier avser att belysa detta. Därvid bör bemärkas, att dessa stadier inte härföra sig till klart avgränsade tidsavsnitt inom de senaste decenniernas ekonomiska utveckling. De olika stadierna flyta i själva verket i ganska hög grad över i varandra; samma normer förekomma delvis samtidigt. Trots detta är det ändå intet tvivel om att man kan urskilja en successiv förskjutning i målsättningen för den

1) På grundval av föredrag hållit i Socialøkonomisk Samfund den 19. november 1948.

allmänna ekonomiska politiken i riktning ifrån mycket blygsamma normer till alltmer pretentiösa målsättningar. Följande stadieindelning blir dock kanske mer didaktiskt än historiskt motiverad:

1. Den enklaste och blygsammaste målsättningen avser helt enkelt den, som gällde under den gamla guldmyntfoten. Målet var, att bevara guldkassan och stabilisera växelkurserna.
2. En något mer anspråksfull målsättning avser en ekonomisk politik, som går ut på stabilisering av penningvärde eller prisnivå.
3. Under 30-talet kom normerna för den ekonomiska politiken att alltmer domineras av synpunkten att häva depressionen, utjämna konjunkturerna och i en sista förgrening skapa full sysselsättning.
4. Under krigsårens inflationstendens och efterkrigsårens överfulla konjunktur har målsättningen åtminstone i Sverige formulerats som skapanget av s. k. samhällsekonomisk balans. Jag kommer i det följande in på, vad detta uttryck skall innehålla.
5. Det sista och mest anspråksfulla stadiet i normutvecklingen hänför sig till nationalbudgeten med dess förgrening till den allra senaste fasen, nämligen uppställandet av fyraårsplaner för utvecklingen av landets hela näringsliv.

Det är tydligt, att kraven på kunskap om de ekonomiska sammanhan- gen bör förändras tämligen parallellt med förskjutningen i målsättningen. I själva verket råder det ett ömsesidigt sammanhang mellan ekonomisk politik och ekonomisk teori med sannolikt en viss eftersläpning i fråga om teoribildningen. Uppgifterna för den ekonomiska politiken i sin tur bestämmes eller påverkas i hög grad av den faktiska ekonomiska utvecklingen. Låt mig försöka belysa dessa förhållanden genom att diskutera dessa fem stadier av målsättning för den ekonomiska politiken just med hänsyn till de typer av ekonomisk teori, som dessa gjort aktuella.

I det första stadiet, guldmyntfotens stadium, domineras i huvudsak kvantitetsteoriens och köpkraftsparitetsteoriens grova schemata. Man arbetade i stor utsträckning med Fishers enkla formulering av kvantitetsteorien och med Cassels ännu enklare formulering av sambandet mellan prisnivåer och växelkurser. Man förutsatte i regel tämligen fasta relationer mellan prisnivåer och växelkurser å ena sidan och penningmängd och prisnivå å andra sidan. Dessa enkla schemata gav en viss stabilitet i tänkandet över sammanhangen och gav dessutom ledtrådar vid en diskussion över en sanering av penningväsendet. Man finner i själva verket ännu i dag betydande rester kvar av dessa »förlegade« problemställningar. Tag som exempel dagens svenska diskussion om växelkurserna. Vi ha fått för oss, att kronan eventuellt blivit övervärdерad. De senaste månadernas erfarenheter synes för många områden visa, att kostnadsnivån i Sverige drivits upp relativt högt

i jämförelse med prisnivån i andra länder, särskilt England och Förenta Staterna. För att få hållpunkter på i vad mån en sådan övervärdering av kronan faktiskt föreligger, faller man i själva verket tillbaka på den klassiska problemställningen om förhållandet mellan pris- och kostnadsnivån i olika länder. Jämförande beräkningar har utförts, bl. a. vid konjunkturinstitutet, över utvecklingen av lönenivån i Förenta Staterna, England och Sverige sedan tiden före kriget, med omräkning efter gällande växelkurser, och man har kunnat nå vissa, mycket ungefärliga slutsatser beträffande det svenska näringslivets konkurrenskraft på den internationella marknaden. Man är givetvis medveten om de svaga punkterna i denna alltför enkla bild av sammanhangen, och slutsatserna framläggas med alla reservationer. Ändå ge de dock utan tvivel en riktig tankeställare.

I det andra stadiet har 1930-talets erfarenheter beträffande utgifternas och efterfrågans variabilitet gjort tiden mogen för Wicksells och Keynes' teorier. Det är fortfarande prisnivåns variationer som är huvudintresset men teoribildningen anknyter nu nära till Keynes' formuleringar i »Treatise on Money«. De s. k. fundamentala ekvationerna ger såvitt jag förstår en enkel och naturlig utgångspunkt för en diskussion av den ekonomiska politiken, när denna närmast syftar till prisnivåns stabilisering. Man får en uppdelning av orsakerna till prisnivåns fluktuationer i å ena sidan de normala kostnaderna sådana som Keynes definierat dem, och å andra sidan spänningen mellan investeringar och sparande. Man finner i själva verket, att mycket av debatten omkring prisnivåns fluktuationer och de följande rekommendationerna till den ekonomiska politiken hänför sig till detta slag av teoribildning. Man får ju en lätfattbar och även praktisk utgångspunkt för en diskussion av orsakerna till penningvärdets förändringar genom att i anslutning till Keynes' ekvationer göra distinktionen mellan förskjutningar i den »normala« kostnads- och lönenivån å ena sidan och »onormala« vinstvariationer (vinstinflation och -deflation) å andra sidan. Keynes' liksom Wicksell diskuterade ju på detta stadium i huvudsak räntepolitiken såsom ett medel att nå en åtrådd stabilisering i prisnivån. Man kunde i huvudsak nöja sig med en rent kvalitativ teori med ett minimum av statistisk information och precision, då man ju egentligen endast behövde säga om räntan var för hög eller för låg.

Konjunktur- och sysselsättningsvariationerna blir det primära i det tredje stadiet. Teorierna kom att knyta sig närmast till Keynes' »General Theory«. Med utgångspunkt ifrån den Keyneska jämviksteorien blev multiplikatorn det mest begagnade begreppet. Finanspolitiken blev å andra sidan det centrala instrumentet för att nå målet för den ekonomiska politiken, nämligen en utjämning av konjunktursvängningarna. Intresset koncentrerade sig främst till ett depressions- och stagnationsläge, som Keynes' jämviktsteori

var särskilt ägnad att belysa. Men såväl teori som rekommendationer med avseende på den ekonomiska politiken (se t. ex. i Alvin Hansen's *Fiscal Policy*) släpade uppenbarligen efter i förhållande till den faktiska ekonomiska utvecklingen.

Den statistiska informationen beträffande den allmänna ekonomiska utvecklingen har under de senaste 10—15 åren fått en väldig stöt framåt. Detta gäller framför allt nationalinkomststatistiken. Vi vet nu delvis just tack vare den enorma framgången för de nya betraktelsesätt, som Keynes har faderskapet till, väsentligt mer om inkomsternas, investeringarnas och konsumtionens utveckling än vi tidigare vetat. Samtidigt har den ekonomiska teorien i takt med utvecklingen av den ekonomiska statistiken sedan 1936 gått emot en högre grad av precision. Detta gäller särskilt ekonometrikernas strävanden. Multiplikatorbegreppet har av dem generaliseringats och utnyttjats enligt min mening långt över bristningsgränsen. Jag tar som exempel Smithies' artikel i maj-numret av *American Economic Review* 1948. Han visar där, hur man med hjälp av korrelationsberäkningar på mellankrigsperiodens statistiska serier kan få fram relativt stabila relationer mellan utgiftsförändringar på olika punkter och nationalinkomstutveckling. För att ta några exempel anser sig Smithies kunna redovisa en relativt stabil relation mellan förändringen i den totala nationalinkomsten och förändringar i de disponibla inkomsterna, mellan förändringar i de disponibla inkomsterna och i konsumtionsutgifterna, mellan förändringar i nationalinkomsten och i de totala vinsterna och mellan förändringar i nationalinkomsten och i de totala investeringarna. Smithies lyckas t. o. m. trola fram ett fixerat samband mellan förändringen i nationalinkomsten och förändringen i de statliga utgifterna. För en gångs skull är det här fråga om en negativ korrelation; en ökning av nationalinkomsten med en miljard dollars beräknas sålunda medföra en minskning i de statliga utgifterna med 20 miljoner dollars. Sammanställas alla dessa koeficienter för utgiftsbenägenheten (*propensities*) så får man fram ett generellt multiplikatorbegrepp. Man kan, om dessa samband antagas någorlunda fixerade, sålunda fastställa hur stor ökning i den totala nationalinkomsten, som bör uppkomma vid en given ökning av t. ex. de statliga utgifterna. Man uppställer helt enkelt nationalinkomstökningen som obekant i en ekvation och finner sedan med hjälp av de givna utgiftsbenägenheterna som procent av nationalinkomstökningen en summa, som i jämviktsläget skall stämma. Smithies når med hjälp av beräkningar av denna typ resultatet, att multiplikatorn för Förenta Staterna enligt mellankrigsperiodens erfarenheter borde vara omkring 2. För efterkrigstiden räknar han med, att man med hänsyn till en relativt hög konsumtionsbenägenhet, bestämd bl. a. av de ackumulerade behoven under krigsåren, har en så hög konsumtionsbenägenhet, räknad i jämförelse med disponibla inkomsterna som 1 mot 0.7 enligt

mellankrigsperiodens erfarenhet. Resultatet för efterkrigsperioden blir då, att multiplikatorn skulle bli så hög som 3. Detta betyder t. ex., att en primär ökning i det statliga budgetunderskottet med en miljard dollars skulle medföra en ökning i nationalinkomsten med 3 miljarder dollars, och eftersom ökningen i statsinkomsterna enligt samma typ av beräkningar som följd av ökningen i nationalinkomsten uppgår till 25 % av denna, bör det faktiska nettounderskottet i statsbudgetens ex-post endast bli 250 miljoner.

Smithies anför själv allvarliga reservationer mot denna typ av kalkyler. Men det hindrar inte, att han och en rad framstående ekonometriker som utför — och med största allvar utför dessa beräkningar —, ändå måste antagas tro på resultatens användbarhet vid utformningen av den ekonomiska politiken. För min del tror jag, att det här i mycket stor utsträckning är fråga om falska preciseringar. Man vill med hjälp av korrelationsberäkningar nå fram till en konstruerad upprepning av likartade situationer, som gör det möjligt att finna vissa statistiskt fastställbara konstanter hos de supponerade sambanden. I själva verket upprepas situationerna ju aldrig på ett så enkelt sätt som korrelationstekniken förutsätter, utan man har ständigt nya slag av kombinationer mellan de ekonomiska drivkrafterna. Och vi sakna helt enkelt hållfasta kriterier på sanningshalten hos resultaten av den ekonometriska tekniken. Det är ju inte alls säkert, att en teori, som ger en något högre korrelationskoefficient och en något bättre anslutning mellan de »förklarande« kurvorna och de kurvor, som skall förklaras, ger en riktigare bild av sammanhangen än en annan teori, som bygger på antaganden om andra samband mellan delvis andra variabler, men kanske ger en något lägre total korrelationskoefficient.

Vad jag här sagt om de ekonometriska metoderna kan givetvis inte fattas som en djupgående kritik. Därtill är jag helt enkelt inte kompetent. Min avsikt är endast att lufta mina bekymmer över ekonometrikernas i allmänhet förfärliga isolering och ofta visade otillgänglighet för vanligt sunt förfnuft. Min enkla, kanske löst fotade skepsis gäller närmast entusiasmen för de exakta resultaten, som visserligen »stämmer med verkligheten« men ändå inte utan vidare kan sägas förklara den. Man ser för övrigt för litet av alternativa beräkningar vid uppläggningen av ekonometrikernas ofta i och för sig mycket stimulerande analyser. Jag tror dock, att vi »litterära« ekonomer med stort intresse bör följa ekonometriens utveckling men dämpa ekonometrikernas entusiasm genom att ständigt påminna dem om, den av Carr präglade satsen, »it is better to be vaguely right than to be exactly wrong«.

Härmed övergår jag till *det fjärde stadiet* i fråga om uppställningen av mål för den ekonomiska politiken. Det är här fråga om en betydligt blyggsammare uppläggning av den erforderliga ekonomiska teorien än i det föregående stadiet. Målsättningen avseende den samhällsekonomiska balansen

hänför sig i den svenska diskussionen till ett tillstånd med inflationstryck. Det är fråga om att med utgångspunkt från nationalräkenskaps- och nationalinkomstberäkningar nå fram till ungefärliga föreställningar om spänningen emellan totala efterfrågan på varor och tjänster och total tillgång. I det föregående stadiet var utgångspunkten åtminstone från början ett depressionsläge, och teoribildningen knöt sig an till Keynes' »General Theory«. I en analys av inflationsgapet sker i stället snarast en anknytning till problemuppläggningen i »Treatise on Money«. Vi söker inte längre jämviktsläget, utan vi är närmast intresserade av den momentana spänningen mellan planer i fråga om efterfrågan och tillgång såsom mått på avvikelsen från den samhällsekonomiska balansen.

Man jämför planerad efterfrågan i summa från enskilda inkomsttagares, företagares, statens sida med den faktiska tillgång, som kan beräknas framkomma under motsvarande period, och denna faktiska tillgång är då beräknad till givna priser. Man kan — om man vill — uttrycka denna differens som en spänning mellan planerat sparande och planerad investering i anslutning till gammal god terminologi från stockholmskolans glada dagar. Meningen är, att en sådan typ av kalkylerat inflationsgap skall läggas till grund för utformningen av den ekonomiska politiken. Det kan emellertid också vara nödvändigt att känna till konsekvenserna för den ekonomiska utvecklingen av en sådan momentan spänning mellan planerad efterfrågan och faktisk tillgång. En prognos måste alltid bli osäker i den mera blygsamma uppläggningen av teoribildningen, som är karaktäristiskt för detta fjärde stadium. Man formulerar gärna slutsatserna ungefärligt och alternativt. Resultatet av en inflationsspänning kan bli en fortgående prisstegring, ett underskott i betalningsbalansen, lagerförtäring, vinststegring, budgetöverskott i delvis alternativa proportioner. Man finner i denna typ av resonemang en naturlig anknytning till den enkla problemställningen i Keynes' Treatise. Det är i princip fråga om inkomstinflation med lönestegring och vinstinflation med dess vidare konsekvenser för investeringar och lönebildning. Men processens hastighet är helt obestämd. Vi kan inte utan att införa ytterligare antaganden bl. a. beträffande »leads and lags« få fram en preciserad bild av själva utvecklingsförfloppet. Därmed skulle vi snart åter vara inne på de falska preciseringarnas väg. Enligt min mening räcker den enkla formuleringen av inflationsgapet en god bit för att nå slutsatser beträffande inriktningen av den ekonomiska politiken.

Rekommendationer, som följer av en analys av inflationsgapet, kunna bli av följande natur. Genom en höjning av de direkta skatterna minskas de disponibla inkomsterna och därmed spänningen mellan efterfrågan på konsumtionsvaror och löpande tillgång. På samma sätt kan en nedskärning av investeringarna dämpa inflationstrycket. Kalkylen över inflationstrycket i ovan angiven mening kan ge vissa hållpunkter även för att ange

storleksordningen av de åtgärder, som är nödvändiga. Det skulle föra för långt att här gå in på de statistiska vanskigheterna vid denna typ av kalkyler; det får räcka med att jag förklrar mig vara i hög grad medveten om dem.

Vid valet mellan olika åtgärder inom den ekonomiska politiken kommer man inte långt med ekonomisk teori. Vi kan visserligen klart inse arten av sammanhangen, som det är frågan om, och inom olika politiska partier vara ense om, hur t. ex. inflationsgapet medför en tendens mot underskott i bytesbalansen, hur investeringarna stimuleras och lönestegringen påskyndas, men ändå vara bittert oense om slutsatser beträffande den ekonomiska politiken. Detta har vi mycken erfarenhet av i Sverige under senare år. Man kan t. ex. säga, att en viss kontrollerad prishöjning i och för sig borde minska inflationstrycket. Om detta sker genom en omsättningsskatt, som pålägges konsumtionen, vore detta i och för sig självklart. Vid annan prisstegring, som företagarna får del av, är resultatet något mer tvivelaktigt. Å ena sidan begränsas den reala konsumtionen tack vare prisstegringen, men å andra sidan betyder ju prishöjningen en ökning i vinsterna. Så länge man räknar med, att den marginella utgiftsbenägenheten i genomsnitt är större inom löntagargrupperna än inom de grupper, som närmast kommer i åtnjutande av de ökade inkomsterna tack vare prisstegringen, så länge borde en viss begränsad, kontrollerad prisstegring medföra en minskning i inflationsspänningen. I bågge dessa fall bygger emellertid slutsatserna på förutsättningen, att lönenivån inte påverkas. År det emellertid så, att lönerna i hög grad bestämmas av prisutvecklingen, vare sig lönerna äro direkt indexreglerade eller ej, så håller slutsatsen givetvis icke. Här står vi just inför dessa på samma gång, både svåra och enkla problem, där arten av sammanhangen inte utan vidare kan avgöras och än mindre preciseras med hjälp av ekonometriska metoder. Frågan är helt enkelt, om jag ser på problematiken under de senaste åren i Sverige: År lönenivån i väsentlig grad bestämd av den knapphet på arbetskraft, som inflationstrycket direkt och indirekt framkallar, eller är den i huvudsak bestämd av den prisstegring som denna inflationsspänning eventuellt utlöser? Har man skäl för att i huvudsak lägga vikten vid det första sammanhanget, blir uppenbarligen slutsatsen, att en viss begränsad prisstegring, som åstadkommes t. ex. genom införande av en omsättningsskatt, bör leda i riktning mot samhällsekonomisk balans. År i stället den andra typen av sammanhang det dominerande, blir en sådan åtgärd ur ifrågavarande synpunkt utan värde och innebär tvärtom en onödig försämring i penningvärdet, som dessutom medför risker för jämviktsstörningar i utrikeshandeln.

I Sverige hyllar regeringen helt denna senare uppfattning, och slutsatzen blir lönestabilisering och regleringar, medan ekonomerna i allmänhet —

delvis kanske beroende på en naturlig dragning till en mer invecklad teori för penningvärdet än en enkel lönekostnadsteori — vilja eliminera inflationsgapet med ökat offentligt och privat sparande. Samma typ av motsättning gäller, när man diskuterar frågan, om en räntehöjning skulle verka dämpande på inflationstrycket. Den möjliga existensen av finare teoretiska sammanhang störes obevekligt av en direkt politisk sammanbindning mellan löner och räntesatser. Sedan man på ledande socialdemokratiskt håll har gett ett bestämt uttryck för uppfattningen, att en räntehöjning skulle betraktas med största misstro och som en signal till lönehöjningsaktion, blir framgången för lönestabilisering absolut bunden vid hållandet av en stabil räntenivå. En räntehöjning blir därmed givetvis icke något medel, som leder mot samhällsekonomisk balans. Nya mycket enkla samband mellan strategiska ekonomiska storheter etableras sålunda på politisk väg; de politiska kortslutnen gör rent hus med gamla fina ekonomiska teorier!

Diskussionen av den ekonomiska politiken med utgångspunkt från beräkningen av inflationsgap leder sålunda ganska snart till en återvändsgränd. Man drives över till en mer omfattande problemställning med utgångspunkt i framläggandet av en total nationalbudget, och jag kommer därmed över till vad som ovan rubricerades som *det femte stadiet*. Det är i och för sig ett högst naturligt steg. Vägen fram till uppställandet av en nationalbudget kan i anknytning till ovanstående diskussion lämpligen tänkas ske i tre stadier. Det första stadiet är planstatistiken, det andra prognosens och det tredje själva programmet. Det första stadiet hänför sig till den ganska lösa kalkyl av inflationsgapsnatur som ovan diskuterats, där man jämför beräknad tillgång på varor och tjänster med de planer för användningen av varor och tjänster, som väntas föreligga under ett kommande år. Kalkyler av denna typ måste bli osäkra inom vida marginaler. Det är bl. a. fråga om, i vilken grad mer eller mindre obestämda, relativt luftiga planer skall beaktas i kalkylen. Viss sanering av planerna är nödvändig, om beräkningen över spänningen mellan tillgång och efterfrågan skall vara till ledning för uppställandet av programmet för den ekonomiska politiken. Det vore ju meningslöst, att t. ex. inom statsförvaltningen utan vidare ta med olika departements eller verks äskanden, innan dessa skurits ned av ett strängt finansdepartement, ty först efter en sådan sanering få dessa planer karaktären av aktuell efterfrågan på varor och tjänster.

Det andra stadiet på vägen till nationalbudgeten hänför sig till nationalprognosens. Det är frågan om, att — med utgångspunkt från den momenta spänningen mellan planer — fastställa vilken utveckling som synes sannolik, t. ex. under förutsättning av att den ekonomiska politiken bedrives på samma sätt som under en gången period. Man utgår helt enkelt ifrån, att importkontroll, investeringskontroll, företagarreaktioner, konsumtions-

benägenhet, o. s. v. är oförändrade på visst sätt. Man kommer med hjälp av sådana antaganden fram till resultatet, att t. ex. en viss prisstegring, en viss försämring i bytesbalansen, en viss varuförtäring m. m. är sannolik. Accepteras en sådan utveckling såsom politisk önskvärd, blir prognoserna på en gång ett program och innehåller därmed också nationalbudgeten. Det tredje stadiet innebär emellertid i regel, att prognoserna inte accepteras såsom önskvärd, utan man uppställer en annan målsättning, en nationalbudget för utvecklingen under året. Det är alltså frågan om en plan för den ekonomiska utvecklingen, en plan som siktar på en viss utveckling av utrikeshandeln, en viss medelnivå för investeringsverksamheten, konsumtionen o. s. v. Vissa av de storheter, som ingå i nationalbudgeten kan fixeras direkt av statsmakterna. Detta kan t. ex. ske mellan vissa gränser för statsutgifterna och för de investeringar, som kontrolleras. Det är emellertid oändligt, att i allmänhet en mycket betydande del av nationalbudgetens siffror hänförlig till ren prognos. Det är i själva verket i regel mycket svårt åtminstone för en utomstående, att inom ramen för en nationalbudget skilja mellan vad som är fastställt som handlingsplan för statsmakterna, vad som är ren prognos och vad som endast är fromma önskningar.

Man kan givetvis alltid ha delade meningar om rimligheten av gjorda prognoserna. Detta gäller t. ex. de antaganden om produktivitetens utveckling under det kommande året, som en nationalbudget alltid måste bygga på. Detsamma gäller antaganden om utvecklingen av bytesförhållandet med utlandet, om lagerutvecklingen o. s. v. På en rad punkter kommer utvecklingen att vara utanför statsmakternas direkta kontroll, och resultatet blir till obestämd del av ren prognosnatur. Det är därför mycket rimligt, att en utomstående ekonom, som står utanför nationalbudgetberedningens inre cirkel, på grundval av en framlagd nationalbudget, som anger regeringens program, i sin tur gör en prognos beträffande den sannolika ekonomiska utvecklingen och därvid mycket väl kan komma till annat resultat, än nationalbudgeten anger.

En ekonomisk politik, som upplägges med stöd av en nationalbudget, får i sin första fas en relativt negativ karaktär. Det gäller i första hand att förhindra att vissa utgifter bli för stora, t. ex. att hålla importen nere på viss nivå, att förhindra en för stor lönestegring, att skära ner investeringarna, att hålla konsumtionen inom rimliga gränser. Nationalbudgeten ger ramen för den allmänna utvecklingen och vissa hållpunkter för stabiliseringen. En sådan negativ utformning av den ekonomiska politiken, som tillsvidare i huvudsak är karakteristisk för läget i Sverige, förutsätter i själva verket i viss utsträckning ett bestående inflationstryck. Passiviteten i detta slag av ekonomisk politik betyder nämligen, att det aktiva elementet måste komma utifrån utanför det statliga ram. Inflationstrycket ser till, att tillräckligt med initiativ kommer utifrån, så att valmöjligheterna

bli stora, när de kontrollerade organen sedan skära ned utgifterna till planerad omfattning. Det är emellertid uppenbart, att en sådan negativ politik, som sälunda innebär en viss arbetsfördelning mellan de statliga myndigheternas kontroll och den privata sektorns initiativ, har sin snäva begränsning. Den kan i sin negativa utformning knappast tänkas fortgå på längre sikt. Man tvingas i själva verket att förr (just nu på grund av Marshallhjälpens krav) eller senare övergå från nationalbudgetens 1-årsplanning till en planering över en flerårs-period. Det i detta sammanhang intressanta med Marshallepokens långtidsprogram över en 4-årsperiod är, att de i våra länder knappast kan sägas ha karaktären av handlingsprogram. Förutom den negativa regleringspolitiken på kort sikt, inväntar man helt enkelt resultaten. Ingen kan ju reglera fram en produktivitetsstegring, och inte heller åtminstone i Sverige i någon hög grad en exportökning. Investeringar kan hindras bli för stora på olika områden, men man kan inte i alla konjunkturlägen locka fram den rätta sorten i överensstämmelse med flerårsprogrammet.

Uppgörandet av nationalräkenskap och framläggandet av nationalbudget är en ytterst maktfull och ansvarsfull uppgift. Det statistiska materialet, som skall sammanställas för att nå fram till resultaten, är på många väsentliga punkter även i länder med mycket god ekonomisk statistik ytterst bristfälligt. Det gäller att anlita ofta mycket vågsamma kalkylmetoder, och det krävs mycket av sans och omdöme från nationalinkomstberäknarnas sida. Men framläggandet av siffrorna i en nationalbudget kräver också utan tvivel mod och kanske därtill en viss portion hänsynslöshet. Det är ju ofta fråga om ytterst lösa kalkyler, som det för en samvetsgrann forskare tar tid att vänja sig vid, och riskerna för missbruk av dålig statistik är utan tvivel mycket stor. Det är ju ofta så, att första gången en vågad kalkyl görs, sker det med viss vånda och då i bästa fall med dåligt samvete. Men när nästa gång kalkylen upprepas, har metoden fått hävd, siffrorna kommit i tryck, och man är färdig för nya djärva insatser. Det är för övrigt mycket svårt att jämföra den grad av mod och hänsynslöshet, som kommer till uttryck i nationalbudgetberäkningar och nationalinkomstberäkningar i olika länder. Mitt intryck är emellertid, att norrmännen synas bäst rustade med mod och fantasi i förhållande till sin statistik. Det är däremot svårt, att jämföra Sverige och Danmark i detta avseende. Man har i Sverige visserligen visat sig nog återhållsam och blygsam genom att icke publicera någon ingående nationalbudget i den form som den t. ex. redovisats tidigast i Norge. I Danmark har man nu i år framlagt en nationalbudget, men å andra sidan har Danmark nog i väsentliga avseenden en bättre fortlöpande ekonomisk statistik än vi har i Sverige.

Frågan är emellertid nu: vart har den ekonomiska teorien tagit vägen, som skulle stå i sammanhang med den ekonomiska politik, varat national-

budgeten ger uttryck? Uppställandet av nationalbudgetet och nationalräkenskap är som sagt ett expertgöra av mycket kvalificerad natur. Det är mycket svårt för en utomstående att bedöma arten av och osäkerheten i de beräkningar, som göras. Svårigheterna för en utomstående bedömare ligger bl. a. däri, att de ömtåliga avvägningarna mellan alternativa lösningar till svåra problem sker internt i diskussion mellan experterna och mellan experterna och den ansvarige ministern. Avvägningen mellan behov och resurser sker icke öppet på marknaden, spänningarna kan icke avläsas i prisrörelser, m. m., såsom en ekonom under mer normala förhållanden kunde göra. Avvägningen sker i stället i kretsen av experter med teorier och motiv, som äro mycket svåra att bedöma för utomstående.

Nationalbudgeten är i själva verket, så vitt jag förstår, ett politiskt dokument, gjort för att övertyga allmänheten om, att de riktlinjer för den ekonomiska politiken, som den innehåller, är de enda riktiga. Det ligger nära till hands att tänka sig, att nationalbudgeten helt enkelt blir ett övertalningsinstrument med den grad av redovisning, som anses lämplig. Jag skulle vilja göra en ganska oförskämd parallel. Nationalbudgeten kan kanske i någon mån redan nu och med stor sannolikhet i framtiden väntas få samma roll som ett bokslut har för ett enskilt företag. Det gäller ju för ledningen av ett privat företag att — gentemot både aktieägare och arbetare och givetvis gentemot staten — i företagets eget intresse på längre sikt genom stora avskrivningar och konsolidering dölja undan vinstmedel. Man litar inte på, att dessa olika parter skall ha samma intresse som företagsledningen för företagets utveckling på längre sikt. Man kan genom raffinerade bokföringsmetoder åstadkomma det tvångssparande, som ur företagets längsiktssynpunkt anses rimligt. På samma sätt och av ungefär samma skäl kan frestelse uppstå vid nationalbokföringen och nationalbudgeteringen. Man kan använda nationalbudgeten för att i olika former föra politiker och allmänhet ja t. o. m. statsråd bakom ljuset beträffande de faktiskt disponibla resurserna. Behovet av skydd mot politiskt bestämda, mycket kortsiktiga intressen för disponeringen av landets resurser är utan tvivel i växande. För att längsiktssintressena för samhället skall kunna hävdas behöver man någon sorts *mysterium*, som skyddar de av experterna uppställda planerna mot den nya typ av politisk kortsiktsrationalitet, som inte böjer sig för »ekonomiska lagar« och »osynliga händer« utan i stället har en övertrö på regleringarnas förmåga att skära igenom de ekonomiska sammanhangen. De gamla mysterierna om ekonomiska lagar ha vitrat sönder under det senaste decenniets erfarenheter. Den nya typen av mysterium blir kanske helt enkelt någonting just av typen nationalbudget. Nationalbudgeten är ju tillräckligt invecklad och svårbegriplig för en politiker och icke fackman för att skapa respekt. Man kan få ett starkt intryck av att de mycket invecklade sammanhang, som inkluderas under nationalbudgeten, inte tål att tummas på av klumpiga fingrar. Man får lita på experterna, som gjort upp

nationalbudgeten, och man törs inte utan vidare diskutera enstaka poster, om man inte är inne i de invecklade samband som råder mellan olika konton. Nationalbudgeten kan med andra ord i en nära framtid bli vårt nya mysterium, omgivet av de magiska föreställningarna, som erfordras för att skapa respekt och samhällssolidaritet. — Jag vill med dessa antydningar inte säga, att vi är framme i detta läge utan har endast framhållit detta perspektiv såsom en möjlighet i framtiden. Tendenser i denna riktning kunna i varje fall skönjas, och riskerna för en sådan utveckling bör klargöras. Härmed vill jag givetvis inte förneka den stora betydelsen av att man på ett systematiskt sätt försöker överblicka verkningarna av den ekonomiska politiken i det totala samhällsekonomiska sammanhang, som en nationalbudgetuppställning ju avser. Det är endast den entusiastiska övertron jag vill varna för.

Vad jag vill komma till är egentligen helt enkelt, att nationalräkenskaps- och nationalbudgetberäkningar innehåller en centralisering av makt och kunskaper, som kan göra en fri ekonomisk debatt i ifrågavarande länder svårare än den annars skulle vara; uppläggningen av en nationalbudget är härvid givetvis endast att fatta som ett symptom på tendensen mot central planering och koncentration av den ekonomiska makten i regeringens hand. Inför detta perspektiv är det enligt min mening de utomstående ekonomernas uppgift att med tillgängliga medel tvinga fram en så allsidig och fullständig redovisning av de resonemang och avvägningar, som ligger bakom de faktiska resultaten av nationalbudgetkalkylerna. Och för en intelligent debatt omkring en nationalbudget med givande kritiska synpunkter erfordras en för denna typ av ekonomisk politik lämpad ekonomisk teori. Jag vill till slut ge några exempel på sådana synpunkter.

Kritiken av nationalbudgetuppläggningen bör inte underlåta att sätta in skeptiska synpunkter på det statistiska underlaget. Som jag tidigare framhållit, måste beräkningar av denna typ bygga på delvis mycket våghalsiga kalkyler, som det statistiska materialet knappast tillåter. Den fullständighetsdjävul, som driver fram den totalbild av den ekonomiska utvecklingen, som det här är frågan om, nödvändiggör denna typ av kalkyler. Man saknar vid presentationen av nationalbudgeten, så vitt jag vet, i regel en redovisning av de andra tänkbara alternativ, som kan bilda utgångspunkten för en uppläggning av den ekonomiska politiken. Delvis är det fråga om alternativ, som övervägts och diskuterats inom expertgruppen, men som av okända skäl förkastats. Den utomstående ekonomens uppgift är bl. a. att genom en stimulerande kritik dra fram dessa dolda alternativ i ljuset och få dem diskuterade.

Nationalbudgetberäkningen bygger ju i stor utsträckning på prognoser över produktivitetsutvecklingen, över relationen mellan inkomster och kon-

sumtion, mellan investeringar och produktionsökning m. m. Dessa samband äro delvis rent tekniska, men delvis hämtade ur erfarenheter av utvecklingen under tidigare perioder. Jag har i det föregående berört faran av att precisera en gången periods erfarenheter i koefficenter och trender. Den utomstående ekonomens insats kan här bli att framföra fantasier över alternativa möjligheter och en analys över förutsättningarna för dessa. Det ekonomiska livet innehåller ju ett stort mått av överraskningar, av risker och chanser beträffande olika händelseförflopp. Det är ur dessa synpunkter förmåtet av nationalbudgetens konstruktörer att passa in dessa ovissa framtidsutsikter i ett enda alternativ. Det bör vara rimligare, att framlägga maximi- och minimalalternativ inom vilka ett sannolikhetsfält kan antagas ligga.

Beräkningarna bygga i sista hand på kunskaper om möjliga reaktioner från de enskilda företagarnas och från inkomsttagarnas sida. Antaganden om produktivitetsutveckling, om samband mellan investeringar och produktion o. s. v. beror ju på hur företagarna fungerar i ett halvt fritt och halvt reglerat näringsliv. Näringslivets anpassningsförmåga och initiativkraft blir ju under olika betingelser utslagsgivande för de faktiska resultaten. Man kan inte bara förutsätta reaktionssätten i form av givna koefficenter, hämtade ur en gången tids erfarenheter. Det kan vara frågan om harmoni och disharmoni mellan centrala planer och enskilda företags reaktionssätt. Nationalbudgetsammanställningen — och detsamma gäller för övrigt också den Keyneska teorien — söker på ett schematiskt sätt sammanfatta den komplicerade mångfalden av individuella anpassninggsförflopp till totalsummor. Detta är nödvändigt för överblicken, men metoden bör i och för sig inte tillåta, att man försummar de enskilda företagarnas och de enskilda inkomsttagarnas i olika situationer ytterst komplicerade reaktionssätt. Den Keyneska teoriens och nationalbudgetens schematiska sammanfattningar bör underbyggas resp. kritiseras med hjälp av partialanalys för ett representativt urval av företag, visande hur dessa i en given ekonomisk situation och med utgångspunkt från en given ekonomisk politik kan tänkas reagera, för att sedan bygga upp dessa reaktionssätt till en totalbild av den sannolika ekonomiska utvecklingen. Min slutsats på denna punkt utmynnar alltså i det alltmer vanliga ropet på en syntes av mikro- och makroanalys. Med utgångspunkt ifrån mikroanalys över de enskilda företagens läge och reaktionssätt kan man också komma fram till ett närmare studium av de förutsättningar beträffande produktivitetsutveckling, export- och investeringsbenägenhet, som nationalbudgeten bl. a. bygger på.

En utopiskt tänkande nationalekonom, som vill söka förklara den totala ekonomiska utvecklingen under nuvarande förhållanden, bör givetvis även söka inkludera en förklaring av statsmakternas reaktionssätt. Liksom den enkla vinstmaximeringens normer håller på att överges vid analysen av det

enskilda företagets reaktioner i olika situationer, bör man givetvis inte heller förutsätta enkla och rationella handlingsmönster, när man avser att förklara statens ekonomiska politik. På den punkten behövs nog ingen varning. De tio senaste årens utveckling med den snabba och säkerligen bestående utbredningen av statligt administrativt inflytande över näringslivet ställer dock oavvisliga krav på en nyorientering av analysmetoderna. Det är frågan om olika slag av ekonomisk-politisk analys, där en sammanmölnings av modern statskunskap, ekonometrisk teori och institutionellt kunnande blir av avgörande betydelse. Jag vill i detta sammanhang som en ytterligare synpunkt på de behov av ekonomisk teori, som detta senaste stadium av ekonomisk politik ställer, nämna, att teorierna för välfärds-ekonomin som bekant är på väg att bli moderna igen. Det är ju också tydligt, att när man lägger upp planer på kort sikt och på längre sikt, så behövs det normer för avvägning av olika slag av behov. Man behöver sätta samhälleliga prioriteter för olika behov för att avgöra vilka som skall komma i första hand, och vilka som skall skjutas tillbaka. Här finns utrymme för mycket intelligent och också mycket meningslöst arbete. Ett gammalt mysterium kallas med andra ord tillbaka. Här är det av största vikt att ekonomerna så mycket som möjligt håller tillbaka värdemetafysiken och i stället inriktar forskningen på teori- och metodundersökningar, inte minst för att just utröna, på vilka grunder man kan veta något om hur olika alternativ för produktionsutvecklingen påverkar den reala nettonationalinkomsten (som ett mått på »welfare«). Vi behöver sålunda för det femte stadiets ekonomiska politik åtminstone på något längre sikt en ny ekonomisk teknologi, eftersom man nämligen inte vill och inte kan överläta kalkylerandet och anpassningen mellan behov och tillgång till en marknad med konkurrens och fri prisbildning.

NATIONALINDKOMST, NATIONALREGNSKAB OG NATIONALBUDGET

AF KJELD BJERKE

I.

HVIS man betragter udviklingen af statistiken f. eks. i de sidste halvt hundrede år, vil man se, hvorledes forskellige områder har haft deres højkonjunktur for derefter efterhånden ligesom at falde i lave.

Noget lignende gælder for hele det statistiske apparat, som man kort kan karakterisere ved nationalindkomsten. Det er utvivlsomt »the new look« på statistikens område, og nogle af de løvefødder og gesvejsning, som dette begrebsapparat er udstyret med i øjeblikket, vil sikkert falde væk, men tilbage vil stå en sund kærne, der ligesom megen anden statistik vil vise sig levedygtig.

Nationalindkomststatistiken og nationalindkomstteorien har haft en riveende udvikling i de sidste 10—15 år. Det er ikke så forfærdelig længe siden, at man kun interesserede sig for nationalindkomsten som en helhed. Man mente heri at have fundet et velstandsmål. Strængt taget var det kun en del af nationalindkomsten, som skulle give udtryk for velstandsutviklingen, nemlig konsumet, men da dette udgjorde en meget betydelig del af nationalindkomsten, blev begreberne ud fra dette synspunkt let synonymer.

Man interesserede sig også for nationalindkomsten som et mål for produktiviteten. Nationalindkomsten omregnet til faste priser sat i forhold til den produktive del af befolkningen, skulle give et udtryk for, hvorledes produktiviteten i samfundet udviklede sig. Man lukkede tilsyneladende øjnene for den udvanding af produktivitetsbegrebet, der skete, når det overførtes fra de egentlige produktive erhverv til offentlige ydelser, huslejen, biografer og teatres produktive indsats m. v.

Det var dog først, da nationalindkomsten gik ind som et led i konjunkturanalysen, at den store interesse for begrebet viste sig. For ved konjunkturanalysen var det ikke den totale indkomst, der interesserede, men nationalindkomstens opdeling på konsum og investering, der kom i første række.

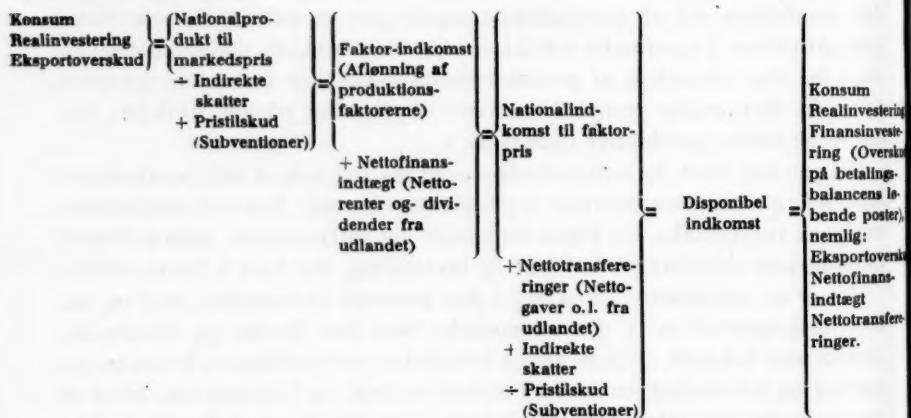
Der er en sideløbende udvikling i den generelle økonomiske teori og nationalindkomstteorien. I den økonomiske teori har Keynes og Stockholm-skolen, som bekendt, givet de totale kategorier: nettoindkomst, konsum, opsparing og investering, en meget betydende plads, og i konsekvens heraf er nationalindkomstteorien blevet udviklet. Der foreligger dog endnu ikke fuldstændig afklarede begreber, så i fremtiden vil der også være et vidt virkefelt for økonomer og statistikere på dette område.

Ved således i stigende grad at interesserer sig for opdelingerne er skridtet ikke langt til opstillingen af et egentlig nationalregnskab eller et økocirkusystem, og har man først dette lagt nogenlunde fast, vil de sidste skridt være nationalbudgettet, hvor man forsøger at løse den vanskeligste opgave, at sige noget om fremtiden.

II.

De opgørelser over nationalindkomsten, som er foretaget af Det statistiske Departement, er baseret på den såkaldte produktionsstatistiske metode, som i korthed går ud på for de enkelte erhverv at bestemme nationalindkomsten som produktions-(salgs)-værdien af de frembragte varer og tjenesteydelser efter fradrag af de medgæde rå- og hjælpestoffers værdi. Summen af de således beregnede indkomster for de enkelte erhverv, de enkelte erhvervs bidrag, har man kaldt *bruttonationalproduktet*. Man har først og fremmest ved dette ord villet fremholde, at den produktionsstatistiske metode siger noget om varernes og tjenesteydelsernes værdi, det er varesiden, man har interesseret sig for. Nu er det ikke det samlede nationalprodukt, der interesserer mest, men som allerede nævnt særlig fordelingen på konsum, investering og eksportoverskud m. v. Det nationalprodukt, der danner udgangspunktet for Departementets opstillinger, er derfor nationalproduktet til markedspris, d. v. s. at i opgørelsen er medregnet de indirekte afgifter, medens derimod de forskellige pristilskud ikke indgår.

Fra dette begreb kan man derefter komme til flere andre relevante begreber, ved forskellige fradrag eller tillæg, således som det er vist i følgende oversigt.

Jeg skal kommentere de forskellige begreber. *Konsumet* omfatter både det egentlige varekonsum og forskellige tjenesteydelser. Også det offentlige forskellige ydelser vedrørende undervisning, den sociale administra-

tion, justits- og militærvæsen m. v. er opfattet som konsum. Ved *realinvestering* er forstået de fysiske investeringer, der sker inden for landets grænser, og ved *eksportoverskuddet* forstås endelig forskellen mellem betalingsbalancens løbende indtægter og udgifter, når bortses fra renter og dividender.

Hvis man fra nationalproduktet til markedspris fradrager de indirekte skatter og lægger de forskellige pristilskud til, fås det, man kalder *faktorindkomsten*. Denne svarer til aflønningen af produktionsfaktorerne. Regner man indkomsten brutto, indgår afskrivningerne i beløbet; regner man indkomsten netto, er afskrivningerne fradraget. Af denne indkomst må afgives noget til udlandet, i form af renter og dividender, medens der omvendt fra udlandet modtages renter og dividender. Hvis man derfor til faktorindkomsten lægger *finansindtægten* (nettorenter og -dividender), fås det, man kan kalde *nationalindkomsten til faktorpris*.

Under mere normale forhold vil dette begreb svare til samfundets (borgernes og det offentliges) indkomst, men i det øjeblik gaveydelser o. l. kommer til at spille en afgørende rolle, må disse indgå i billedet, således at gaver, modtaget fra udlandet, må forøge den disponible indkomst, medens gaver, afgivet til udlandet, vil formindske den. Man må derfor, når man befinner sig i en epoke med UNNRA- og Marshallhjælp, til nationalindkomsten lægge *udlandstransfereringerne*, d. v. s. nettogaverne fra udlandet. Hvis man dertil fører de indirekte skatter og fradrager de forskellige pristilskud, som blev fradraget nationalproduktet til markedspris, kommer man derved endelig til det, som man kan kalde *den disponible indkomst*, det beløb, man efter engelsk og svensk terminologi er tilbøjelig til at kalde nationaludgiften. Ved at se på skemaet kan man herefter klargøre sig, hvorledes dette beløb må fordeles efter anvendelse. Det må for det første omfatte konsum, realinvestering og udførselsoverskud, de poster, der indgik i nationalproduktet til markedspris, men hertil er yderligere kommet finansindkomsten og transfereringerne. De sidstnævnte tre poster: udførselsoverskud, nettofinansindtægt og transfereringen, kaldes under et *finansinvesteringen*. I øjeblikket er den for Danmarks vedkommende negativ og angiver udlandets bidrag til finansiering af realinvesteringen.

Når man således ved afgang og tilgange kan operere med forskellige indkomstbegreber, bliver det næste skridt, at man ønsker begrebsapparatet udvidet til en belysning af samspillet mellem de forskellige sektorer i samfundet, og man er da ovre i nationalregnskabet eller i økocirk-systemet.

III.

Nationalregnskabet er en talmæssig opstilling, der belyser hovedposterne i det økonomiske kredsløb.

Det drejer sig i modsætning til nationalbudgettet om en analyse af, hvad der *er* sket — en ex-post-analyse.

Den tekniske opstilling er det dobbelte bogholderis, således at enhver konto opträder som en indtægtspost på en sektor og en udgifts post på en anden.

For 1947 foreligger i Statistiske Efterretninger nr. 25, 1948, en opstilling, som er anført på den følgende side.

Som det ses, findes der i opstillingen i alt 5 sektorer, hvoraf den første er en slags samlesektor — medens de følgende fire er specialsektorer.

En ganske kort gennemgang af systemet vil vise, hvad man kan se af et sådant regnskab.

Den første kolonne belyser i et vist omfang de indkomstbegreber, som foran er gennemgået. Man kan dog f. eks. ikke af indtægtssiden alene udlede nationalproduktet, fordi nationalregnskabsopstillingen kræver, at man ikke indfører nettotal, f. eks. eksportoverskud, forskel mellem indirekte skatter og subsidier m. v. Dette er et minus ved opstillingen, hvilket Departementet har søgt at råde bod på ved at indføre de væsentligste indkomstbegreber direkte i opstillingen. Disse fremgår som en differens. F. eks. fremkommer bruttonationalproduktet som en forskel mellem de indtægter, der er opnået ved salg af varer til konsum, realinvesteringen og udførselen og udgiften til udførselen. Bruttonationalproduktet kan også beregnes som en sum af aflønningen af produktionsfaktorerne (løn, rente og overskud) plus afskrivninger og vedligeholdelse plus indirekte skatter m. v. og med fradrag af subsidierne. Af kontoen for nationalproduktet og nationalindkomsten kan af indtægtssiden ses bruttonationalproduktets anvendelse, når som nævnt udførselen af varer og tjenester opfattes som en negativ indtægt, medens udgiftssiden viser indkomstudbetalingerne og forholdet mellem nationalprodukt og nationalindkomst samt mellem brutto og netto-begreberne, forudsat ligeledes at subsidierne og renter og dividender fra udlandet betragtes som negative udgifter.

Den første af undersektorerne, *den private sektor*, belyser bl. a. den disponibele indkomst indenfor denne sektor. Denne fremgår for 1947 af følgende opstilling:

	Mill. kr.
Løn, rente og overskud til private personer	13.887
Finansindtægt	35
Transfereringer, nemlig	
Renter af indenlandsk offentlig gæld	+ 136
Sociale understøttelser	+ 870
Direkte personlige skatter	÷ 1.830
Gebryrer og bøder	÷ 175
I alt transferering	+ 999
Disponibel indkomst	12.923

Denne indkomst anvendes enten til konsum eller opsparing. Konsumet er bestemt direkte og andrager 13.148 mill. kr., hvorefter den private opsparing skulle andrage $\div 225$ mill. kr. Betydningen af, at den private opsparing således bestemmes som en differens, skal omtales nærmere i det følgende.

Ved opstillingen ovenfor er renten af den indenlandske gæld opfattet som en transferering. Det er muligvis mere rimeligt at behandle denne som en finansindtægt i lighed med renter og dividender i forhold til udlandet, idet det drejer sig om betaling for en modydelse, således at transfereringsbegrebet indskrænkes til sociale understøttelser, skatter o. l. samt gaver.

Indenfor den offentlige sektor er udgiftssiden særlig interessant, idet den belyser dels de realøkonomiske størrelser: konsum og opsparing, dels finansindtægten og transfereringer.

Sektoren *udlandets løbende mellemværende med Danmark* er en sammentrængt betalingsbalanceopstilling, hvor overskuddet på den løbende betalingsbalance $\div 437$ mill. kr. er det, der foran er kaldt finansinvesteringen og svarer til summen af udførselsoverskud ($\div 367$ mill. kr.), nettofinansindtægt ($\div 70$ mill. kr.) og transfereringer i forhold til udlandet (regnet = 0). Denne negative finansinvestering giver udtryk for de lån, vi har modtaget for at opretholde investeringsvirksomheden.

Endelig er der sektoren *opsparing og investering*, hvor nettorealinvesteringens financiering særlig påkalder interesse. Denne fremgår af indtægtsiden og viser, at investeringen dels er finansieret gennem opsparingen (henholdsvis det offentlige, selskaberne og den private opsparing), dels af underskuddet på betalingsbalancen, den negative finansinvestering¹⁾.

Et nationalregnskab som det skitserede har utvivlsomt mange fordele:

1. Det giver et godt overblik over de forskellige delstørrelser i den økonomiske sammenhæng, men i sig selv ikke nogen årsagsforklaring. Den må lægges ind i kommentarerne til tallene. Opstillingen vil ofte også gøre det lettere at få placeret de forskellige størrelser rigtigt i den økonomiske sammenhæng.

2. Systemet har utvivlsomt også visse pædagogiske fordele, som skyldes det under 1. nævnte.

3. Systemet vil ofte afdække eventuelle forglemmelser i tidlige opstilinger. Det tvinger en til, så vidt gørligt at få alle poster med.

4. Da systemet både har en indtægts- og en udgiftsside, vil »huller« i statistikken kunne udfyldes gennem restberegninger.

¹⁾ Som det omtales i det følgende, er det en fordel at regne med bruttoinvesteringerne fremfor med nettoinvesteringerne, idet bruttoinvesteringerne kan bestemmes væsentligt mere nøjagtigt end nettoinvesteringerne, fordi en bestemmelse af afskrivningernes størrelse er meget usikker og problematisk. Dette medfører, at man sikkert i højere grad også burde beskæftige sig med begrebet bruttoopsparingen i stedet for (netto)opsparingen, selvom »bruttoopsparingen« ikke synes at have vundet hævd i teorien.

Nationalregnskab 1947.

	Konto for nationalprodukt og nationalindkomst		Den private sektor. Driftskonto		Den offentlige sektor. Driftskonto		Udlandets løbende mellemværende med Danmark		Opsparing og investering		Tilsammen	
	Indtegts Mill. Kr.	Udgift Mill. Kr.	Indtegts Mill. Kr.	Udgift Mill. Kr.	Indtegts Mill. Kr.	Udgift Mill. Kr.	Indtegts Mill. Kr.	Udgift Mill. Kr.	Indtegts Mill. Kr.	Udgift Mill. Kr.	Indtegts Mill. Kr.	Udgift Mill. Kr.
Konsum:												
Privat.....	1814	13148	13148	13148
Offentlig.....	13948	1948	1948	1948
Brutto-Investering:												
Privat.....	2726	2726	2726	2726
Offentlig.....	450	450	450	450
Udforsel af varer og tjenester.....	2981	2981	..	2981	2981	2981
Indførsel af varer og tjenester.....	..	3348	3348	3348	3348
tilsammen...	21253	3348	..	13148	..	1948	3348	2981	..	3176	24601	24601
Brutto-nationalprodukt	17905
Løn, rente og overskud:												
Til private personer.....	..	13887	13887	13887	13887
Selskabshenlæggelser.....	..	300	300	..	300
Selskabsskatter.....	..	150	150	150
Overskud af offentlig erhvervsvirksomhed.....	..	95	95	95
Beregnet rente af administrationsbygninger m. v.....	..	75	75	75
Afskrivninger og vedligeholdelse:												
Privat.....	..	1893	1893	..	1893
Offentlig.....	..	310	310	..	310
Eksportafgifter.....	..	25	25	25
Indirekte skatter.....	..	1340	1340	1340
Subsider.....	..	240	240	240
tilsammen...	240	18075	13887	..	1685	240	2503	..	18315
Brutto-nationalindkomst	17835
Renter og dividender til udlandet	..	135	135	135
Renter og dividender fra udlandet	100	100	100
Renter af offentlig gæld til udlandet	..	35	35	35	35	70
tilsammen...	340	18245	13922	..	1685	275	170	100	2503	18620
Brutto-nationalprodukt	17905
Transfereringer:												
Renter af indenl. offentlig gæld	136	136	136
Sociale understøttelser m. v.	870	870	870
Direkte personlige skatter	1830	1830	1830
Gebyrer og boder	175	175	175
Opsparing:												
Privat.....	÷ 225	÷ 225	..	÷ 225
Offentlig.....	461	461	..	461
Underskud paa den løbende betalingsbalance.....	437	437	437
i alt...	—	—	14928	14928	3690	3690	3518	3518	3176	3176	—	—

Systemet har dog også visse ulemper:

1. Mange af de mest interessante tal fremgår ikke direkte af opstillingen, hvilket som nævnt Departementet har søgt at afhjælpe ved at indføre de væsentligste indkomstbegreber direkte i systemet.

2. Overskueligheden kan mistes, hvis man presser alt for meget ind i opstillingen. Det kan man dog råde bod på ved indførelse af hjælpetabler og særstillinge for de enkelte sektorer, idet nationalregnskabet kun i ringe omfang er eller bør være et stivnet skema.

3. Under 4. foran er omtalt restberegningerne. Flere poster kan ikke direkte bestemmes, men fremkommer som forskelle mellem visse indtægts- og udgiftsposter. Det er en gammelkendt sag, at de fejl, som de enkelte poster, der benyttes ved beregning af resterne, er behæftet med, overføres på resterne, og da resterne er mindre, vokser usikkerheden. For eksempel beregnes den private opsparing som en rest, idet den fremgår af følgende sammenhæng: Bruttoinvesteringer \div afskrivninger = nettoinvestering = opsparing. Indenfor opsparingen kan det offentliges opsparing og selskabernes opsparing bestemmes. Forskellen mellem den samlede opsparing og summen af den offentlige opsparing og selskabernes opsparing giver den private opsparing. Denné private opsparing er usikker, både fordi beregningen af afskrivningerne er usikker — den samlede opsparing bliver følgelig behæftet med en vis fejl — og fordi beregningen af selskabernes opsparing også er usikker. Begge de nævnte usikkerhedsmomenter påvirker tallene for den private opsparing.

IV.

Foruden gennem nationalregnskabet kan den økonomiske sammenhæng belyses gennem *økocirk-systemet*¹⁾.

Frisch angiver de økonomiske strømme ved buede linier, således som det vil fremgå af følgende stærkt forenklede model, der er anført til belysning af teknikken.

Strømmene har samme værdi på linierne mellem to punkter. For de reale strømme (vare- eller tjenestestrømme) har man fastsat, at bevægelsesretningen er den samme som urviserens. Værdien af de strømme, der bevæger sig til et punkt, er af samme størrelse som værdien af de strømme, der forlader punktet. Dette fremgår af figuren.

Man ser, hvorledes strømmen på 10 fra d til a deles i punktet a i to strømme, hver på 5. Dernæst deles den ene strøm på 5 fra a til b yderligere i punkt b i to strømme på 3 og 2.

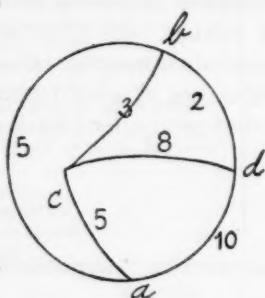
1) I foråret 1948 blev der fra Oslo Universitets økonomiske institut offentliggjort en redegørelse på engelsk omhandlende økocirkysystemet. Redegørelsen er udarbejdet af Ragnar Frisch, Odd Aukrust og Petter Jakob Bjerve og foreligger i en stencillet udgave.

Den anden strøm på 5 møder nu strømmen på 3 i punkt c og forlader punktet som en samlet strøm på 8, der endelig i punkt d møder strømmen på 2, således at man er vendt tilbage til udgangspunktet, en samlet strøm på 10, der går fra punkt d til a.

I stedet for at se på strømme efter urviserens bevægelse, kunne man se på strømmene den modsatte vej. Ud fra dette synspunkt bliver strømmene de finansstrømme, der modsvarer de reale strømme. I tilfælde af, at de reale strømme er udtryk for gaver, er det nødvendigt at indføre en forudsætning om en modstrøm af samme størrelse som gavens værdi.

Ved anvendelse af de således nævnte principper er udarbejdet den følgende grafiske fremstilling over de økonomiske strømme i det danske samfund i 1947.

De strømme, der ikke vedrører udlandet, er i den grafiske fremstilling fuldt optrukket, medens strømme, der har tilknytning til udlandet, er »punkterede«. Lagerforøgelse, kapitalforøgelse o. lign. (set fra varesiden) er angivet ved en cirkel. Og som modpart er anført en anden cirkel, der angiver det pengebeløb, der har finansieret lager- eller kapitalforøgelserne.

Venstre side belyser, set fra neden og op efter, vare- og tjenestestømmene og herunder forholdet til udlandet, forholdet mellem konsum og investering og endelig opsparingen og dens forhold til udlandet og investeringerne her i landet.

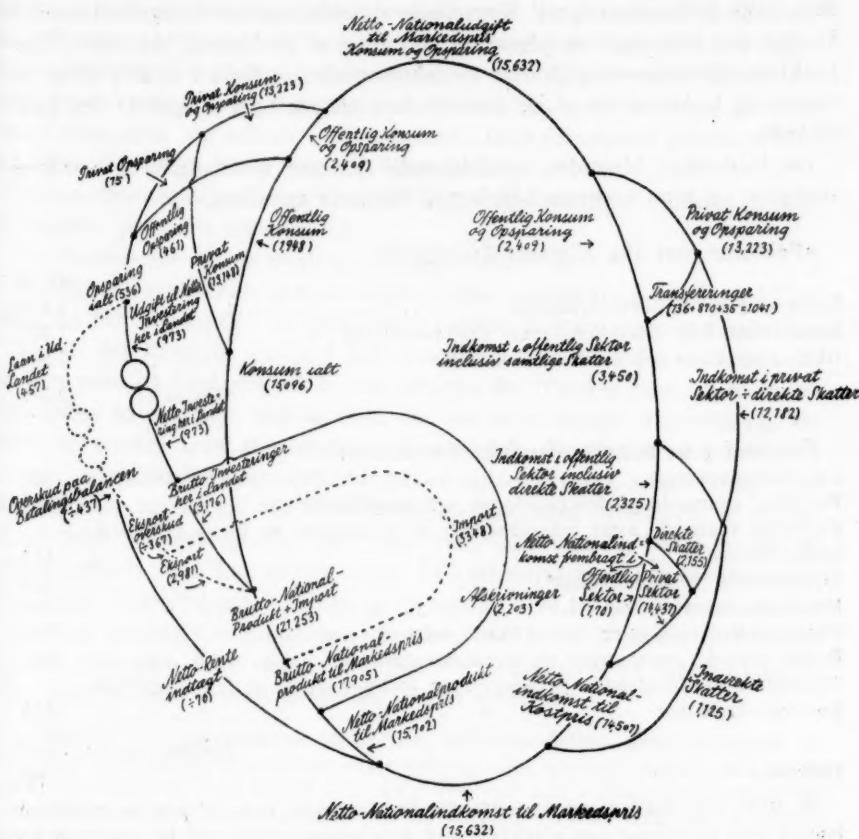
Højre side belyser, set fra neden og op efter (altså mod urviserens bevægelsesretning), forholdet mellem indkomstdannelsen indenfor den private sektor og den offentlige sektor og indkomstoverførslerne fra den private til den offentlige sektor og de tilbageførsler, der finder sted. Altså i det hele taget finansstrømme.

En nærmere gennemgang af systemets anvendelse på danske forhold kan vel ikke anses for nødvendig efter den omtale, som nationalregnskabet har fået i det foregående.

V.

I målsætningen for den økonomiske politik har man gennemløbet forskellige faser i 30erne og under verdenskrig II, og man har vel i øjeblikket det mål for øje at ville skabe en vis samfundsmæssig balance mellem henholdsvis udbud og efterspørgsel af konsum- og investeringsgoder og på længere sigt bl. a. gennem Marshallhjælpen at foretage den meget påkrævede opbygning, som krigens ødelæggelser har nødvendiggjort. Det er nærliggende, når man opstiller det første mål, at man vil benytte nationalregnskabsopstillingen til en analyse af, i hvilket omfang der fremover findes en sådan

balance, eller om der måtte findes et »inflationsgab«, købekraftoverskud, eller hvad man nu måtte kalde det. Dette fører over i, at man ønsker nationalregnskabsopstillingen anvendt på fremtiden. Man opstiller derfor et

nationalbudget. Et nationalbudget bliver herefter et overslag over hovedposterne i det forventede økonomiske kredsløb.

Det begrebsmæssige indhold er betinget af de formål, man forfølger. Man kan da også skelne mellem tre forskellige overslag, nemlig 1) planbudgettet, 2) prognosebudgettet og 3) programbudgettet.

Ved planbudgettet ønskes en vurdering af det forventede udbuds- og efterspørgselsomfang af de slutproducerede varer med særligt henblik på opdelingen på konsum og investering. Det, der interesserer, er den formodede forskel i vurderingen fra efterspørgslens og udbuddets side.

Problemet har været stærkt diskuteret i Sverige, hvor de sidste års øko-

nomiske udvikling, ligesom her hjemme, har været karakteriseret af et misforhold, idet den totale forventede efterspørgsel overstiger det totale forventede udbud, således at der er fremkommet et »inflationsgab«.

Det, som må have interesse ved opstillingen af planbudgettet, er at studere dette inflatoriske pres' formodede størrelse og udviklingstendenser. I Sverige har man søgt en talmæssig belysning af problemet, idet der i Konjunkturinstitutets oversigt over de økonomiske forhold i 1948¹⁾ gives en talmæssig bedømmelse af de formodede forskydninger i »gabet« fra 1947 til 1948.

De forskellige hinanden modvirkende faktorer gennemgås og vurderes statistisk, og man kommer herefter til følgende opstilling.

»Faktorer som øka efterfrågeoverskottet:

	Milj. kr.
Minskning av importoverskottet	1.400
Barnbidrag, höjda folkpensioner, skattesänkning	1.000
Ökning av löne- och jordbruksinkomster	1.500
Summa	3.900

Faktorer som minskar efterfrågeoverskottet:

Produktionsökning	300
Frivilligt sparande på folkpensioner och barnbidrag etc.	200
Frivilligt sparande samt marginalskatt på höjningen av löne- och jordbruksinkomster	500
Upphörende av lagerökning*)	500
Minskade investeringar	450
Ökade indirekta skatter minus ökade subventioner	250
Redan inträdd prisstegring på konsumtionsvaror	500
Ytterligare nu förutsedda prisstegringar motiverade av redan inträffade kostnadsstegringar	200
Summa	2.900
Differens	1.000

*) Under 1947 ökade lagren med 500 milj. kr. Om lagren under 1948 hållas oförändrade innebär detta en minskning av efterfrågan med detta belopp i förhållande till föregående års.

»Inflationsgabet« synes herefter forøget med ca. 1 milliard kr., men det understreges kraftigt, at usikkerheden på tallene er meget betydelig.

Med udgangspunktet i denne opstilling har professor Erik Lundberg taget spørgsmålet om inflationsanalyse og økonomisk teori op til nærmere behandling²⁾.

Han fremhæver, som også foran nævnt, at de forskellige identiteter, man kan opstille over samlet udbud og samlet efterspørgsel og over opsparing

1) Denne oversigt er udarbejdet af det af statsråd Karin Koch ledede nationalbudgetudvalg.

2) Inflationsanalyse och ekonomisk teori, Ekonomisk tidskrift nr. 3, september 1948.

og investering ved hjælp af nationalregnskabet m. v., i og for sig ikke forklarer noget om årsagssammenhængen. Han henviser derfor til, at man i højere grad bør indføre det Keyneske tankeskema i sine betragtninger, idet man derigennem kan komme efter årsagsforklaringer og årsagssammenhænge. Lundberg omtaler ganske kort de »s. k. fundamentale ekvationer« fra »Treatise on Money« og påpeger, at det originale i opbygningen ligger i, at nettoindkomsten hos Keynes opdeles i en del, der svarer til de normale produktionsomkostninger og med tillæg af normale gevinstre m. v. og resten som giver sig udtryk i de unormale, ikke forventede gevinstre eller tab. Man får derfor bl. a. følgende ligninger.

Nettonationalindkomsten (N) = Normal indkomst (E) + unormale, ikke forventede gevinstre eller tab (Q).

Investeringerne (I) = Nettoopsparingen (S) + Q.

De faktiske realiserede gevinstre giver derfor udtryk for mangelen på ligevegt, og denne henføres til spændingen mellem investeringer og opsparing.

Nu vil det Keyneske skema i dets forenklede form dog ikke strække til, hvorfor man på forskellig måde må udbygge det. Tænker man sig en sådan udbygning af skemaet, således som det nærmere omtales i Lundbergs artikel, og tænker man sig samtidig at ville anvende det til en kvantitativ analyse, gør Lundberg opmærksom på, at dette kan være meget farligt, idet de koefficienter, der går ind i det ligningssystem, man vil benytte, er usikre, bl. a. fordi de førkrigerfaringer, man har, ikke kan og bør benyttes på efterkrigstiden. Man kan derfor meget let komme til at drage konklusioner, der bliver væsentlig mere usikre og fejlagtige, end hvis man anvender en sædvanlig »litterær« common-sense-bedømmelse. Hertil kommer, at i mange tilfælde har man ikke engang tidligere statistiske data at drage nytte af. Han siger da også herom, synes det, meget træffende:

»I flertalet fall (beträffande vinsternas, utrikeshandelns, investeringarnas, de offentliga utgifternas, lönenivåns sammanhang med nationalinkomst och andra faktorer) saknar vi helt enkelt tillräcklig historisk och statistisk erfarenhet för att konstruera användbara samband. Detta betyder givetvis icke, att vi uppger föreställningen om kausala sammanhang i den ekonomiska utvecklingen, utan endast att vi inte anse oss ha tillräckligt många fall av »ungefärlig« samme ekonomiska situation som i dag för att bilda oss en statistiskt preciserbar uppfattning om ifrågavarande sammanhang. Våra erfarenheter härföra sig mest till mer »normala« situationer, men även i fråga om dessa är det erfarenhetsbestämda underlaget otillräckligt eller ofullständigt analyserat — såsom de amerikanske prognosfarenheterna synas visa. Däremot räcker nog våra erfarenheter i allmänhet till för den blygsammare uppgiften, att med stöd av systematiskt tänkande efter modeller av Keynesiansk typ ge en kvalitativ karakteristik av utvecklingstendenserna.«

Nu skal det på ingen måde forstås således, at han bryder staven over den kvantitative analyse. Herom siger han bl. a. følgende:

»Härmed vill jag givetvis inte ha sagt att Keynesiansk analys på grundval av nationalräkenskap borde undvikas. Tvärtom måste man beteckna den överallt snabbt framväxande nationalinkomststatistiken, vilket skett i huvudsak under de senaste 10 åren, som en epokegörande händelse för ekonomisk forskning. Ett ömsesidigt sammanhang har därvid utspelats mellan den ekonomiska utvecklingen (erfarenheterna under 30-talets depression och krigsårens och efterkrigstidens inflation), teoribildningen av den Keyneska typen, den allmänna ekonomisk-politiska uppfattningen om central planering och kontroll samt framväxten av nytt statistiskt material av nationalräkenskapskaraktär. I den begripliga entusiasmen bland politiker och ekonomer inför »the new outlook« glömmer man emellertid lätt de begränsningar i möjligheterna att förstå sammanhangen i den ekonomiska utvecklingen, som nationalräkenskapsanalys måste innebära. Man överskattar lätt värdet av den kunskap om det ekonomiska lägets natur, som manipulationer med nationalräkenskapens siffror ger oss. De påtagliga misstag i bedömningen av utvecklingstendenserna och därav följande misstag i den ekonomiska politiken, som efterkrigstiden erbjudit exempel på i ett flertal länder, sammanhänger nog nära med överskattningen av kunskapsinnehållet hos ifrågavarande typ av analys.«

Det er muligt, at Lundberg ser noget for pessimistisk på problemerne, men enhver, der beskæftiger sig med nationalbudgetter, bør sikkert være lydhør overfor de betragtninger, som Lundberg har anført i den omtalte artikel.

Ved *prognosebudgettet* begrænser man sin opgave til at sige noget om det forventede forløb i den økonomiske udvikling. Det drejer sig altså om en ekstrapolation på givne data. Det skal indskydes, at i den dirigerede økonomi, vi befinner os under, vil en del af de data (balanceplan, finanslov m. v.) man går ud fra, være betinget af den målsætning, man hidtil har stillet sig, og i den forstand er følgelig prognosebudgettet samtidig et programbudget. Den ekstrapolation, der skal foretages, vil naturligvis være usikker, idet ingen endeligt kan sige noget sikkert om, hvorledes den økonomiske udvikling vil blive. Dette medfører, at man må stille det krav til dem, der opstiller et prognosebudget, at de nøje præciserer de forudsætninger, der arbejdes med, og at de i gørligt omfang betoner usikkerheden på analysen.

Dernæst kunne man yderligere tænke sig, at der i budgettet diskuteredes alternative udviklingsmuligheder, således at man derigennem yderligere betonede det betingede i sådanne budgetopstillinger.

Endelig vil det være rimeligt, at man i gørligt omfang fører budgetterne à jour i årets løb, således at man stadig har tilstrækkelig føeling med de ændringer, der måtte være sket og som har ændret de forudsætninger, man har arbejdet med ved den oprindelige budgetlægning.

I prognosebudgettet må udbud og efterspørgsel stemme overens. Her bliver ikke plads til »gab«, idet dette må være udfyldt gennem forventede prisstigninger m. v. Den svenske nationaløkonom Ingvar Ohlsson har ud-

trykt denne tankegang på en elegant og paradoksal måde ved at sige »En sådan prognos kan något tillspetset kallas för en ex-ante-beräkning av ex-post-situationen«.

Statsmagten må være interesseret i sådanne prognoser, men det er ikke givet, at statsmagten vil ønske den udvikling, som en sådan prognose måtte vise. Statsmagten vil under en dirigeret økonomi i et betydeligt omfang føle et medansvar og vil derfor, såfremt den forventede udvikling ikke svarer til den ønskelige udvikling, skitsere et program for, hvorledes visse ønskemål kan blive opfyldt. Fra et prognosebudget er man herigennem kommet over i *programbudgettet*. Det program, der opstilles, vil være betinget af mange forskellige forhold, dels af den økonomiske situation, man befinder sig i, dels af den siddende regerings økonomisk-politiske anskuelser.

Havde man eksempelvis i begyndelsen af 30erne opstillet et programbudget, ville målsætningen vel først og fremmest have været en begrænsning af arbejdsløsheden. Senere i 30erne ville denne målsætning have forskudt sig i retning af at opretholde så stor beskæftigelse som muligt, idet man ville have undersøgt, ved hvilke midler man ville kunne have søgt den »permanente« struktur-arbejdsløshed afskaffet. Det er derfor så naturligt, at de nationalbudgetter, der er udarbejdet efter krigen, har drejet sig om genopbygningen.

Målsætningen vil som nævnt også være betinget af, hvilken regering man har siddende, og af om denne er politisk stærk nok til at gennemføre sin målsætning. Man har jo eksempler på, hvorledes målsætningen kan forskydes ganske væsentligt, hvis den siddende regering mener — forud for et valg — at den eventuelt står over for at miste sit flertal. Den ideologiske målsætning vil da blive skudt i baggrunden til fordel for en målsætning af en væsentlig mere almen, men også ofte mere udvandet karakter.

Uanset hvorledes målsætningen bliver, må man, forekommer det mig, hilse med glæde, at man gennem nationalbudgettet søger at gøre sig visse talmæssige forestillinger om den fremtidige økonomiske udvikling. Men man skal dog sikkert ikke presse mere ud af denne analyse, end den kan bære, således som det er betonet af Erik Lundberg.

PRISREGULERING INDENFOR KONSUMMÆLKHANDELEN

AF G. THOMASSEN

VED lov af 5. august 1940 om bybefolkningens forsyning med mælk og fløde blev der givet handelsministeren bemyndigelse til at rationalisere handelen med konsummælk i byerne og de bymæssigt bebyggede områder for derved at gennemføre en nedbringelse af forskellen mellem producent- og forbrugerpris på mælk.

Opgavens løsning i praksis blev overladt de kommunale myndigheder efter handelsministeriets nærmere direktiver, og byrådene (i Storkøbenhavn et fællesudvalg for kommunerne) fik i denne forbindelse overdraget kontrollen med mælke- og flødepriserne; for landdistrikterne vedkommende skulle mælkepriserne fortsat være underlagt priskontrolrådet.

I flertallet af landets byer er mælkehandelen nu ordnet efter et koncessionssystem, der giver et enkelt eller et fåtal af engrosmejerier eneret i en vis periode på behandling og engrossalg af konsummælk, og detailhandelen er ligeledes i praksis forbeholdt et begrænset antal butikker og vogne. Ved centraliseringen af mælkens behandling og simplificeringen af det tidligere helt desorganiserede fordelingssystem er der opnået en reduktion af marginen mellem producentpris og forbrugerpris på gennemsnitligt omkring 7 øre pr. liter mælk svarende til 25—30 % af behandlings- og fordelingsomkostningerne. En nærmere redgørelse for rationaliseringen i almindelighed skal iøvrigt ikke gives her.

Eneretssystemet nødvendiggør en gennemført priskontrol i alle handelsled, altså med producent-, engros- og detailpriser på mælk og fløde. En række særlige prisproblemer er her opstået og vil fortsat være tilstede, idet rationaliseringsforanstaltningerne ikke er »krigsfødte restriktioner«, men tilsigter en varig omlægning af erhvervet i helt nye baner.

Producentprisen på konsummælk må i Danmark, hvor kun ca. 15 % af mælkeproduktionen går til direkte konsum i byerne, blive bestemt af, hvad mælkens kan udbringes i ved produktion af smør, ost m. v. og ved anvendelse til foderbrug. Nærmere bestemt vil smørprisen angive mælkens fedtværdi, og ostepriserne og udnyttelsesmulighederne til svineproduktion m. v. vil være afgørende for værdien af den fedtfrie del af mælkens, skummet-

mælken. Til den paa denne måde beregnede produktionsmælkspris må gøres et vist tillæg som betaling for de særlige omkostninger, der er forbundet med levering af konsummælk, herunder opfyldelsen af sundhedsvedtægternes krav.

Forsåvidt de koncessionerede bymejerier står som købere på et frit mælkemarked, skulle nogen særlig kontrol med producentprisen ikke være nødvendig. Imidlertid er mælkeproducenternes organisationer i stand til at påvirke priserne, og i en række byer er mælkesalget overdraget til et andelsmejeri, som ikke indkøber mælk, men som på anden måde må have fastsat en afregningspris til producenterne (andelshaverne). Når hertil kommer, at man ikke kan regne med, at de koncessionerede bymejerier i almindelighed vil være særligt tilskyndede til at indkøbe mælken billigst muligt, idet udsalgspriserne reguleres i overensstemmelse med indkøbspriserne, er kontrol med producentprisen nødvendig.

I de gældende mælkeordninger i byerne findes sædvanligvis en — dog ofte ukoncis — bestemmelse om, at producentprisen er undergivet byrådets kontrol. For Storkøbenhavns vedkommende er producentprisen, Københavns mælkenotering, tillige fastsat som maximalpris i henhold til prislovens § 1. Medens der kan anføres gode argumenter for, at kontrollen med engros- og detailpriser er overdraget kommunerne, som kan tage de særlige lokale forhold i betragtning, må det anses for heldigst, om kontrollen med leverandørpriserne blev overdraget et centralt organ (priskontrolrådet), som kan have et større overblik over markedet, end det vil være muligt for det lokale byråd. Hensigten med mælkehandelens rationalisering var, at forbrugerne skulle have fordelen af de indvundne besparelser; erfaringerne synes at vise, at leverandørerne til en række provinsbyer har opnået en del af den besparelse, som efter loven burde være tilfaldet konsumenterne.

Engrospriserne og — forsåvidt mejeriet sælger direkte til forbrugerne — *detailpriserne* på mælk og fløde baseres på de regnskaber og regnskabsmæssige oplysninger, som mejerierne afgiver til kommunerne. Grundlaget for prisansættelserne er dog flere steder — navnlig i de mindre byer — ret utilfredsstillende, idet en løbende kontrol med mejeriernes regnskaber savnes. Specielt vil andelsmejeriernes regnskaber ofte være meget svært gennemskuelige for byrådene, idet den pris, som andelshaverne har opnået, vil være påvirket af en række faktorer, der ikke direkte vedrører konsummælkssalget, f. eks. produktion af ost, iscreme m. v., omfanget af tilbagelevering af skummetmælk til andelshaverne m. v.

Ved en rationel prisansættelse bør tilstræbes, at det enkelte koncessionerede mejeri bliver tilskyndet til at gennemføre den bedst mulige økonomi med hensyn til mælkens behandling og distribution. Hvor man i en by har

flere koncessionerede mejerier, og prisansættelsen sker på grundlag af det gennemsnitligt opnåede udbytte, vil det enkelte mejeri fortsat være tilskynnet til at søge sin egen drift tilrettelagt på den mest økonomiske måde, men med hensyn til de udgifter, som mejerierne i fællesskab påtager sig, behøver dette ikke at være tilfældet. Og hvor man i en by kun har et enkelt koncessioneret mejeri, kan der være fare for, at dettes drift belastes med unødige omkostninger. Den kommunale kontrol vil næppe — ej heller i de større byer — være så indgående, at den er i stand til i alle tilfælde at skønne over nødvendigheden af afholdte udgifter.

Ønsket om at fremme det enkelte mejeris interesse i driftsmæssige forbedringer kunne tænkes opnået ved en overgang til det regnskabssystem, som kendes i de norske *mælkcentraler*. Disse mælkcentraler er sammenslutninger af mejerier (andelsmejerier) indenfor et lokalt område. Sammenslutningen hviler på det princip, at mælkeproducenterne uanset beliggenhed og leveringsmåde skal opnå samme pris for mælken, hvad enten den anvendes til smør og ost m. v. eller til konsum, samtidig med, at det enkelte mejeris driftsmæssige selvstyre søges bevaret. Baggrunden for ønsket om denne prisudjævning var, at der bestod en meget stor prisforskæl på mælk, der anvendtes til produktion, og mælk anvendt til konsum, og dette medførte uholdbare konkurrenceforhold mellem de to mælkeanvendelser. I praksis løses mælkcentralernes opgave på den måde, at de tilsluttede mejeriers mælkemængde regnskabsmæssigt går gennem centralen. Mejerierne godskrives for den pris, de skal betale leverandørerne, og denne pris er i principet ens over hele landet, medens mejerierne til gengæld regnskabsmæssigt belastes med hele indtægten af salget af mælk og andre produkter med fradrag af de af mælkcentralen ansatte beregnede driftsomkostninger, der varierer for de forskellige mælkeanvendelser. Disse driftsomkostninger, de såkaldte driftsmarginer eller omsætningsmarginer, fastsættes med periodiske mellemrum under hensyn til, hvad et mejeri med normale driftsforhold må antages at bruge.

Det vil ses, at dette udjævningssystem i principippet er en udjævning mellem de forskellige mælkeanvendelser, hvorved konkurrencen mellem de enkelte mejerier forsåvidt elimineres, men metoden har den fordel, at god og dårlig drift ikke udjævnes. Det mejeri, som kan arbejde billigere end de ansatte marginer, får selv fordelen herved og kan altså udbetale sine leverandører tilsvarende højere pris.

Dette system måtte antagelig kunne overføres på danske konsummælkmejeriers forhold, således at der fastsattes visse normer for størrelsen af de forskellige omkostninger til varmebehandling, aftapning, distribution til butikker o. s. v., og således at de lokale myndigheder indenfor de rammer, der var angivne af en central myndighed, kunne fastsætte de nødvendige afvigelser fra normerne, som de lokale forhold måtte begrunde.

Systemet forudsætter en meget indgående driftsstatistik for konsummejerier som grundlag for ansættelsen af driftsmarginerne, og en sådan mejeridriftsstatistik findes ikke her i landet. Men der bør arbejdes på en standardisering af mejeriernes regnskaber, således at en rationel driftsstatistik med tiden kan tilvejebringes, og dermed gøre det muligt at realisere et system i retning af det norske, der giver større sikkerhed for, at det lokale monopol ikke bliver en sovepude for det enkelte mejeri, men at god drift belønnes og dårlig drift straffes.

Betydelige vanskeligheder er dog knyttet til udformningen af en rationel driftsstatistik for danske konsummælkmejerier, dels fordi salget er opdelt i en række forskellige sorter, mellem hvilс priser der opretholdes en betydelig ulige vægt (høj flødepris og lav mælkpris), dels fordi salgsformerne varierer betydeligt fra by til by og dels endelig også, fordi mejerierne er kombinerede konsummælk- og produktionsmejerier.

Noget rationelt kriterium for, hvilken fortjeneste man burde tillade de mejerier, som ved mælkhandelens centralisering opnåede eneret, har kommunerne faktisk ikke haft. Hvor et andelsmejeri har eneretten, må man sammenligne det, som andelshaverne har opnået for mælken, med hvad andre landmænd opnår; hvor bymejerierne er privatmejerier har man allmindeligvis ansat priserne således, at de kunne dække alle nødvendige omkostninger, herunder de af skattemyndighederne godkendte afskrivninger, 5% forrentning af den bogførte egenkapital, en beregnet driftslederløn til indehaverne samt endelig herudover et vist beløb i »avance«. Det sidste beløb, der vel nærmest må betragtes som beregnet til den konsolidering, sunde virksomheder normalt foretager, har i Storkøbenhavn årligt udgjort ca. 1/2 øre pr. liter solgt mælk i gennemsnit for samtlige mejerier, men beløbet er ikke i og for sig anerkendt, som noget mejerierne kan have krav på.

Fra mejeriernes side har der været tilbøjelighed til under prisforhandlingerne at fæstne sig ved de fortjenester, som er opnået i andre brancher indenfor handel og industri, men overse, at de former, hvori mælkhandelen nu drives, har elimineret en meget væsentlig del af den risiko, som er forbundet med forretningsdrift i frie brancher. Konsummælkhervervet har som helhed opnået stigende fortjeneste som følge af rationaliseringen; en forbedring af erhvervets kår måtte også anses for rimelig, men det må på den anden side være de kommunale prismejdigheders opgave at se til, at der ikke ydes betaling for en risiko, der som følge af koncessionssystemet ikke længere består.

Prisreguleringen måtte forventes at volde særlige vanskeligheder i Storkøbenhavn, hvor man har 15 koncessionerede mejerier, af hvilke det mindste kun har ca. 1% af det samlede salg og det største omrent 25%, og hvor 3 mejerier har knapt 75% af salget, medens 12 mejerier kun har godt

25 %. Tilmed er der — også bortset fra størrelsen — betydelige forskelle mellem disse mejerier med hensyn til beliggenhed, driftsform m. v. Når priserne ansættes ud fra en vurdering af gennemsnitsudbyttet, må det overvejende blive de 3 store mejerier, der bliver prisbestemende, og da stordriftens fordele i mejeribruget er almindeligt anerkendt, kunne man forvente, at de mindre mejerier ville have vanskeligheder ved at klare sig.

Omend der har været betydelige forskelle i det opnåede udbytte, har ulighederne dog ikke været større, end at alle 15 mejerier har kunnet bestå. De store mejeriers fortrin med hensyn til lavere behandlingsomkostninger har kunnet opvejes bl. a. af noget mindre distributionsomkostninger på de mindre mejerier. I denne forbindelse må tages i betragtning, at de 3 store mejerier har en ueheldig indbyrdes placering.

Nogen løsning på spørgsmålet om den økonomisk set mest hensigtsmæssige bedriftsstørrelse for et konsummælkmejeri har de under priskontrollen efter rationaliseringen indvundne erfaringer endnu ikke bragt. Hvad produktionsmejerierne angår, viser Danmarks mejeri-statistik, der omfatter ca. 800 andelsmejerier, stigende udbytte for mejerier med omsætning indtil ca. 5 mill. kg mælk årligt. Antallet af mejerier over denne størrelse er så ringe, at man ikke ved med sikkerhed, om udbyttet fortsat er voksende over denne grænse. De foreliggende erfaringer fra københavnske konsummælkmejerier synes at vise, at mejerier med 2—3 mill. kg mælk årligt arbejder dyrere end mejerierne med 8—10 mill. kg. Springet fra de største af de mindre mejerier til de 3 store, som har en omsætning på 40—50 mill. kg årligt, er imidlertid for stort til, at den stigende bedriftsstørrelsens betydning kan belyses. At dømme bl. a. efter planer, der har foreligget til et nyt mejeri, er der en meget væsentlig forskel mellem driftsomkostningerne i et mejeri, som straks fra starten anlægges til en omsætning af 40—50 mill. kg, og et mejeri, der — som de 3 store i København — oprindelig er bygget til en langt ringere omsætning, men som i tidens løb er udvidet ved stadige om- og tilbygninger. Disse mejerier synes kun at have realiseret en begrænset del af de stordriftsfordele, som selve deres nuværende omsætning kunne betinge.

Detailavancerne på mælk blev ved de trufne rationaliseringssordninger nedsat med beløb, der ansattes under hensyn til, hvilken meromsætning detailhandlerne kunne påregne ved den centralisering, som gennemførtes. Større forskydning i detailavancerne har i almindelighed ikke fundet sted siden, idet de stigende udgifter har kunnet kompenseres ved den omsætningsforøgelse, som butikker og detailvogne har opnået i kraft af det stærkt forøgede mælkeforbrug. Omsætningsstigningen er sikret detailhandlerne derved, at nye butikker og vognruter normalt ikke er tilladt oprettet.

Kontrol med detailhandlernes indtjeningsforhold er i Storkøbenhavn

estableret dels ved undersøgelser af et større antal butiksregnskaber, dels ved undersøgelse af butiksindehavernes skatteindtægter. Disse undersøgelser har dog kun kunnet give en vis vejledning med hensyn til, om avancerne for mælk og fløde var rimelige, dels fordi mælkebutikkernes omsætning for ca. to trediedeles vedkommende er andre varer end mælk og fløde, dels fordi mælke- og flødesalget stiller særlige krav med hensyn til udbringning, butikkernes åbningstider m. m.

Detailpriserne på mælk og fløde i Storkøbenhavn er *faste*, d. v. s. på samme tid minimal- og maximalpriser. Årsagen hertil er dels, at man ved mælkeordningens indførelse ville imødekomme detailhandlernes interesse i at sikre sig mod de før ordningen herskende tilstande, hvor enkelte butikker solgte mælk som reklamevare til tabgivende priser, dels at prisforskelle indenfor det storkøbenhavnske område måtte give anledning til utilfredshed hos forbrugerne, der som følge af opdelingen af byen i salgsområder er henvist til at købe et bestemt mejeris produkter.

Blandt mælkeordningens nydannelser indenfor detailhandelen var de såkaldte *budpenge*, der gælder i Storkøbenhavn og en del provinsbyer, og som går ud på, at priserne på tilbragt mælk og fløde er 2 à 3 øre højere pr. flaske (uanset størrelsen) end priserne på den mælk og fløde, som kunderne henter i butikken. Det har ikke været tanken ved ansættelsen af budpengebeløbet, at dette skulle dække den fulde udgift til udbringningen, idet man har regnet med, at en vis udbringningsudgift hviler som en art fast udgift på butikkerne. Budpengene har i praksis virket uden at have givet hverken handlende eller forbrugerne anledning til klager.

Endelig skal som et særligt forhold nævnes, at der ved handelsministeriel bekendtgørelse er fastsat en *returafgift* på mælk og fløde, der er uleveret til detaillister, idet disse ved returnering af varer til leverandørerne må lide et fradrag i prisen på 10 %. Denne returafgift har haft en særlig gavnlig virkning i retning af at formindske de før mælkehændelens rationalisering meget store returer, der, som følge af at returvarerne var stærkt forringede i værdi, ja ofte helt uanvendelige, betød en væsentlig belastning af mælkehændelens omkostninger. Den ulempe, som returafgiften kan have ved i visse tilfælde at føre til overdrevet forsigtighed i detailhandlerens dispositioner, således at han ikke har mælk nok til kunder, der først indfinner sig i butikken umiddelbart før lukketid, er i hvert fald ringe sammenlignet med de besparelser, som er opnået ved, at returmælken nu kun andrager et minimalt kvantum.

Et særligt prisreguleringsspørgsmål opstår med hensyn til at forhindre, at den stigende omsætning og dermed normalt stigende fortjeneste, som både engros- og detailmejerier har opnået i kraft af rationaliseringen, giver sig udslag i forhøjede *afstdelsessummer* for disse forretninger ved salg. Det må

her være naturligt, at kommunerne udøver en kontrol, der tilsigter at forhindre, at den opnåede monopolstillings fordele indregnes i salgspriserne.

Engrosvirksomhederne antal er ikke stort, og flertallet af disse virksomheder drives i selskabsform; salg af disse virksomheder er derfor ikke noget hyppigt fænomen. I de tilfælde, der har foreligget i Storkøbenhavn siden rationaliseringens gennemførelse, har det kommunale mælkeudvalg ladet bygninger, maskiner m. v. vurdere efter samme principper, som blev anvendt overfor de ved rationaliseringen nedlagte virksomheder, og har kun tilladt en afståelsessum, der ikke oversteg denne vurdering. Hvad betalingen for goodwill angår, har man principielt begrænset denne til det, som den pågældende mejeriejer ville have opnået efter erstatningsordningen for de nedlagte mejerier, men har altså ikke tilladt ejeren at beregne goodwill for den omsætningsforøgelse, som blev tillagt hans virksomhed ved selve rationaliseringsordningen.

I modsætning til, hvad der gælder for engrosmejerierne, finder der blandt detailforretningerne meget hyppige ejerskifter sted. I de senere år er der i op imod 10 % af mælkeudsalgene årligt sket ejerskifte; før rationaliseringen var ejerskifterne endnu hyppigere.

Ved rationaliseringen i København skete der ikke nogen større begrænsning i antallet af mælkeudsalg, idet det blev fastsat, at den nødvendige reduktion af antallet i hovedsagen skulle ske successivt ved ejerskifter. Fra magistratens side fulgte man, hvilke priser, der blev betalt for de udsalg, der opnåede tilladelse til salg, og da afståelsessummerne syntes at udgøre en stigende procent af omsætningen, fastlagde man i 1945 en højeste grænse for den goodwill, der måtte betales. Beløbet sattes til 7 % af omsætningen, hvilket svarede til de priser, der på daværende tidspunkt faktisk var de gældende. Denne grænse er siden fastholdt.

I praksis vil det være meget vanskeligt at kontrollere, at der ikke betales overpriser ved salg af mælkebutikker, idet der er adskillige måder, hvorpå sådanne overpriser kan camoufleres. Det må dog antages, at den kontrol, som både i København og i provinsbyerne føres med afståelsessummerne, har en vis virkning i retning af at holde priserne nede, og at kontrollen navnlig tjener til beskyttelse for en vis kategori af godtroende købere. I København har mælkebutikker gennem mange år været efterspurgt dels af provinsboere, som føler sig tiltrukket af storbyen, dels af andre, som regner med, at sådanne forretninger kan drives uden faglig viden og give et let og behageligt levebrød. Tilskyndet af entreprenante såkaldte »kommisionærer«, der lever af at sælge den slags små butikker, er der ofte betalt urimelige priser og lidt store skuffelser til skade for de pågældende selv, for branchen som helhed og for kunderne, som bliver dårligt betjent gennem en stadig skiftende kreds af ukvalificerede butiksindehavere.

En betydelig og tiltrængt sanering af denne handel med småbutikker er

opnået ved kommunens kontrol med overdragelsen af mælkebutikker, og de dårligste og mindste butikker er nedlagt. Et andet spørgsmål er dog, om de anvendte midler har været rationelle. Formentlig kunne man have opnået gode resultater i retning af en forbedret butikshandel indenfor mælkebranchen ved at have pålagt mælkebutikkerne en koncessionsafgift på f. eks. 1000 kr. pr. butik uanset størrelse, en afgift, som så kunne være reguleret under hensyn til de skiftende indtjeningsmuligheder for branchen.

SIDNEY OG BEATRICE WEBB

AF EVEN MARSTRAND

Der er noget ved modtage den sidste frugt af et forfatterskab, som man, om end ikke i alle enkelheder, så dog i hovedsagen har fulgt gennem mere end en menneskealder. En sådan slutsten i en skribentvirksomhed, i hvilken to mennesker, en mand og en kvinde, snart har ytret sig hver med sin røst, snart har samarbejdet på en sådan måde, at den enkeltes bidrag ikke lader sig udskille, er Beatrice Webbs »Our Partnership«, udkommet i foråret 1948. Den er først udgivet nu fem år efter hendes død, efter at også hendes efterlevende ægtefælle Sidney Webb er gået bort i slutningen af 1947. Denne bog, der er anden del af Beatrice Webbs erindringer (første del »My Apprenticeship« udkom 1926), omhandler tiden fra deres ægteskabs indgåelse i 1892 til 1911. Den består for en stor del af optrykte dagbogsoptegnelser, men med forbindende oversigter og betragtninger. Ægtefællernes senere liv og samarbejde nædede mrs. Webb ikke at skildre, men det foreliggende er nok til at give et levende billede af dette samarbejdes art. Her skal denne bog imidlertid ikke anmeldes, men det skal forsøges, til dels ud fra den, at give en udsigt over de to ægtefællers ejendommelige indsats i vor tids samfundsvidenkabelige forskning. Denne indsats går tilbage til tiden, før de indgik deres ægteskab. Begge havde da allerede optrådt på forfatterbanen.

Sidney Webb (f. 1859) var udgået fra et småborgerligt milie i London; hans energiske moder sørgede for, at han og hans broder under ophold i Schweiz og Tyskland fik kendskab til fransk og tysk, men i øvrigt var der ikke råd til eller tanke om nogen højere uddannelse. Han kom tidlig ind i statsadministrationen og havde ansættelse i forskellige ministerier, til han 1891 tog afsked for helt at hellige sig samfundsvidenkabelig og kommunal virksomhed. Som skribent var han tidlig optrådt inden for det 1883 stiftede »Fabian Society« og i forskellige tidsskriftsatikler, hvoraf flere siden blev optaget i »Problems of Modern Industry« (1898). Men der forelå også en bog, om end af beskeden omfang, fra hans hånd, »Socialism in England«, hvori han gør rede for de socialistiske bevægelser og tendenser, som gennemstrømmede firsernes England.

Beatrice Potter (f. 1858) var udgået fra »the upper ten«. Hennes fader Richard Potter var en tid direktør for et af de store engelske jernbane-selskaber Great Western og var tillige interesseret i amerikanske jern-

baner. Han døde som en hovedrig mand, kort før Beatrice, den næstyngste blandt 9 døtre, indgik ægteskab med Sidney Webb. Beatrices arvepart var så stor, at hun og hendes mand kunde råde over en »unearned« indkomst på ca. 1000 £ om året. Heller ikke hun havde fået nogen akademisk uddannelse. Men ved sin forbindelse med Charles Booth, skibsrederen, der iværksatte den første store sociale undersøgelse af Londons befolkning, kom hun ind på at arbejde med sociale spørgsmål. Og hun kvalificerede sig dertil ved at leve dels blandt bomuldsarbejdere i Lancashire, dels i Londons Eastend, bl. a. som opkræver af husleje. Hendes første artikler, der også tildels er optagne i »Problems of Modern Industry«, var udtryk for hendes iagttagelser i Østlondon. Men hun havde tillige i 1891 udgivet en bog »The Co-operative Movement in Great Britain«, en velskrevne historisk oversigt over både konsument- og producentkooperationens udvikling lige fra Robert Owenses Dage med tilføjede betragtninger over deres muligheder og begrænsning.

Men først efter deres giftermål kommer Webb'erne ind på de grundige studier i marken, som danner underlaget for de værker, til hvilke deres ry især er knyttet. Det er her ikke let at udrede, hvad der skyldes den ene og den anden. Men det kan dog gennem Beatrice Webbs selvbiografi spores, at Sidney Webb ved indsamlingen af stoffet har været hurtigst til at orientere sig i bøger og dokumenter, medens Beatrices formsans særlig er kommet den endelige fremstilling til gode. De principper og metoder, som de havde anvendt ved deres videnskabelige arbejde, fremlagde de for andre, især i »Methods of Social Study« (1932), hvori de både fremhæver de personlige betingelser hos den sociale undersøger og omtaler de forskellige hjælpemidler, man bør benytte sig af.

Om det Webb'ske forfatterskab i den periode, som »Our Partnership« omhandler, kan det i almindelighed siges, at dets særpræg i høj grad beror på, at det, skønt væsentlig af økonomisk art, er lidet i slægt med den sædvanlige videnskabelige nationaløkonomi, og at det, skønt forfatterne tidlig har været kendte som socialister, er så godt som fri for den agitation, som selv de mest skolede socialistiske forfattere ellers plejer at udfolde.

Afvigelsen fra den almindelige nationaløkonomiske fremstillings- og udtryksmåde beror vel tildels på, at som tidligere nævnt ingen af de to ægtefæller havde gennemgået en regelret akademisk uddannelse. Det betyder aldeles ikke, at de ringeagtede den almindelige nationaløkonomi eller forbigik, hvad de kunde hente hos nationaløkonomerne. Selve deres forfatterskab vidner om videnskabelig nøjagtighed og metode. Og at navnlig Sidney Webb ikke havde forsømt at sætte sig ind i nationaløkonomiske værker, viser sig i flere af de afhandlinger, der findes i »Problems of Modern Industry«. Et kapitel i deres bog om fagforeningernes teori, »Indu-

trial Democracy«, (1898) behandler ret indgående nationaløkonomernes skiftende indstilling over for spørgsmålet om, hvad der bestemmer arbejdslønnen, og fagforeningernes indflydelse derpå.

Når da som nævnt Webb'ernes fremstillingsmåde og stil fjerner sig ikke så lidt fra, hvad man er vant til i nationaløkonomien, beror det sikkert mest på, at de med deres forfatterskab har et andet sigte. Kortest kan det måske udtrykkes med nogle ord fra slutningen af kapitlet om nationaløkonomerne i »Industrial Democracy«, som lyder sådan: For our own part, we are loth to pin our faith to any manipulation of economic abstractions, with or without the aid of mathematics. We are inclined to attach more weight to a consideration of the processes of industrial life as they actually exist. Det kan tilføjes, at i deres behandling af det engelske lokalstyre indtager de en lignende holdning over for de juridiske forfattere som i deres øvrige bøger over for de nationaløkonomiske. De ignorerer just ikke juristernes fremstilling af forholdene i tidligere tid; de anfører først deres beskrivelse ud fra lovbestemmelserne af de forskellige styrelseseorganer; men når det er gjort, hengiver de sig til ud fra vidtfavnende undersøgelser at skildre de virkelige styreformer, sådan som de forelå prægede af livets brogede mangfoldighed. De foretager sig noget lignende for lokalstyrets vedkommende som Rudolf Kjellen med hensyn til statsstyret, når han for at fremstille staten ud fra statsforfatningsretten, foretrak at behandle staten som livsform.

Men skiller Webb'erne sig således i deres forkaerlighed for den konkrete, brogede verden ud fra den mere abstrakte nationaløkonomiske eller juridiske videnskab, så er der også, især i deres ældre værker, en tydelig forskel på dem og andre socialistiske forfattere. Man vilde næppe kunne læse nogen af deres bøger uden at være klar over deres sociale interesse. Men deres socialistiske indstilling fremgår ikke af sådanne værker som dem om det engelske lokalstyre. Ja, selv fagforeningsbøgerne vilde vel i og for sig godt kunne hidrøre fra ikke-socialister. Det er vel denne nøgternhed, som ved lejlighed fik den mere fyrlige G. D. H. Cole til at kalde Sidney Webb »kold som en agurk«, et udtryk, der ikke mister sin brod, fordi det er en almindelig engelsk talemåde. Adskilligt tyder på, at Beatrice Webb knap var så nøgtern som sin mand. Men i deres fælles værker spiller følelsen og den mere malende fantasi (uden videnskabelig fantasi frembringes der naturligvis ikke så betydelige værker som deres) ingen rolle. Det har vel bidraget til, at man fra meget forskellig side har kunnet anerkende og tilegne sig deres resultater. Men det isolerede dem i al fald til at begynde med noget fra den øvrige socialistiske bevægelse i England. Og skønt Sidney Webb med tiden blev valgt ind i underhuset og kom til at sidde både i den første og den anden arbejderregering, blev hans partipolitiske indflydelse kun ubetydelig. I indledningen til »Our Partnership« siger Beatrice Webb i en karakteristik af sin mand, at han mangler personlig

tiltrækning, at han faktisk slet ikke er nogen offentlig personlighed, men en privat borger med sans for offentlige anliggender og sagkundskab.

Den ovenfor givne karakteristik af det Webb'ske forfatterskab passer frem for alt på de bøger, de udgav fra deres ægteparsets indgåelse, og til de var omtrent halvhundrede år. Det var først de to bøger om de engelske fagforeninger »History of Trade Unionism« (1894) og »Industrial Democracy« (1898). Den første spører de engelske fagforeninger tilbage til deres første oprindelse og fortæller om deres vekslende skæbne op til begyndelsen af 90'erne; i en ny udgave 1920 er der tilføjet kapitler om udviklingen gennem de sidste 30 år og om fagforeningernes forhold til staten i den tid. I »Industrial Democracy« opnår de ved en omordning af deres materiale at give et tværsnit af fagforeningernes struktur og funktion i 90'erne og på det at bygge en fagforeningernes teori. Dernæst var der de første bøger om det engelske lokalstyre, hvortil de ligesom til fagforeningsbøgerne havde indsamlet et stort materiale rundt omkring i landet. De havde først tænkt sig at skildre den nyeste udvikling, men fandt, at de forinden måtte være klare over, hvordan forholdene havde været i tiden fra den engelske revolution 1688 til købstadsreformen 1835. Om denne tids lokale styreorganer skrev de i »The Parish and the County« (1906) og i »The Manor and the Borough« (1908).

Men allerede inden den sidst nævnte bog udkom, var der sket noget, som fik indflydelse på ægteparrets forfattervirksomhed og tildels gav den et andet præg end tidligere. Sidney Webb havde siden 1892 siddet i Londons grevskabsråd og navnlig øvet indflydelse på skoleforholdene, uden at dette forstyrrede den rolige boglige syssel. Men anderledes blev det, da Beatrice Webb var kommet ind i fattiglovskommisionen af 1905 og der gjorde synspunkter gældende, der væsentlig afveg fra flertallets. Sammen med sin mand affattede hun en mindretalsbetænkning, der foreslog en fuldstændig ophævelse af den gamle fattiglov, en foranstaltning, som først nu er blevet til virkelighed. For de i denne betænkning indeholdte principper indlod begge ægtefæller sig på en hidsig og pågående agitation i årene 1910—11. Og det blev udgangspunktet for en ny, om end i formen dæmpt, så dog i sagen stærk socialistisk forkyndelse i største delen af deres fremtidige produktion.

Hvordan denne udvikling foregik, fremgår af de sidste sider af »Our Partnership«, hvor fremstillingen går ud over det tidsrum, som bogen ellers behandler. Der gøres her rede for, at medens ægteparret endnu 1910 var tilbøjelig til at mene, at problemet om beskæftigelsen af de arbejdsløse kunde løses under en modifieret kapitalisme, blev de i den følgende tid mere og mere overbeviste om, at kun under en socialistisk samfundsordning var en løsning mulig. Beatrice Webb udtrykker det bl. a. således, at de havde taget fejl i at »ignorere Karl Marx' forudsigelse af det kapitalistiske systems sammenbrud som den eneste vej til at bringe landenes

velstand til et højdepunkt». Til at begynde med var de som de fleste engelske socialister fremmede for Marx' tankegang, og med hele »Fabian Society« delte de troen på en langsom gennemsyring af samfundet med en kollektivistisk tankegang. Men efterhånden nærmede de sig, navnlig under indtryk af efterkrigstidens massearbejdsløshed, marxismen.

Hvorom alting er, så har Webb'ernes produktion, skønt den i formen vedbliver at fremtræde som lidenskabsløs, efter den første verdenskrig et langt tydeligere socialistisk sigte end før den. Medens de fleste mennesker ved 60 års alderen har tilbøjelighed til at blive mere konservative eller måske stagnere, udviklede Webb'erne sig i mere radikal socialistisk retning. Ganske vist kan man også fra deres senere tid nævne en række bøger, hvori de fortsætter deres objektive undersøgelse af engelske bevægelser og institutioner. Navnlig videreførte og afsluttede de deres fremstilling af det engelske lokalstyres historie med behandling af bl. a. vejvæsenet, fængselsvæsenet og fattigvæsenet (English Poor Law History 1927—29), idet de for fattigvæsenets vedkommende førte fremstillingen helt op til den nyeste tid. Og de skrev en fremstilling af forbrugsforeningernes forhold (The Consumers' Cooperative Movement 1921), der ved at lægge vægten på problemerne forholder sig til Beatrice Webbs mere historiske ungdomsarbejde omrent som »Industrial Democracy« til »History of Trade Unionism«.

Men ved siden af denne række går en anden, hvor det socialistiske indslag bliver tydeligere og tydeligere. Denne række åbnes med »A Constitution for the Socialist Commonwealth of Great Britain« (1920), der afviger fra det tidligere forfatterskab ved sin hele fremadrettede holdning. Det gælder her ikke blot for forfatterne at forstå fortid og nutid, men at forme fremtiden. I så henseende tænker de sig ikke en fuldstændig ophævelse af de private driftsformer, som de mener må bevares i landbruget, i de industrier, der skal tilfredsstille individualiserede behov o. s. v. Men de ser hen til en udvikling af brugsforeningernes kooperative virksomhed og navnlig af statens og kommunernes erhvervsvirksomhed. Den nationalisering, som er foregået i de sidste år, foreslås i dette værk. Derimod har deres forslag om at dele parlamentet eller rettere underhuset i to forsamlinger, en politisk, der skulde tage sig af retsvæsen, forsvarsvæsen og udenrigsstyre, og en økonomisk til behandling af alle økonomiske og sociale anliggender, ikke vundet tilslutning. Som en pendant til denne bog med dens mere konstruktive forslag og som motivering for, at en mere gennemgribende omordning af samfundet var nødvendig, end forfatterne tidligere havde ment, udsendte de nogle år senere »The Decay of Capitalist Civilisation« (1923), der efter Beatrice Webbs eget udsagn er et anklageskrift mod det kapitalistiske system.

Men mest overraskende for læserne af deres tidligere skrifter kom det, da Webb'erne efter for længst at have passeret støvets år i 1935 udsendte »Soviet Communism. A New Civilisation?« Det var overraskende alene af den grund, at hele deres forfatterskab i øvrigt havde drejet sig om deres eget land. Og nu gav de efter et par rejser til Rusland en indgående, mere end 1000 sider stor skildring af et land, der i alle henseender stod England meget fjernt. Bevæggrunden til, at de på deres gamle dage slog sig på Rusland, træder frem i »Our Partnership«, hvor Beatrice Webb taler om, at en af de begivenheder, der skulle forstyrre deres tro på en modifieret kapitalisme, var den store depression, der fra 1929 bredte sig ud over hele Vesten. Det var åbenbart dette nederlag for den vestlige civilisation, der, snart efter at Sidney Webb i 1931 var trådt tilbage fra sin tjeneste i den anden arbejderregering, bragte ham og hans hustru til Rusland i 1932 og igen i 1934 og førte til den første udgave af bogen om Rusland. Betegnende er det, at da de i 1937 udsendte den i anden udgave, havde de strøget spørgsmålstegetnede efter en ny civilisation. De følte sig åbenbart nu overbeviste om, at Rusland i det væsentlige havde fundet den rigtige vej frem.

Hvad man end vil mene om dette ægteparrets alderdomsværk, som i udgaven 1937 blev forsynet med en udførlig efterskrift, og som igen udkom i 1942 med en indledning af Beatrice Webb, sikkert noget af det sidste, hun har skrevet, så må man beundre den energi og flid, hvormed de gav sig i lag med deres opgave. Skønt største delen af bogen er en sagligt refererende fremstilling af de faktiske forhold i Rusland, kan det dog ikke nægtes, at der ud af den ånder beundring for, hvad russerne har gennemført. Ikke mindst Beatrice Webbs indledning i 3. udgave har karakteren af et forsvar for sovjet-systemet og et angreb på det demokrati, som findes i Vesten. Således fremhæves ligeretten for de forskellige racer og folkeslag i Rusland på bekostning af forholdene ikke blot i U. S. A., men også i de britiske dominions undtagen Ny Zealand. Og selv etpartisystemet forsvarer med, »at når en revolutionær regering står over for den opgave at opdrage en masse bestående af uvidende og fortrykte folk af forskelligartede racer og religioner, er der ingen anden udvej end etpartisystemet.« Det indrømmes dog, at sovjetkommunismen har haft sine børnesygdomme. Men den eneste alvorlige anke mod forholdene i Sovjetunionen rettes mod »ortodoksiens sygdom«. Skønt der nævnes eksempler fra Vesten, navnlig under krigsforhold, på undertrykkelse af afvigende meninger, indrømmes det, at der i U. S. S. R. ikke tåles nogen kritik af det kommunistiske partis livsfilosofi på samme måde, som i Vesten en kritik af kapitalismen kan få lov at fremkomme.

Det kan ikke nægtes, at Webb'ernes ret ubetingede beundring af Sovjetunionen kan være faldet en og anden af deres tidligere læsere for brystet.

Navnlig vil man måske undre sig over, at de efter tidligere at være gået i spidsen med grundige førstehånds undersøgelser, afslutter deres forfattervirksomhed med at skildre, hvad de dog efter sagens natur kun kan have et mere overfladisk kendskab til. Men man må beundre deres vågenhed overfor nye indtryk.

I »Our Partnership«, der som nævnt i hovedsagen kun rækker frem til 1911, åbnes der nye perspektiver for dem, der har interesse for personerne bag ved forfatterskabet. De bøger, som Webb'erne udsendte i den tid, var så grundigt forberedte og så omfattende, at man godt kunde tænke sig dem alene beskæftigede dermed. Men det viser sig langt fra at være tilfældet. Sidney Webbs omfattende virksomhed inden for London County Council lige fra 1892 til 1910 er allerede berørt. Og samtidig tog arbejdet med grundlæggelsen og videreførelsen af »London School of Economics and Social Science« meget af hans tid. Men navnlig vil man lægge mærke til den ret omfattende selskabelighed, som de levede i. I al fald i det tidsrum var det ikke så meget arbejdernes førere, de omgikkes. Af kendte socialister stod de kun Bernard Shaw nær. Men en nok så nær ven var den liberale R. B. Haldane, der fra 1905 blev krigsminister og siden lordkansler. Også med de konservatives fører Arthur Balfour havde de i den tid ikke så lidt omgang. I sine dagbogsoptegnelser karakteriserer Beatrice Webb mere eller mindre træffende en stor del af sine samtidige.

Hvad der længst vil bevare mindet om Sidney og Beatrice Webb, er vel nok de bøger, hvormed de i deres modne alder bidrog til at belyse fortidens og nutidens problemer i deres eget land. Den indsats, de der har gjort, vidner højt om engelsk sans for proportioner og realiteter.

MEDDELELSER OG OVERSIGTER

DEN STATSVIDENSKABELIGE EKSAMENS 100 ÅRS JUBILÆUM.

Torsdag den 14. oktober 1948, kl. 16, afholdt Københavns Universitet en festlighed i anledning af 100 året for den statsvidenskabelige eksamens oprettelse. Jubilæumsdagen var egentlig den 29. juli, idet den kongelige anordning udsendtes på denne dato i 1848. Da selve jubilæumsdagen således faldt midt i universitetsferien, havde man imidlertid valgt at udskyde højtideligholdelsen. Som et synligt tegn på studiets fremgang i de første 100 år efter eksamens indførelse havde en talrig skare af statsvidenskabelige kandidater og studenter på det nærmeste fyldt festalen.

Efter Carl Nielsens festlige opus 5, fremført af Breuning-Bache Kvartetten, overbragte universitetets rektor, professor, dr. theol. *J. Nørregård* universitetets lykønskning i følgende ord:

Paa Universitetets Vegne byder jeg Dem alle velkomne til denne Fest til Minde om Indførelsen af den statsvidenskabelige Eksamens for 100 Aar siden.

En og anden kunde maaske falde paa at spørge, om det er noget væsentligt, vi holder Fest for. Er det ikke det videnskabelige Arbejde, selve Studiet, der er det vigtige?

Er Eksamens andet end et maaske nødvendigt Onde?

For adskillige er Eksamens maaske, naar det kommer til Stykket, mest af alt en uebhagelig Erindring.

Alligevel! Indførelsen af en ny Eksamens betyder normalt en Fæstnelse af et nyt videnskabeligt Omraade, Imødekommlsen af et praktisk Behov og en Understregning af Nødvendigheden af en virkelig tilbundsgaaende Viden, uafviselig baade for dem, der driver Videnskab, og for dem, der gaar ind i praktisk Arbejde. Saadan er det gaet Gang paa Gang ved Universitetet.

100-Aarsdagen er virkelig en Mærkedag i den danske nationaløkonomiske Videnskabs Historie. Dens Nødvendighed blev slaaet fast. Siden da er den kommet til at staa stadig fastere. Dens Omraade er i høj Grad blevet udvidet, og den har her ved vort Universitet været drevet af en Rakke betydelige Forskere, af hvilke adskillige er blevet kendt ogsaa udenfor Landets Grænser.

Ikke mindst i vor Tid er det en bydende Nødvendighed, at der er Fasthed over det statsvidenskabelige Studium. Al Løshed maa vige for virkelig Viden, og den bedste Uddannelse er ikke for god.

For et stabilt Samfund er det nødvendigt, at de økonomiske Kraefter harmoniseres, saa de virker sammen, saa det mindst mulige gaar til Spilde, at den ene Del af Befolkningen ikke udnyttes som Middel for den anden. Derfor er der i det moderne Samfund stor Brug for nationaløkonomisk Viden og for den skarpeste Tækning paa dette Omraade, og Nationaløkonomien har den begunstigede Stilling — og det dermed følgende Ansvar — midt imellem eller over de interesserede

Parter at gøre sin indsats for Koordineringen af tilsyneladende modstridende Kæfter, saa at Kampen for Tilværelsen forvandles til Samling om fælles store Opgaver.

Paa Universitetets Vegne bringer jeg i Dag en Tak for det, der paa dette Omraade er ydet, og fører hertil Ønsket om, at den Videnskab, der i Dag er Midtpunktet for vor Fest, ogsaa i den Tid, der ligger foran os, maa kunne give vigtige Bidrag til at stabilisere vort Samfund og hjælpe det igennem Kriser.

Efter Rektors tale sang Studenter Sangforeningen: Som løv på linde, og der efter holdt de statsvidenskabelige fakultetslæreres nestor, professor *Axel Nielsen* følgende foredrag:

Ved denne Lejlighed, hvor vi skal mindes, at der i Aar for 100 Aar siden indrettedes en statsvidenskabelig Examen ved Københavns Universitet, er det naturligt at fremdrage nogle af de Momenter, der forte til Examens Indrettelse, og vise, hvad Hensigten var.

Indrettelsen af den statsvidenskabelige Examen i 1848 var ikke en Idé, der pludselig slog ned og tændte. Den har ej heller, hvad man kunde være tilbøjelig til at mene, noget at gøre med øvrige Begivenheder i dette Aar — den har en meget lang Forhistorie, der nok saa meget ligger i Sorø som i København. Heri ligger, at jeg kun i dette Foredrag kan fremdrage nogle spredte Enkeltheder¹⁾.

Da Kr. IV 1623 opretter et Ridderakademi i Sorø, var Hensigten hermed at uddanne overordnede Embedsmaænd, der kunde tjene den moderne, centraliserede Stat. Da det var Adelen, der sædvanlig indehavde de højere Statsposter, blev Akademiet naturligt et Ridderakademi, hvor Eleverne foruden Ridning, Fægtning og andre Idrætter, som anstod sig en ung Adelsmand, ogsaa lærte Historie og Politik.

Akademiet havde kun en kort Levetid. Et af de Momenter, der havde spillet ind ved dets Oprettelse, var at man herved mente at kunne hindre Adelige Ynglings Udenlandsrejser, hvorved Penge gik ud af Landet. Dette lykkedes det dog ikke at forhindre, og efter 40 Aars Forløb ophævedes Ridderakademiet for denne Gang.

Politik eller, som vi vilde sige, Statslære doceredes saaledes i Sorø i disse Aar. Derimod er det meget tvivlsomt, om dette Fag lærtes ved Universitetet i København, idet Universitetet da og længe endnu var en Skole for Uddannelse af Præster. Saavidt man kan skønne af den meget beskedne Litteratur, der er os overleveret fra det 17. Aarh., stod imidlertid Studiet af Politik ganske i Klassikernes Tegn. Som Orthodoxyen herskede i Kirken, beherskedes Statslæren ganske af græske og romerske Forfattere, i første Række naturligvis af Aristoteles Politik. Man læste disse Forfattere, gengav deres Anskuelser, om selvstændige Synspunkter var der ikke Tale.

Imidlertid gik i Udlændet Videnskaben nye Veje, og den Retning, der sædvanligvis kaldes Oplysningsfilosofien, brød sejrrigt frem. Den nøjedes ikke med overleverede Synspunkter, den saa, at man selv maatte gøre sine Iagttagelser og bygge en Videnskab op. Naturligvis var Oplysningstiden ikke Aristoteles gunstig, men man kan ikke nægte, at Oplysningstiden overtog mere fra Aristoteles end den synes selv at have vidst af. Ikke mindst ses dette indenfor Statslæren.

Den klassiske Inddeling af den praktiske Filosofi var jo Etik, Politik og Økonomi.

¹⁾ En udførligere Fremstilling gives i Axel Nielsen: Det statsvidenskabelige Studium i Danmark før 1848. Gyldendalske Boghandel 1848. (146 Sider).

nomi. Aristoteles gav Eftertiden en Etik og en Politik, medens den Økonomik, der gik under Aristoteles Navn, almindelig ansaas for uegte. Imidlertid finder man i Aristoteles Politik 1ste Bog saa meget om Økonomien, om Husholdningslæren, at man paa dette Grundlag kunde danne sig et Skøn over, hvorledes Økonomien var at opfatte.

Efter Aristoteles dannede Mennesket ud fra Samfundsdriften Familier, flere Familier Byer, flere Byer Stater. Derfor bliver Økonomien Læren om Familier eller, om man vil, Familiefaderen, og Politiken Læren om Staten; da nu efter Oplysningstiden Formaalaet med Staten er Lyksaligheden — d. v. s. man overtager ubeset Statsformaalaet fra Aristoteles — maa Staten ogsaa hjælpe til, at den enkelte kan leve saa meget bedre, saa meget sikrere end, hvis Staten ikke var til. Staten maa derfor ogsaa interessere sig for Produktionen af Goder, søge at hjælpe Landbrug, Haandværk o. s. v., kort sagt hele Næringslivet frem til Gavn for sine Indbyggere saavel som sig selv. Jo større Indsigt i de Naturlove, der gælder indenfor Erhvervene, desto mere vil Produktionen ogsaa kunne voxe — Staten skal m. a. o. tage sig af de private Borgeres Økonomi og hjælpe den frem. Man faar en økonomisk Videnskab, forskellig fra vor, idet den i første Række er en Privat-Økonomi, som Aristoteles opfattede Økonomik. Udfra denne Opfattelse maatte man som Økonom interessere sig for Naturhistorie, Fysik, Matematik o. s. v.; hele den økonomiske Litteratur, som i det 18. Aarh. kommer frem herhjemme, er præget heraf. Hvorledes da med Samfundsøkonomien? At Fyrsten i Bestyrelsen af de Godser, der var henlagt til hans Underhold, ogsaa maatte have Interesse for disses Økonomi, siger sig selv; som Tiden gaar og Pengeøkonomien mere og mere udvikler sig, ser man, hvorledes Staten ogsaa faar større og større Interesse i de enkelte Borgeres Næringsdrift, idet den alene muliggør Opkrævningen af Skatter. Grundlaget for Staten bliver Økonomiken, den største Produktion.

Skelettet i det 18. Aarh. økonomiske Litteratur minder saaledes stærkt om det, Aristoteles arbejdede med, men man overtager ogsaa adskillige Læresætninger, som f. Ex. at Pengene skal cirkulere og ikke samles op.

Man kan saaledes bedst karakterisere det 18. Aarh.s Statslære derhen, at Staten havde til Opgave, ikke alene at sige, hvad der var Ret, men ogsaa, hvad der var nyttigt. At der var Love i Naturvidenskaben, havde Opdagelserne i det 16. og følgende Aarhundrede vist, og at der var Love for, hvad der var Ret i Staten og mellem Staterne, viste Naturretten — nu er man ogsaa overbevist om, at der indenfor Økonomien hersker Love — ti, som en Examenskandidat i 1770 hos Andreas Schytte i Sorø siger: Alting maa rette sig efter Love endog Gud selv, der igen har foreskrevet Naturens Love.

Oplysningsfilosofiens Syn paa Staten og Økonomien maatte ganske naturligt gøre, at Staten maatte interessere sig for, at de Embedsmænd, der saaledes skulde ophjælpe Erhvervslivet og administrere Staternes Indtægter og Udgifter, fik en Uddannelse i Økonomi og Kameralvidenskab.

Tanken om at oprette et Ridderakademi til Uddannelse af administrative Embedsmænd var stadig levende. 1691 fik man et saadant oprettet i København, men allerede 1710 ophørte det. Omkring Midten af det 18. Aarhundrede var Sorø Stiftelsen igen økonomisk kommet paa Fode og 1747 oprettedes der her det nye Ridderakademi med Holbergs Støtte. Her fandt det politiske Studium og det økonomiske Studium nu i mange Aar Ly. Her docerede 1751—60 Jens Schelderup Sneedorft, der har indskrevet sit Navn i det danske Sprogs Historie, Statsvidenskab for at blive efterfulgt af Andreas Schytte, der var Pro-

fessor indtil sin Død i 1777. Selvom der ved dette Akademi var aabnet Adgang for visse Borgerlige foruden Adelige, og selvom Akademiets Examener blev ligestillet med Universitetets, besøgtes Akademiet kun i ringe Omfang. Da de to sidste Elever 1794 forlod Akademiet, havde der i de forløbne 47 Aar kun været 163 Elever, deraf i Aarene 1770—93 kun 43.

Med et saa ringe Antal Elever blev der god Tid for Professorerne til at skrive; Sneedorff fik dog kun skrevet 1 Bind af et planlagt Værk paa 5 Bd., medens Schytte fik skrevet 5 Bind af Statens indvortes Regering, men manglende endnu ved sin Død at skrive 7 Bd. heraf; af Staternes udvortes Regering, der var planlagt at skulle omfatte 10 Bind, fik han skrevet 2 Bd., men havde endnu ved sin Død ikke faaet paabegyndt et Værk om Statistik, der skulde være paa en Snes Bind. Maalt i Forhold til, hvad Schytte havde planlagt, var Antallet af Bøger, han fik udgivet, kun lidt; og dog var det 7 Bind, der saa Lyset. Hertil kom, at han læste for Akademisterne, der overvejende var Adelige, og det skal, efter hvad man sagde, være sket »med saadan Galanteri og Opmærksomhed, at man troede, at det var en Kammerjunker, der holdt Forelæsninger for Kammerherrer«.

Nogen særlig kameralistisk eller økonomisk Examen holdtes der dog ikke i Sorø.

Den Interesse, der viste sig for Statsvidenskaberne ved Genoprettelsen af Sorø Akademi 1747, maatte selvsagt ogsaa sætte sig Spor i København. Bekendt er det, at der paa Kongens Fødselsdag 1755 udgik en Indbydelse til at udarbejde Afhandlinger over økonomiske Emner, der da skulde trykkes uden Censur paa det Offentlige Bekostning; »Danmarks-Norges Økonomiske Magazin« kom til Verden og udgaves i de følgende 8 Aar med 1 Bd. pr. Aar under Redaktion af Erik Pontoppidan, der hidtil havde været Biskop i Bergen, men nu var udnævnt til Prokansler ved Universitetet. Han tager strax til Orde for, at der skulde oprettes en Lærestol i Økonomi, og hertil slutter Kansleren J. L. Holstein sig. Økonomi forstaas her som langt op i Aarene som den Aristoteliske Økonomik. Gang paa Gang urgerer Pontoppidan herpaa, og særlig fremhæver han, hvor nødvendigt det er for Teologer, der bliver Præster paa Landet, at kende noget til Landbrug — man mindes uvilklaarlig Holbergs Sentens i Moralske Tanker: Hvis Agerdyrknings Kundskab blev til et akademisk Studium, vilde i mine Tanker de 9 Musæ ingen Fortrydelse bære herover.

1762 førtes Pontoppidans Plan igennem, idet Ole Stockfleth Pihl udnævntes til Professor, men foreløbig uden Gage, da ingen saadan var ledig; det kan ikke undre, at Pihl, der var Nordmand, under disse Forhold søgte til Norge, hvor han udnævntes til Sorenskriver 1764. Man havde ventet sig meget af Martin Hübner, idet han, der ikke var Magister, i Følge akademisk Skik ved sin Tiltrædelse af sit Professorat maatte forsøre en Afhandling pro cathedra. Han havde som Emne valgt: Det offentlige Indtægter, men trods Henvendelse fra Studenterne læste han aldrig i de 30 Aar, han var Professor, over Økonomi eller Kameralvidenskab.

Imidlertid var der ved Naturaliekabinetet paa Charlottenborg ansat en Professor i Økonomi, der i dette Tilfælde vel maa siges at have været Professor i Botanik. Da Struensee kom til Magten, søgte han at forenkle Statsadministrations, og Hübner og Oeder fik da Ordre til at undersøge, hvorledes Naturaliekabinetet kunde forenes med Universitetet og de to Professorer ved Kabinetet overføres til Universitetet. Hübner og Oeder foreslog, at det filosofiske Fakultet foreløbig udvidedes med to Professorer, men naar Professoren i orientalske

Sprog gik af, kunde dette Professorat nedlægges, og Forpligtelsen til at læse over disse Sprog gaa over til en Teolog; ligeledes kunde Professoratet i Græsk ved Vacance nedlægges, og Professoren i Latin læse herover.. Foreløbig ansættes Professor i Økonomi, I. C. Fabricius, ved Universitetet, men drog snart efter til Kiel, da han ikke kunde leve af Gagen her i Landet.

Samtidig hermed havde Struensee' fattet den Plan, at Universitetet skulde reformeres, og kaldte i den Anledning Biskop Gunnerus herved fra Trondhjem.. Denne foreslog, at det filosofiske Fakultet skulde deles i 5 Klasser, hvorfra den 2de skulde hedde den »moralsk-politiske Klasse«; heri skulde der være 2 Professorer, hvoraf den ene i Økonomi, Politik, Cameral- og Finansvidenskab, Struensees Fald kort efter bragte dog ikke denne Plan til Udførelse.

1785—88 læste Eggars over Økonomi og Kameralvidenskab, naar der var nogle Tilmørkelse; bemærkelsesværdigt nok er det efter Anbefaling af Kommercekollegiet, disse Forelæsninger finder Sted.

Man vil have set, hvorledes der lejlighedsvis ved Universitetet læstes over Økonomi og Kameralvidenskaben, men i faste Former drives Studiet ikke. Dette havde 1785 den teologiske Professor Jansson, der i 1786 blev Prokansler for Universitetet, Øje for, idet han siger, at der gives adskillige Embeder, til hvilсe værdige Forvaltning ingen som blot Jurist kan formodes at have den fornødne Duelighed; disse er alle de, der sorterer under Fattigvæsenet og Landets Økonomi. Han foreslaar derfor en Examen i Naturkyndighed, Dele af Matematik, Økonomi og Kameralvidenskab for alle, der attraa saadanne Embeder.

Det er mig bekendt første Gang en særlig økonomisk Examen kommer paa Tale, men der kom intet ud heraf; det eneste, der skete, var, at der 1788 indførtes Statistik ved juridisk Examen. Undervisningen i dette Fag henlagdes til Professoren i Historie, fra 1810 til Historikeren Laurids Engelstoft.

Mærkelig er det at se, hvorledes Begtrup 1801 ansættes som extraordinaer Professor i Landøkonomi. Det er imidlertid ikke studerende i Statsvidenskab, man vil uddanne, nej, Motiveringen er, at Faget er af Vigtighed for gejstlige og verdslige Embedsmaænd, der vil ansættes paa Landet, idet de ikke alene herved kunde gavne dem selv, men endog give Anledning til en forbedret Agerdyrkning i den Egn, hvori de kommer — den kendte rationalistiske Tankegang. Omrent samtidig var det Classenske Fideicommis begyndt paa sit Agerdyrkningsinstitut, der 1807 flyttedes til København. Her var den kendte Forfatter af Skuespillet Guldaasen, Chr. Olufsen, blevet ansat som Professor i Statistik, og han kom nu ganske til at stille Begtrup i Skygge.

Tanken om en statsvidenskabelig Examen kom igen frem i disse Aar, da man diskuterede Oprettelsen af et Universitet i Norge. Af de mange Planer gik en ud paa, at Økonomi- og Kameralvidenskaber skulde omfatte en særlig Afdeling indenfor det filosofiske Fakultet; naa, det skete ikke, men der ansattes dog en særlig Professor i Botanik og »de statsøkonomiske Statsvidenskaber«.

Dette maatte ogsaa øve Indflydelse her i København. 1815 bliver Olufsen ordinær Professor i Statsøkonomi — man lægger Mærke til, at man nu ikke mere bruger Økonomi- og Cameralvidenskab, men det mere moderne Statsøkonomi. Det er i Virkeligheden den første Nationaløkonom, vi har, og store Forventninger knyttedes der til ham. Han var »af Naturen begavet med de Talenter, som ere særdeles gunstige for videnskabelige og vanskelige Genstandes lyse Beskrivelse og Bedømmelse«. Samtidig paalægges det Universitetets Direktion — en Institution, der var oprettet 1805 med direkte Referat til Kongen — at fremkomme med Forslag om Indrettelse af en statsøkonomisk Examen, der tillige skulde

omfattede Naturhistorie; naar Kongen tilføjer dette, skyldes det sikkert det Moltkeske Naturaliekabinet, for hvilket Universitetets Direktion særlig aflagde Beretning.

Begtrup blev lige til sin Død i 1841 ved at være extraordinær Professor i Landøkonomi, idet aabenbart ingen, hverken Konsistorium eller Direktionen interesserede sig for ham. Det var undertiden ogsaa meget specielle Spørgsmaal, han læste over, som f. Ex. hvad man skulde iagttaage, naar man besaa en Jordlod, før man købte den. Det er som om den nyere Opfattelse af, hvad der er Økonomi, nu sætter ind her i Landet, og som vi strax skal se, kæmper med den gamle Opfattelse, som Oplysningsfilosofien havde lagt til Grund. Det er mindre den engelske Økonomi, der bliver mere kendt, end den franske; betegnende er det, at, medens Say's *Traité* allerede oversættes 1818, oversættes *Ricardos Principles* først 1839.

Imidlertid overvejede Universitetets Direktion Indrettelsen af en statsvidenskabelig Examen. Direktionens Medlemmer udtalte sig, Ove Malling, Biskop Mynster og Laurids Engelstoft, men nogen Indstilling om en Examens Indrettelse ses dog ikke at være sket; sandsynligvis er det Landbrugskrisen og dermed de vanskelige økonomiske Forhold, der kom fra 1818, der gjorde, at Planerne henlagdes.

Imidlertid læste Engelstoft over *Statistik for Jurister*, Begtrup over Landøkonomi og Olufsen over Statsøkonomi; men Olufsens Virke var kun kortvarigt. 1818 blev han angrebet af en hæftig Sygdom, der gjorde ham lam i den ene Side, og 1827 døde han.

Under disse Forhold var det, at C. N. David, der havde taget Doktorgraden i Göttingen paa en Afhandling om den danske Stats Indkomster i den sidste Halvdel af det 18. Aarhundrede, i 1824 søgte om at maatte holde Forelæsninger som Privatdocent. Dette nægtes ham, da han ikke var Magister, men han søger da Kancelliet om at maatte holde offentlige Forlæsninger uden for Universitetet, og denne Tilladelse opnaar han. Man bemærker iøvrigt, at medens Universitet ikke anerkender Davids tyske Doktorgrad og derfor konsekvent kalder ham Kandidat, titulerer Kancelliet ham ligesaa konsekvent Doktor.

1826 søger David igen, denne Gang om at blive Lektor i Statsøkonomi ved Universitetet. Dette afslaas, men man tillader ham at disputere for Doktorgraden uden forinden at have taget Magistergraden, en Tilladelse, han dog ikke benyttede sig af.

Bag om alt dette laa imidlertid tillige en anden Betragtning; Professorerne skulde aflagge Ed paa den ausburgske Konfession, kunde man saa tillade en Jøde at optræde som Lektor ved Universitetet?

Der var ingen Tvivl om, at David, der i disse Aar udfoldede en betydelig Virksomhed som statsøkonomisk Forfatter, var den mest fremtrædende indenfor denne Videnskabsgren. Universitetet kunde derfor vanskelig komme uden om ham, de Olufsen i 1827 døde. Det ledige Professorat søgtes af Begtrup, der stadig var extraordinarius i Landøkonomi, men hverken Konsistorium eller Universitetets Direktion interesserede sig for ham. David kunde man ej heller tage, da han var Jøde, men 1830 blev han dog Professor i Statsøkonomi, efter at han dette Aar havde ladet sig døbe. Universitetets Direktion siger, at det skyldtes økonomiske Hensyn, at Olufsens Professorat havde staat ledigt i 3 Aar; nu var imidlertid den teologiske Professor Hornemann død, hvorfor Direktionen mente, at det af Universitetets Midler var muligt at lønne David med de 800 Rd., der var sædvanlig for extraordinære Professorer. Tilbage stod nu Indrettelsen af en statsvidenskabelig Examen. 1833 fik Universitetets Direktion da Paalæg om

at fremkomme med Forslag om en Kommissions Nedstættelse, og i November nedsattes en saadan, bestaaende af de to Brødre Ørsted, 3 Embedsmænd fra Kollegierne, Jonas Collin fra Rentekammeret, Johnsen fra Statsgælden, Garlieb fra Kommercekollegiet samt to Professorer, Juristen Schlegel og Botanikeren Hornemann; disse 2 sidste døde dog, før Betænkingen afgaves 1841..

Man vil se, at Kommissionen var ejendommelig, maa ske mindre ved, at den sad i 8 Aar, det er jo oplevet baade før og senere, selvom man skulde have troet, at en saadan Sag kunde være afgjort paa kortere Tid. Langt mere ejendommelig er Kommissionen ved, at Kongen strøg baade Engelstofts og Davids Navne, da Universitetets Direktion forelagde sin Indstilling. Engelstoft ansaas for radikal, idet han havde været med i Redaktionen af Maanedsskrift for Litteratur, og endnu værre var det med David, der i 1831—32 havde forfattet Artikler om de preussiske Provinzialstænder og lignende delikate Emner, ja, tilmed været Redaktør af Fædrelandet. Hans Virke ved Universitetet blev da ogsaa kortvarigt; 1834 suspenderes han fra sit Professorat og selvom Højesteret frikendte ham i den Sag, der var anlagt mod ham for Overtrædelse af Trykkehedsforordningen, blev han dog i Marts 1836 afskediget fra sit Embede, dog med sin fulde Løn paa 800 Rd. i Pension.

Dette kom til at præge Kommissionens Arbejde. De to Mænd, der repræsenterede den nye Opfattelse af Samfundsøkonomien, der ikke hæftede sig ved bestemte Stoffer, men ved Bytteøkonomien, blev udelukkede, og Kommissionens Medlemmer bekendte sig alle til det gamle kameralistiske Synspunkt, der betragtede Økonomien som Maaden, hvorpaa Goderne i Samfundet produceres. Fornuftigst var de to Professorer; Schlegel udtaler, at Statsøkonomien nu ved Adam Smith er blevet bragt i faste Grundsætninger, Hornemann, der var Botaniker, siger aabent, at han ikke forstod sig paa Økonomi, men hvad nyttede det — de døde begge, før Kommissionen afgjorde sit Arbejde.

Kun faa Møder holdt Kommissionen. Sagen cirkulerede og cirkulerede, og man ser, hvad de enkelte Medlemmer mente om Sagen. De var ganske vist alle enige om, at den statsvidenskabelige Examen skulde tilpasses efter Administrations Krav, men skulde den være en selvstændig Examen paa lige Fod med de andre Embedsexaminer eller skulde der gaa en anden Embedsexamen forud? Kraftigst gik Jonas Collin ind for, at man skulde have taget juridisk Embedsexamen; skulde den statsvidenskabelige Examen være en selvstændig Examen, vilde man tillægge den for stor Betydning; den vilde let forskue Hovederne paa dem, der underkastede sig den, og den vilde let kunne blive »en Bagdør for fornemme og uformelle Stympere til at liste sig ind i en højere Embeds-Karriere«. Der var ej heller efter hans Menning nogen Anledning til at have en Professor i Statsøkonomi; men havde udmarkede Lærebøger, som Kandidaterne kunde læse selv, og saa kunde Examen aflægges for en Kommission paa samme Maade som Tilfældet var med Forstexamen.

Dette, at man forinden skulde have bestaaet juridisk Examen for at kunne opnaa de højere administrative Statsembeder, blev Kommissionens Synspunkt; herimod kæmpede særlig H. C. Ørsted, der vilde have, at polytekniske Kandidater helt skulde sidestilles med Jurister; han kæmpede med en saadan Iver, at Collin kunde sige, at man maatte tro, at Kommissoriet var blevet til paa Polyteknisk Læreanstalt; og ikke uden Grund, idet det i selve Kommissoriet hed, at det vilde være til Gavn for Staten, at der gaves unge Mænd Opmuntring til at erhverve sig Indsigt ikke blot i fysiske og matematiske Videnskaber og disses talrige Anvendelse, men ogsaa i Statsvidenskaben. De to Brødre Ørsted

holdt da ogsaa paa, at juridisk og polyteknisk Examen skulde jævnstilles. Men naar Kommissoriets Ord om de fysiske og de matematiske Videnskaber skulde overholdes, betød det f. Ex. for Juristen, at han skulde læse Botanik, Naturhistorie, Matematik, Mekanik o. s. fr., medens Polyteknikerne skulde have Jura, særlig de forskellige Grene af Statsretten.

Mange ejendommelige Synspunkter kom frem under Kommissionsforhandlinger; de fleste Medlemmer mente, at kun om en Jurist havde taget den statsvidenskabelige Examen kunde han blive Amtmand, nogle gik videre og vilde stille det samme Krav til Højesteretsdommere og Magistraten i København. Et Kommissionsmedlem vilde, at kun om man havde bestaet polyteknisk og statsvidenskabelig Examen skulde man kunne blive Toldinspektør i de større Stæder eller Postmester i disse; han motiverer dette sidste med, at hurtige og sikre Dagvogne, Deligencer og muligt snart ogsaa Dampvogne paa Landevejene stiller større og større Krav om hurtig og sikker Befordring; havde man da faaet bygget Jernbaner her i Kongeriget, vilde disse sikkert ogsaa være taget med.

Kommissionens Betænkning var ikke let at bygge en Indstilling til Kongen paa. Universitetets Direktion, hvoraf Laurids Engelstoft nu efter Fr. VI's Død igen var blevet et virksomt Medlem, hævdede, at man ligesaavel som polytekniske Kandidater kunde give Folk, der havde gennemgaet den militære Højskole, Adgang, man hævdede iøvrigt, at det var filosofiske, historiske og humanistiske Kundskaber, og ikke tekniske og matematiske, der maatte give Forfædningen for Statsvidenskabens Studium. Ej heller burde man gøre det til Betingelse for den statsvidenskabelige Examen, at man forinden havde bestaet en anden Embedsexamen. Det er det nye Syn paa Statsøkonomien, som iøvrigt efter Engelstofts Menig hellerede burde kaldes Nationaløkonomien, som Direktionen, og i første Række Engelstoft, gør sig til Talsmand for. Det er ogsaa Engelstoft, der stærkt hævder, at der burde være en særlig statsvidenskabelig Examen ligestillet med andre Embedsexamener, idet der dog samtidig skulde aflægges Prøve i enkelte juridiske Fag som Statsret og Statsforvaltningsret.

Imidlertid læstes der paa Universitetet ikke over Statsøkonomi siden Davids Afsked. I 1839 meldte Bergsøe sig og anmeldede om at læse som Privatdocent. Han havde indleveret en Afskrift for Magistergraden, der foreløbig var antaget under Forudsætning af, at han oversatte den til Latin. Bergsøe undskyldte sig med, at de døde Sprog manglede en Mængde Ord til at oversætte Nutidens Idéer. Efter Udgivelsen af sin Bog om Kreditforeninger i 1839 fik han dog af Kongen Lov at læse, hvad der kaldte David frem. Han tilbød at gøre Nytte for de 800 Rd., han stadig oppeDør, men Kongen resoverede, at dette skulde stilles i Bero, indtil Sagen om statsvidenskabelig Examen var afgjort.

Man skulde have troet, at Sagen om statsvidenskabelig Examen nu vilde have faaet en let Gang, men da Universitetsdirektionen 1842 forelægger Sagen, bestemmer Kongen, at man først skulde indhente en Udtalelse fra tyske Kancelli. Først 1844 svarer dette, idet det udtaler, at det allerede havde været inde paa Tanke og meget gerne saa, at man i Hertugdømmerne fik en særlig statsvidenskabelig Examen, blot fandt Kancelliet ikke Navnet heldigt, det foretrak: Prøve for tilkommende administrative Embedsmaænd.

Saa skulde man tro, at Sagen var i Orden, men nu kom Spørgsmaalet om Sorø i Vejen. Her var der igen i 1827 oprettet et Akademi, der dog kun havde Ret til at afholde 2den Examen; blandt Lektorerne har var den mest kendte Ingemann. Som Stiftelsens Midler imidlertid voxede, som Følge af den bedre Landbrugskonjunktur, opstod Spørgsmaalet om en Udbygning af Akademiet.

Imidlertid var der oprettet Realskoler i Landet og Tanken kom frem i 1830'erne, at der passende kunde oprettes en Realhøjskole i Sorø, og i 1838 havde Grundtvig udgivet sin kendte Bog »Skolen for Livet og Akademiet i Sorø«, hvori han slog til Lyd for en Højskole. Planerne var mange — nogle vilde ogsaa have det gamle Akademi genoprettet. Grundtvig havde i Dronning Karoline Amalie en sikker Støtte. 1845 faar Universitetsdirektionen da Ordre til at udarbejde Planer om en højere Læreanstalt for Realvidenskaberne i Sorø; den skulde meddele saadenne Kundskaber, der maatte anses for ønskelige og gavnlige i betydelige borgerlige Stillinge indenfor Landbrug, Industri og Handel; man tænkte ogsaa paa Folk, der kom til at sidde i Amtsraad, Stænder etc., men den skulde ogsaa meddele Undervisning i saadanne Fag, der udkræves til administrative Embeder. Naturligvis skulde ved en saadan Realhøjskole Studenterexamens ikke kræves. Her skulde der bl. a. læses Statsøkonomi og Finansvæsen, Bankvæsen og Handel, Landbrug og andre Næringsveje o. s. v.

I Marts 1847 fremlagde Universitetsdirektionen da Planen. Men samtidig slog Flertallet af Direktionen paa, at skulde der drives et videnskabeligt statsvidenskabeligt Studium, maatte det være i København. Molbech i Sorø mente, at den kameralistiske Examen burde tages i Sorø, og ogsaa fra anden og mere indflydelsesrig Side arbejdedes der i samme Retning. I November 1847 resoverede da Kongen, at de statsvidenskabelige Studier og Examen i disse Fag skulde indføres ved Akademiets Organisation, saaledes at om end ikke Examen afholdtes her, som Reskriptet af 1845 havde antydet, Studierne i Sorø skulde komme de studerende tilgode, naar de aflagde den statsøkonomiske Embedsexamen i København.

Man var altsaa kommet saa langt, at den statsvidenskabelige Examen skulde afholdes i København; i December 1847 fulgte en ny Instilling, der skulde foretægges Statsraadet 5. Januar 1848; den kom dog ikke for, og om Natten blev Kongen syg. Sagen blev da stillet i Bero. Da Fr. VII besteg Tronen, skulde Sagen tages op igen, og Referat af Sagen skulde for i Statsraad 25. Februar. Netop den Dag skulde imidlertid Kr. VIII føres bort, hvorfor Sagen igen blev udsat. Saa mente Kongen, at det hele kunde ordnes ved, at man henviste de Studerende til Selvstudium, men under alt dette traf Kongen 31. Marts 1848 den Beslutning, at Sagen om Sorø skulde stilles i Bero. Omtrent samtidig opnåedes Universitets-Direktionen, og Sagen henlagdes under det nyopprettede Kultusministerium. Det blev saaledes dette, der 29. Juli 1848 fik udvirket den konelige Resolution, hvorefter det besluttedes at indrette en statsvidenskabelig Examen, samtidig med at der skulde ansettes 2 Professorer, en i Økonomi og en i Statistik, idet Bergsøe kort forinden havde naaet sine Ønskers Maal at blive Professor i Statsøkonomi. Den anden Professor i Nationaløkonomi blev C. N. David. Han vilde meget nødigt, idet han, der ikke siden 1834 havde læst, nu mente, at han var kommet for langt bort fra de nationaløkonomiske Studier. Han havde siden 1840 interesseret sig for en Reform af Fængselsvæsenet og blev 1. Januar 1849 udnævnt til Overinspektør for det. Man fandt da paa den Udvej, at han fortsat kunde have sine 800 Rd.. og ikke beklæde Embedet som Professor, men virke som Docent uden at deltage i andre Universitetsforretninger. Stiftsfysikus Kayser blev Professor i Statistik.

Spørger man nu om den statsvidenskabelige Examens Uformning, bærer den Præg af sin Forhistorie. Det var Jura'en, man ansaa nødvendig for den administrative Embedsmand, der gjorde, at Statsøkonomien nu fra det filosofiske Fakultet henlagdes til det juridiske, der samtidig skiftede Navn til det rets- og

statsvidenskabelige. Bemærkelsesværdigt er det ogsaa, at polytekniske Kandidater og Militære, der havde faaet Afgangsexamen fra den militære Højskole, fik Adgang til at tage den statsvidenskabelige Examen, selvom de ikke var Studenter, hvad der turde være første Gang i Universitetets Historie.

Næppe nogen Examens Indførelse ved Universitetet har voldt saa store Kvaler, som den statsvidenskabelige.

Tilgangen til den statsvidenskabelige Examen var ikke stor i det første halve Aarhundrede. Lige op til Aarhundredeskiftet blev kun 2—4 Kandidater aarlig, 1875 overhovedet ingen. Der er virkelig noget berettiget i Historien om, hvoredes Aviserne bragte Meddelelser om afholdte Examener, der endnu i min Studentertid fortaltes i forskellig Skikkelse; efter Westergaards Gengivelse lød den saaledes: Statsvidenskabelig Examen. 1. Dag. 2 Kandidater indstillede sig. 1 Kandidat forlod Examen, 1 Kandidat bestod ikke. Hermed sluttede Examen.

Naar det statsvidenskabelige Studium havde saa ringe Tilgang, hang dette ogsaa sammen med, at der ikke var sikret den, der havde bestaaet Examen, Adgang til bestemte Embeder, ja, tilmed var Bekendtgørelsen herom formuleret saa uheldigt som muligt, idet den sagde, at statsvidenskabelige Kandidater skulde have Adgang til Embeder i og under Ministerierne, hvortil der kærevdes Kendskab til Lov og Ret, uden at fuldstændig juridisk Examen var gjort til en Betinelse. Selvom en følgende Sætning bøder noget herpaa, maatte de lige anførte Ord opfattes derhen, at statsvidenskabelige Kandidater ikke var saa gode som juridiske.

Efter professor Axel Nielsens foredrag bragte økonomidirektør *Holger Koed* universitetet de statsvidenskabelige kandidaters tak i følgende tale:

I en Kreds af Kunstnere berettede en af Deltagerne forleden om, hvordan han i sin Tid som Provinssstudent indfandt sig paa Universitetet for at paabegynde et Studium og gik op ad Trappen mod Indgangen, hvor Ørnen skuer mod det himmelske Lys. Han blev imidlertid saa beklemt ved Stedets lukkede og højtidelige Udseende, at han vendte om og opgav sit Forsæt. »Jeg havde virkelig en Følelse af, sagde han, »at Murene talte til mig med Skriftens Ord: Drag dine Sko af, thi det Sted, du staar paa, er helligt!« Han kom aldrig igen, men blev forsvrigt en fin Arkitekt og Direktør for Kunstakademiet.

Nu maas det indrømmes, at Universitetsbygningen arkitektonisk set med dens Præg af Højtid og tung Alvor ikke virker indbydende paa den unge og maaske lidt forsagte Provinssstudent. Men man kan heller ikke sige, at Universitetets Organisation mødte os just med et venligt og indbydende Smil, da min Generation for henved 40 Aar siden forcerede dets lukkede Porte. Vi maatte stort set finde ud af altting selv. Vi følte os ligesom lidt til Besvær. Nu er alt dette jo helt anderledes.

Men var man først trængt gennem Udenværkerne, lærte man som statsvidenskabelig Student en Række hver for sig særprægede Universitetslærere at kende.

Der var den straalende og flimrende *L. V. Birck*, der indledede sin Værdilære med Ordene: »Erfaringen synes at have svigtet Mefistofeles, naar han som Betinelse for Besiddelsen af Faust's Sjæl udtryder: Dvael, o skønne Øjeblik! Thi ingen har fattet Nuets Lykke saa intenst, at han ønsker at standse det flyende Sekund. Fortidens Erindringer og Fremtidens Anelser gør sig selv nutidige, rivende os ud af den momentane Lykkeliststand, hvori vi kan befinde os.« Det var jo en kraftig Mundfuld, velegnet til at give en filosofisk anlagt Student Appetit paa

mere Nationaløkonomi. Birck var uden større Interesse for systematisk Undervisning. Det morede ham mere ganske ukonventionelt og paa lige Fod at diskutere Øjeblikkets økonomiske og politiske Problemer med Studenterne i et Fyrværkeri af inciterende Paradokser; han nød en rap Ripost, og han lærte sine Studenter at tænke selv — det mest værdifulde et Universitet kan give.

Harald Westergaard, den danske teoretiske Statistiks Fader, havde Verdensry inden for sit Fag. For os, der havde langt ringere matematiske Forudsætninger, var det vanskeligt at faa fuldt Udbytte af hans Forelesninger. Uden Tanke paa sine Tilhøreres lave Stade sprang han i Reglen Mellemleddene i en matematisk Tankegang over med et: »Det ses nu let«. Men saa var det netop svært — for os. Vi lærte derimod meget af ham ved Øvelserne paa statistisk Laboratorium, hvor vi kom ham paa nærmere Hold. Karakteristisk for dette elskelige Menneske var det, at han ved Opgavegennemgangen i det snævre Professoraflukke paa Laboratoriet kunde gøre opmærksom paa en Fejl eller Klodsethed i en Opgave med et hensynsfuld »Man kunde jo ogsaa gøre det paa denne Maade!« Han fulgte med Interesse Kandidaternes videre Skæbne og var med sin sociale Indstilling navnlig en Støtte for dem, der paa en eller anden Maade var handicappede i Konkurrencen.

Med en vis Nysgerrighed og lidt bange Forventning imødesaa man den unge, fuldkæggede Professor *Axel Nielsen*, hvis Ry for grundig Lærdom var ilet forud for ham. Hans Interesser laa paa den økonomiske Histories Omraade; men Skæbnen vilde, at han kom til at grundlægge og arbejde med et saa aktuelt Fag som dansk Penge- og Bankpolitik. Paa dette Felt staar han nu som vor første Autoritet.

Den snusfornuftige Asket *Jens Warming* docerede Danmarks Statistik. Med uhyre Flid samlede han Stof, stort og smaat, til stadig tykkere Udgaver af sin saakaldte »store« Bog, et fortjentstifdt Arbejde, der dog ligesom hans øvrige Skrifter skæmmedes af en Uformuenhed med Hensyn til sproglig Udryksform, der til Tider tangerede det komiske. Han manglede tilsyneladende totalt Selvkritik. Maaske undervurderede vi ham noget; han havde i Virkeligheden en vis ufrodig Kombinationsevne; men Warmings sproglige Forsyndelser gav os ikke blot et intellektuelt, men ogsaa et æstetisk Ubehag, og ærlig talt: Hvor kan man plukke Roser, hvor ingen Roser gror?

Historikeren *J. A. Fridericia* læste med stilfuld, lidt tør, akademisk Veltalenhed over politisk Historie.

De juridiske Fag læstes — dengang som nu — hos Manuduktører, og man stiftede først Bekendtskab med Professorerne ved Eksamensbordet.

Saaledes var Fakultetet for henved 40 Aar siden. Senere er yngre, dygtige Kraefter vokset frem, og alene den unge Axel Nielsen er tilbage af den Tids Lærere, nu som Fakultetets højt værdsatte Nestor. Jeg skal afstaa fra at give en tilsvarende Karakteristik af de Personer, der nu smykker vor Fakultets Lærestole. De er mine jævnaldrende Venner, og jeg skal spare dem for ved denne Lejlighed at maatte rødme over en Elogi.

Jeg skal blot erindre om dem, der senere er traadt ind i Fakultetet, men nu er døde: Den grundige Landbrugshistoriker *Henrik Pedersen*, hvis ædle Personlighed er bevaret i Mindet hos alle, der kendte ham. Professor *Nybølle*, der videreførte Westergaards Arbejde inden for Statistikkens Teori, og som bl. a. med sine strenge Krav til præcis og eentydig Udryksform i statistiske Arbejder gav sine Studenter en tiltrængt Lære. Og endelig den første Lektor i Driftsøkonomi *K. Enevold Sørensen*, der døde ung, netop som hans rige Evner begyndte at folde sig ud, men inden han havde naaet at indfri de store Forventninger, vi med Rette stillede til ham.

Jeg kan dog ikke forbigaa de Impulser, som *Bertil Ohlin* i de Aar, han var Professor ved Københavns Universitet, gav Studiet. Ikke blot glædedes man over den lete og charmerende Maade, han behandlede Stoffet paa, men han tilførte dansk Nationaløkonomi en nær Kontakt med den svenske nationaløkonomiske Skole og med amerikansk Nationaløkonomi, en Indsats, der har sat sig blivende Spor.

Som Ansigerne inden for Fakultetet har skiftet, saaledes har Nationaløkonomen i høj Grad skiftet Udseende, siden den for ca. 40 Aar siden doceredes med Conrad eller Philippowich som de grundlæggende Systemværker. Det er næsten, som om det ikke længere er den samme Videnskab. Denne voldsomme Udvikling i Nationaløkonomien er sikkert ikke uden Forbindelse med de store økonomiske Omvæltninger i den mellemliggende Tid: De to Verdenskrige og Verdenskriserne i Begyndelsen af Tyverne og Trediverne. Forholdene stillede Nationaløkonomerne over for nye Problemer — eller gamle Problemer i ny Belysning. Planmæssige Indgreb i det økonomiske Liv fra Statens Side blev nødvendige i hidtil uset Omfang, og de nærmere og fjernere Virkninger heraf maatte diskuteres. I kort Begreb kan Mellemkrigstiden maaske bedst karakteriseres som et Sammenbrud af den liberalistiske Økonomi. Mere end nogensinde blev Nationaløkonomien da en Videnskab i Vækst.

En Følge deraf er det, at statsvidenskabelig Eksamens ikke giver en afsluttet Uddannelse, der er tilstrekkelig i sig selv, men alene giver et *Grundlag*, der bør arbejdes videre paa, hvis Kandidaten vel at mærke vil holde sig paa Højde med de Krav, Arbejdet stiller til ham. For mit eget Vedkommende tør jeg i Beskedenhed hævde, at det meste af den Nationaløkonomi, jeg kan, har jeg lært *efter Eksamens*. Et vist Fond af positive Kundskaber er naturligvis nødvendigt, men Hovedsagen maal blive, at Kandidaten har lært at *tænke økonomisk*.

Men ogsaa Eksamens Form er ændret. Først i min Studentertid indførtes det, at Eksamens kunde tages i to Dele; tidligere skulde hele Stoffet præsteres paa en Gang. Hertil er senere kommet Udkillelsen af oftentlig Ret fra 2. Del til en speciel Prøve, og den store Afhandling med selvstændig valgt Emne er tidsmæssigt udkilt fra det egentlige Eksamensstof. En vis Valgfrihed inden for de mange Politik-Fag er gennemført. Udviklingen er gaet fra det at lære mangt om meget til at lære mere inden for noget færre Discipliner. Det er en Lykke, at Studiet samtidig har bevaret dets relativt frie Karakter; vi kender f. Eks. ikke noget, der svarer til Juristernes detaillerede »Overspringelseslistre«.

Ved Universitetet i Aarhus er et nyt økonomisk Fakultet vokset op, ledet og præget af den initiativrige og udogmatiske *Jørgen Pedersen*.

Studiet kan i det hele ikke betegnes som noget Brodstudium; det giver ikke Eneret eller blot Fortrinsret til Embeder. Det er mit Indtryk, at de allerfleste vælger Studiet ud fra personlig Interesse for økonomiske eller sociale Spørgsmaal. Men Frafaldet under Studiet er stort. Det er en svær Eksamens, hvor Flid alene ikke gør det, og nogle lader vel den Sten ligge, der viser sig at være for tung for dem. For andre ligger Aarsagen vel i økonomiske Forhold. Mange statsvidenskabelige Studenter har Erhvervsarbejde under Studiet, og enten sluger Erhvervsarbejdet dem efterhaanden helt, eller det viser sig, at Kræfterne ikke slaar til til begge Dele. Det er min Erfaring som Censor ved Eksamens gennem en halv Snes Aar, at de allerfleste, der gennemfører Studiet, er dygtige Folk, veltrænede i økonomisk Tankegang og derfor brugbare paa mange Felter inden for det økonomiske Liv og inden for Administrationen.

Hvorledes er da Chancerne for den unge Kandidat? Ja, de maa for Tiden siges at være meget gunstige, og de har været det i en Aarrække. Det er endnu saadan, at Efterspørgslen langt overstiger Udbudet, og den unge, dygtige Kandidat kan

opleve, at tre-fire Arbejdsgivere slaas om ham, naar han forlader Eksamensbordet. For os, der i sin Tid gjorde et slidesomt Pionérarbejde for Anvendelsen af cand. polit.'er, er der maaske en vis Tilfredsstillelse i, at der nu kan skrives om et »cand. polit. Vælde« i Administrationen, selv om det er en grov Overdrivelse. Men denne Markedssituation er næppe varig. En stor Del af Efterspørgselen kommer fra den Del af den offentlige Administration, der med et mærklig Ord betegnes som »Kriseadministrationen«, og vil forsvinde med denne Administrations Afvikling.

At saa mange Kandidater knytes til den offentlige Administration, skyldes dels det stigende Behov i Administrationen for Folk med økonomisk og social Uddannelse, men dels ogsaa, at selve Studiet i højere Grad disponerer Kandidaterne for samfundsmaessige Helhedsbetragtninger end for private økonomiske Interesse-synspunkter.

Foruden fra den offentlige Administration, hvor Anvendelsesmulighederne for Nationaløkonomer langtfra er udtømt, kommer Efterspørgselen navnlig fra Erhvervsorganisationer, Brancheorganisationer, Pengeinstitutter og Forsikringsselskaber. En Del anvender deres Evner og Kundskaber inden for Pressen. Derimod er Besæftigelsen inden for det private Erhvervsliv i snævrere Forstand endnu forholdsvis ringe, men maa antages at ville stige, efterhaanden som Fagets Driftsøkonomi udbygges. I Betragtning af Nationaløkonomiens rivende Udvikling i den sidste Menneskealder og af Nationaløkonomernes stigende Anvendelse paa mange Felter foles det noget fattigt, at Kandidaterne kun i saa beskeden Omfang bidrager til den nationalekonomiske Litteratur i Form af Artikler og Afhandlinger. Prisopgaver besvares sjældent, og nationalekonomiske Doktordisputatser fremkommer kun med lange Mellemrum. Man skulde tro, at Kandidaternes praktiske Arbejde paa nye, tidligere uudforskede Omraader af det økonomiske Liv maatte give Impulser til Snesavis af Doktorafhandlinger.

Dette er sikkert ogsaa Tilfældet; men jeg tror, at en væsentlig Del af Forklaringen af Forholdet ligger — ikke i Mangel paa Stof eller Idéer — men i, at de dygtige Nationaløkonomer i praktisk Tjeneste er saa overbebyrdede med de Krav, deres Arbejde stiller til dem, at deres Arbejdsdag i Længde og Intensitet langt overskridt den saakaldte »travle Forretningsmand«. Meget værdifuldt litterært Arbejde fører sikkert ogsaa en mere anonym og bortgemt Tilværelse i Betænknings, Motiver, Beretninger og lignende.

»Nationaløkonomerne er som sædvanlig uenige«, hedder det ofte maliciøst, naar et eller andet vigtigt økonomisk Spørgsmaal er fremme i den offentlige Debat. Denne Uenighed, som rigtigt nok ofte konstateres, hænger sikkert sammen med, at Nationaløkonomien ikke ejer et Sæt af faste Læresætninger med ubetinget Gyldighed — som egentlig Lov betegnes vel kun Greshams Lov — men opererer med *Tendenser*, hvis Styrke de enkelte Nationaløkonomer kan anslaa forskelligt: En mener, at den ene Tendens vil være overvejende, en anden lægger Hovedvægten paa en anden Tendens; men Uenigheden hænger vel ogsaa sammen med Omskifteligheden i Fagets Genstand: det økonomiske Liv, og med, at Faget er ung og i stadig Udvikling. Vi skal ikke være kede af Uenigheden. Den er Tegn paa Liv!

I hvert Fald forstaaer vi dog hinanden. Blandt Aandens Arbejdere er vi *faglærte* Folk, omend vi vel næppe altid anses for at være det. Medens den, der uden Uddannelse fusker i Lægevidenskaben eller Lægekunsten regnes for Kvaksalver, og en Fusker i Juraens Kunst kaldes en Vinkelsskriver, har vi karakteristisk nok ikke nogen tilsvarende Betegnelse for den Lægmand, der giver sin Mening tilkede om vort Fags Spørgsmaal. Dem kan alle tale med om. Og gør det med Fri-modighed. Det staar naturligvis i Forbindelse med, at en Del af vort Fag besæftiger sig med Spørgsmaal, der tillige er fremme i den aktuelle politiske Debat.

Skulde jeg paa denne Dag vove at frembare et ønske for dansk Nationaløkonomis fremtidige Udvikling, maaatte det blive, at den i højere Grad maa inddrage direkte lagtagelse i sit Arbejdsfelt til Afløsning af mange — udtalte eller stiltende — Forudsætninger, der synes fremkomme ved en Slags Introspektion. Endvidere vil jeg udtrykke en vis Skepsis over for *vidtdreven* Matematisering af Faget; det giver en tilsyneladende Exakthed i Resultaterne, der ofte dækker over Usikkerhed i Relation til Virkeligheden. Hermed skal jeg naturligvis ikke bestride, at det kan være morsomt at løse matematiske Opgaver; men det er en anden Sag.

For Fagets Udøvere — cand. polit.erne — vil jeg ønske, at de maa kende deres Begrensning — i den Forstand, at de ikke tror, degaard ud fra Universitetet med et Sæt af »evige Sandheder« til ukrisk Anvendelse i alle Forhold, men erkender, at meget af det, de har lært, kun er brugbart under bestemte institutionelle Forudsætninger. Ændres disse institutionelle Forhold, maa andre »Sandheder« sættes i Stedet. Endvidere vil jeg ønske, at de, naar de skal udøve deres Fag som Kunst, maa være klar over, at der findes andre Former for Værdi end den økonomiske, og at de maa forstaa at tage tilbørligt Hensyn dertil.

For Universitetslærerne inden for Fakultetet, der samtidig skal varetage Forskning og Ungdommens Oplæring, vil jeg ønske bedre Arbejdsforhold end de nuværende. Hver Gang jeg besøger Aarhus Universitet og ser de veludstyrede Arbejdslokaler, der ved dette unge Universitet er til Raadighed for Universitetslærerne, selv for de alleryngste, tænker jeg med Beklagelse paa Forholdene ved vort gamle Universitet. Jeg ønsker, at der ved Siden af Undervisningen maa blive større Plads end nu for det Forskerarbejde, der skal føre dansk Nationaløkonomi fremad til Gavn for vort Samfund, at der maa blive større Raaderum for Udfoldelse af den skabende og ordnende Fantasi, der er den drivende Kraft i alle Videnskaber.

I Hundredaaret for Oprettelsen af Statsvidenskabelig Eksamens, som vi i Dag festligholder, bringer jeg da en Lykønskning til Universitetet fra de mange Aar-gange af statsvidenskabelige Kandidater. Paa danske Nationaløkonomers og Statistikeres Vegne takker jeg for, at Universitetet uden Adgangsbegrænsning har aabnet sine Porte for alle de Studenter, der mente, at dette Studium var deres Kald, uanset om de har haft en højere eller lavere Aarskarakter i Gymnastik til Studentereksamens.

I en Tid, hvor Aandsfriheden trues, ikke blot fra een, men fra flere Sider, ønsker vi for Københavns Universitet, at Respekten for Argumentet — og for dette alene — maa bevares, og at Lærefriheden ved Universitetet maa forblive uantastet.

Med sønlig Ærbødighed hilser vi paa denne Dag vor gamle, men evigunge alma mater, den hulde Moder, af hvis Skød vi er udgaet, og bringer hende vor Hyldest med et: vivat, crescat, floreat!

NATIONALØKONOMISK FORENINGS GENERALFORSAMLING 1948.

Onsdag den 10. november 1948 afholdt foreningen sin årlige generalforsamling. Da formanden, nationalbankdirektør *C. V. Bramsnæs*, var forhindret i at være til stede, fungerede økonomidirektør *Holger Koed* som formand. Til dirigent valgtes direktør *Ebbe Groes*.

Økonomidirektør *Koed* udtalte mindeord over fhv. departementschef *Adolph Jensen*, som igennem en lang årrække havde beklædt tillidsposter inden for foreningen, og som ved 75-års jubilæet i 1947 var blevet udnævnt til æresmedlem.

Af beretningen fremgik, at medlemstallet ved udgangen af 1947 var 893, hvilket var 30 mere end året forud. Salget af tidsskriftet var 1057 eksemplarer gænlig, i 1947 eller praktisk taget det samme som i 1946. Af foreningens medlemmer abonneerede i 1947 522 på tidsskriftet. Endvidere modtog 72 medlemmer af Jysk Nationaløkonomisk Forening og Økonomisk Forening, Aarhus, tidsskriftet til samme favørpris som foreningens egne medlemmer.

I sæsonen 1947—48 var der afholdt følgende foredrag:

10. september 1947: Professor Svend Laursen, Williamstown, U. S. A.: Amerikanske konjunkturproblemer.
24. oktober 1947: Professor, dr. Wilhelm Röpke, Genève: Repressed Inflation.
18. november 1947: Professor, dr. polit. Axel Nielsen: Kort statsgeld og pengepolitik.
12. december 1947: Professor John R. Hicks, Oxford: Full employment and world recovery.
23. januar 1948: Generalsekretær for Be-Ne-Lux, dr. Jaspar: The Netherlands-Belgian-Luxembourg customs- and economic union.
27. februar 1948: Underdirektør Niels Banke, Prisdirektoratet: Prispolitik og priskontrol efter krigen.
19. april 1948: Kontorchef Viggo Kampmann, Det økonomiske Sekretariat: Nationalbudgettet og vore økonomiske problemer.
25. maj 1948: Professor Corwin D. Edwards, Chicago: The problem of maintaining competition.

Mødet den 18. november 1947 foregik i Universitetets festsal, som velvilligt var stillet til rådighed i anledning af foreningens 75 års jubilæum. Mødet er refereret i tidsskriftets årgang 1947, side 151.

Lokalespørgsmålet havde voldt en del vanskeligheder. I krigsårene og den første tid efter befrielsen var møderne afholdt i Håndværkerforeningen, men det havde ikke været muligt at fortsætte hermed i 1947. Man havde derfor forsøgt andre muligheder, Handels- og Kontoristforeningen, Studenterforeningen og nu sidst Odd-Fellow Palæets selskabslokaler, hvor sæsonens sidste møder havde været afholdt.

Som allerede nævnt ved sidste års generalforsamling anlagde sekretær Thott-Hansen, som blev ekskluderet ved generalforsamlingen i 1946, sag mod foreningen med påstand om genoptagelse som medlem og med et erstatningskrav på ikke under 10.000 kr. mod foreningens bestyrelse og enkelte af dens medlemmer. Thott-Hansen havde nu tabt sagen både for Østre Landsret og for Højesteret, og ved begge instanser var han blevet idømt sagsomkostningerne, i alt 1000 kr.

Ved generalforsamlingen sidste år kunne der ikke aflægges endeligt regnskab for 1946, fordi typografstrijken havde forsinkel udgivelsen af tidsskriftet. Regnskabsaflæggelsen i år omfattede derfor både 1946 og 1947. Foreningens og tidskriftets løbende udgifter havde i 1947 oversteget indtægterne med godt 2000 kr. Underskuddet var dækket af formuen, som ved årets udgang var 16.490 kr.

Nationaløkonomisk Forenings Fond havde ved udgangen af 1947 en formue på 78.777 kr. eller godt 2000 kr. mere end ved årets begyndelse. Der var i årets løb udbetalt 500 kr. som rejsetilskud til statsvidenskabelige studenter til nordisk økonomisk møde i Oslo.

Af bestyrelsens medlemmer afgik efter tur økonomidirektør *Koed* og fuldmægtig *Erik Schmidt*. *Erik Schmidt* genvalgtes. *Koed* kunne efter lovene ikke genvalges. I hans sted valgtes kontorchef *Viggo Kampmann*.

Direktør *Toftegaard* genvalgtes til revisor.

Under dagsordenens punkt: Eventuelt henstillede hospitalsdirektør *Aksel Andersen*, at bestyrelsen tog under overvejelse at genindføre den oprindelige skik, hvorefter diskussionen ved foreningens møder fandt sted efter smørrebrødsbordet.

BOGANMELDELSER

Poul Nyboe Andersen: Den økonomiske Sammenhæng. Det danske Forlag 1947. 155 Sider, Kr. 4.75.

Poul Nyboe Andersen: Penge og Penges Værd. Det danske Forlag 1947. 155 Sider. Kr. 4.50. (3. reviderede Udgave).

Det savn, der hidtil har været her i landet af en samlet fremstilling af nationaløkonomiens hovedproblemer for den almindelige læser, er nu afhjulpet med Nyboe Andersens udsendelse af »Den økonomiske Sammenhæng«, der sammen med hans tidligere bog om »Penge og Penges Værd«, som samtidig er fremkommet i en à jour-fort udgave, omrent dækker det område, som sædvanligvis behandles i de nationaleøkonomiske lærebøger. »Omrent« betyder, at man kunne ønske, at N. A. ville skrive endnu et bind om den økonomiske fordeling. Den eneste alvorlige indvending mod de to fremstillinger er nemlig, at fordelingsproblemerne får en alt for stedmoderlig behandling. Der findes kun meget lidt om jordrentens højde eller om arbejdslønnens bestemmelse eller om disse prisers sammenhæng med produktionsomkostninger for den enkelte vare. I øvrigt er fremstillingerne fortrinlige. Sproget er livligt og klart, og eksemplerne gode og godt konstrueret efter virkeligheden. Dispositionen af »Den økonomiske Sammenhæng« er langt bedre end den traditionelle. Efter gennemgang af de institutionelle forudsætninger, beskrivelse af »arbejdskraften« og »produktionsapparatet« får man i et afsnit om nationalindkomsten, de centrale makroøkonomiske sammenhænge mellem forbrug, investering og opsparing, dels i et lukket samfund og dels i forbindelse med udenrigshandelen. Her behandles også skaternes og de offentlige udgifters virkning på samfundets økonomi. I stedet for en virkelighedsfjern analyse af efterspørgsels- og ud-

budsfunktionerne fremstilles baggrunden for købers og sælgers stilling i markedet ved et kapitel om husholdningens økonomi og et om virksomhedens økonomi. Under det sidste afsnit er givet grundtrækkene i landbrugets driftsøkonomi. Både elasticitetsfænomenene og de vigtigste omkostningsproblemer bliver på denne måde knyttet til virkeligheden. Kapitlet om krefternes sammenspil: Markedets økonomi forekommer selv under hensyn til fremstillingens omfang meget kortfattet. Dette kapitel bliver dog ligesom det sidste afsnit om de økonomiske bevegelser nærmere belyst i bogen om »Penge og Penges Værdi«.

Denne bog beskriver pengeinstitutionerne, pengeformidlingen over for udlandet, pristilslæt, penge- og rentepolitik og deres betydning for produktionsudviklingen. De sidste kapitler handler om inflation og deflation. Når man ikke har været ret længe i Aarhus, kan man ikke lade være med at opponere imod den sikkerhed, hvormed kalkulationsposterne gøres til de prisbestemmede faktorer, når man rasonerer ud fra dynamiske forudsætninger. Erfaringerne viser, at avancetillægget i mangfoldige tilfælde er en residual, der fastsættes under hensyn til det mulige aftræk. Her får indkomstforøgelser også uden for egentlige inflationsperioder direkte betydning for prisstigningen. Særlig virker indkomstforøgelser for varige goder og jord, hvor flugten fra pengene desuden gør sig gældende. Herved får også renten en større betydning, end N. A. tillægger den. Men klarhed og korthed er en stor fordel ved N. A.s bøger, og så kan man ikke få det hele med.

N. A. skriver i den sidstomtalte bog (side 152): »Det gælder (imidlertid) om at gøre Nationaløkonomien til et brugbart Værktøj ved at tilpasse dens Begreber og Tankegange saa nært til Virkeligheden som muligt«. Hans to

R
bøger skrevet for den almindelige læser viser i høj grad, at han selv har evne til at arbejde efter denne linie. Det var at ønske, at han også fik lejlighed til at gøre det i en bredere og mere dybdegående fremstilling af nationaløkonomiens hovedproblemer.

Niels Banke.

Even Marstrand: England i det 20. Aarhundrede. Politisk, økonomisk, socialt. Martins Forlag 1948. 374 Sider, Kr. 8,00.

Socialpolitisk Forening har udgivet en meget nyttig bog af Even Marstrand om England. Det er en samfundsbeskrivelse lagt op på samme måde som den, vi for vort eget lands vedkommende kender fra faget »Danmarks Statistik«, samt nogle udbyggede kapitler om engelsk politisk historie i det 20. århundrede og den engelske stats- og kommuneforfatning. En sådan beskrivelse af et omfattende emne kan, når det skal gøres på en begrænset plads, vanskeligt undgå at virke noget tørt. Marstrands bog er heller ikke morsom, selv om de historisk politiske afsnit med små biografier af de ledende politiske personligheder gør fremstillingen mere levende end en almindelig beskrivende statistik.

En anden vanskelighed ved en samfundsbeskrivelse, der skal give en mangfoldighed af fakta fra forskellige områder af samfundslivet, er at fastholde den sammenhæng, der er i den økonomiske udvikling. Marstrand har forsøgt at overvinde dette, dels ved et særligt afsnit om svingningerne i det økonomiske liv og dels et afsnit om Englands økonomiske politik. Det ville have været en fordel, om der var gjort mere ud af disse afsnit.

Som helhed giver dog bogens første fire afsnit en grundig skildring af det engelske samfund, som baggrund for de sidste aktuelle kapitler om den anden verdenskrig og tiden derefter, hvor fremstillingen er ført helt op til foråret 1948. Her behandles både Beværtigeplanen, efterkrigstidens sociallovgivning og det sejrende Englands økonomiske vanskeligheder. Med hensyn til de sidste problemer savner man en à jour-løring af den betalingsbalance, som er behandlet for tiden op til krigen, samt den forskydning af den engelske

kapitalbalance, som har fundet sted fra 1939 til nu.

Det er måske noget fordringsfuldt at stille yderligere krav til en bog, der som helhed netop imponerer ved det store arbejde, som ligger bag ved dens fremstilling; men om det, der er, er der kun godt at sige. Dens mange oplysninger vil forøge vor mulighed for at vinde forøget kendskab til et land, som har overordentlig stor betydning for vores egne forhold. Den vil sikkert blive anvendt som håndbog for lærere i alle grene af samfunds-kunskaberne, og det var at ønske, om Socialpolitisk Forening kunne fremskaffe tilsvarende fremstillinger om andre lande, der har betydning for dansk økonomi.

Niels Banke.

P. P. Sveistrup: Trafikvæsenets Driftsøkonomi set fra Forbrugernes Synspunkt. Nyt Nordisk Forlag 1948. 323 Sider, Kr. 16,00.

Lektor Sveistrup har med ovennævnte bog udsendt 2. bind af sin trafikøkonomiske triologi, af hvilken 1. bind var en gennemgang af de enkelte trafikmidlers driftsøkonomi, mens det bebudede 3. bind vil give en deduktiv, teoretisk fremstilling af trafikøkonomien.

Den foreliggende 2. del afhjælper et afgjort savn. Siden prof. Bircks trafikøkonomi fra 1931 har der ikke fra økonomisk hold været givet en samlet dansk fremstilling af disse spørgsmål, og de mange interessante undersøgelser og konklusioner, som er fremkommet fra tekniker-side, har understreget nødvendigheden af, at trafikproblemerne også angribes af fagøkonomer.

Det bedste ved Sveistrups nye bog er dens mange tankevækkende problemstillinger og dens meget omfattende kildestudier og -angivelser. Ved at betragte trafikproblemerne fra efterspørgselsiden opnår forf. at optrække perspektiver og nå til konklusioner, som i høj grad har praktisk interesse, og ikke sjældent står i skarp modstrid med synspunkter fra anden side. Meget af stoffet er således velegnet til at vække diskussion i tekniske, administrative og politiske kredse — selv om forf.s forsigtige ydre form til tider

neddæmper skarpheden (og klarheden) i hans synspunkter.

En svaghed ved bogen er det derimod, at man nu og da savner plan over fremstillingen og over det righoldige kildemateriales anvendelse. Kildestudierne synes ikke altid ganske afrundede; en del af det udenlandske talmateriale er lovlige forældet og tilsyneladende lidt tilfældigt udvalgt. — Naturligvis skyldes dette for en stor del netop vanskellighederne ved under og straks efter 2. verdenskrig at opspore de fornødne udenlandske værker og tidsskriftsartikler. Forf. er endvidere for forsigtig til at samle trædene fra de forskellige kilder og give en samlet bedømmelse af, hvad hans materiale om et konkret bysamfund eller land indebærer; derved får behandlingen til tider karakter af et lidt springende referat.

I overskuelighed og letlæselighed ville bogen have vundet, hvis nogle af afsnittene var opdelt i underafsnit med egne titler, og hvis en større del af talmaterialet var samlet i tabeller, oversigter og grafiske fremstillinger (f. eks. over befolkningstilvækst, trafiktakster, passagerantal) i stedet for at være strøet rundt i teksten, så det tit kan være svært at finde dem igen, når man senere vil vende tilbage til guldkornene.

Illustrationerne er gennemgående gode; men man kunne måske have ønsket dem suppleret med nogle originale og spændende, da der faktisk er materiale hertil i bogens oplysninger.

Bogens svagheder kommer stærkest frem i dens 3 første afsnit, som omhandler *bytrafikken* (herunder forstads- og omegnstrafik). Forf. kommer ind på trafikproblemer i en lang række *udenlandske byer*, men til gengæld er behandlingen for det meste så kort, at man ikke kan danne sig noget samlet billede af byens trafikforhold: Berlin er således behandlet på knap 1 side, New York ca. 1½ side. En mere udtemmende behandling er dog givet af trafikken i London og Stockholm. Talmaterialet fra de udenlandske storbyer er på nogle områder kun ført frem til 1920'erne (jfr. f. eks. side 11, 14 og 25) og sjældent længere end til slutningen af 1930'erne, ligesom en forholdsmaessig stor del af den citerede litteratur er af vel gammel dato.

Derfor mangler sommetider netop de oplysninger, som ville illustrere afslutningen af en udvikling (f. eks. udskiftningen af Paris' sporveje med busser) eller virkningerne af en reform. Man savner således en mere indgående omtale og vurdering af London Transport's virksomhed efter dens oprettelse 1933 og af trafikkoordineringen i Paris (gennemført fra 1942, provisorisk reorganiseret 1945), som overhovedet ikke nævnes. Disse planønomiske eksperimenter er af så meget større interesse, som forf. netop principielt anbefaler, at man går den vej.

En tilsvarende mangel føler man i det senere afsnit om *landtrafikmidlernes koordinering i udlandet*, hvor omtalen af trafikkens regulering i Schweiz og Norge stopper op på et sådant punkt, at læseren føler sig ladt i stikken, lige når han venter at få svaret på, hvordan de gennemførte foranstaltninger i praksis har fungeret. Dette afsnit har for øvrigt fået et fyldigt supplement i lektor Sveistrups artikel i dette tidsskrift (1948, nr. 1-2) om transport-nationaliseringen i England 1947.

Behandlingen af *bytrafikken i Danmark* er først bedre à jour og indeholder iøvrigt mange interessante oplysninger, herunder en morsom belysning af trafikpolitiske synspunkter generelt citater fra borgerrepræsentationens forhandlinger m. m. Men diskussionen af spørgsmålene sporvej kontra bus, Nørrebrogades belastning, bolig — arbejdspladstrafikken m. m. er så kort, at man kun lige får lugtet til problemerne. Det gælder også behandlingen af den meget aktuelle debat om fremtidige undergrundsbønner i København.

I omtalen af *trafikpolitikken i byer* med omkring 1 mill. indbyggere — altså af særlig betydning for København — understreger Sveistrup bekosteligheden af et vidt udbygget net af undergrundsbønner, hvis forrentning kræver en meget stor trafikmængde. I stedet tager han kraftigt til orde for en spredning af trafikken i myldretiderne gennem aftrapning af arbejdstidernes begyndelse og ophør, en foranstaltning, der med stort held er gennemført bl. a. i Washington, og som har den åbenlyse fordel, at den ikke indebærer omfattende og bekostelige nyanlæg. De enkelte trafikmidlers særlige fortrin og ulemper dis-

oplyser om, at Paris' jernbane og de indre Trans- og S-tog i 1933 annehmen (1945), kan skotte større befærdning.

Med henblik på »1 mill.-byerne« kunne man ønske, at forf. også havde diskuteret tanken om at aflaste den eller de få særlig overbelastede hovedtrafikårer ved at etablere hurtigsporvognslinier, som i yderdistriket føres ad udfaldsgader i egen vejbane og i inderdistriket i tunnel under den radiale gade, de skal aflaste. Også de byplanmæssige konsekvenser af en zonetakst for sporveje og busser, der favoriserer lokale citydannelser og modvirker trafikstrømmene mellem de fjernehste yderkvarterer og centrum, kunne man ønske lidt nærmere diskuteret.

Afsnittene om *byernes oplandstrafik* og *jerntrafikken* og *statsbanerne* omhandler danske forhold. De er fortræffeligt underbygget af citater fra rigsdaysforhandlinger og offentlige betenkninger og er skrevet i et særdeles veloplagt og levende sprog. Ud fra egn- og landsplanbetragtninger kritiseres snævre rentabilitetssynspunkter over for trafikanlæg saavel som sådan konkurrence, som fører til overinvestering på de mest profitable trafikforbindelser, hvorved nogle transportbehov forsømmes, mens andre stilles overfor et rigeligt udbud, der i sidste instans — gennem opretholdelse af en betydelig udnyttet trafikkapacitet — også kommer forbrugerne som helhed til skade.

Særlig kritiseres den uregulerede vognmandskørsel som samfundsmæssig uøkonomisk og ødelæggende for en rationel fragtruteplan, og forf. foreslår at lade amtsrådene administrere den lokale jernbane- og rutebiltrafik samt vognmandskørselen (gennem koncessioner herpå), således at lokalbaner, rutebilforbindelser og bil-fragtruter for en by og dens opland kan organisere som en helhed.

I betragtning af den (berettigede) hårde kritik Sveistrup retter mod, at skibsfarten ikke var repræsenteret i trafikkommissionen af 1936, kan man måske synes, at han selv behandler den lidt stedmoderligt i den omstale, den får på 3-4 sider i afsnittet om *jerntrafikken*, selv om han udtrykkelig minder om, at den også må holdes i erindring

ved betragtning af konkurrencen mellem jernbaner og automobilkørsel.

Også afsnittet om *hastighedstrafik* er det en fornejelse at læse. Udskillelsen af hastighedstrafik — på tværs af trafikmidernes art — er en frugtbar synsmåde, fordi trafikflyvning da ikke betragtes isoleret, men i nøje sammenhæng med de andre trafikydelse, der kan tilfredsstille den efterspørgsel, som lægger stærk vægt på hastigheden. Sveistrup påviser at flyvetrafikken på visse felter er — og især forventes at blive — bedre i stand til på økonomisk måde at tilfredsstille kravene til hurtig transport end landstrafikmidlerne. Da meromkostningerne ved muliggørelse af særlig hurtige forbindelser efter forf.s mening bør udsondres i en særlig kalkyle og ikke belastes den almindelige trafik, konkluderer han, at man må være varsom med at bekoste autostrader og gigantiske broanlæg (Storebæltsbroen!) til fordel for en lille gruppe af trafikanter, der måske i løbet af kort tid vil vise sig bedre at kunne betjenes med ruteflyvere og »luft-taxaer«.

I det *afsluttende afsnit* kommer Sveistrup ind på de interessante problemer, som hans principielle, trafikplanskømiske synspunkter rejser. Han har ingen tiltro til, at den frie konkurrence mellem virksomheder og mellem trafikmidler kan regulere trafikudbudet på en måde, forbrugerne kan være tjent med. I stedet anbefaler han en planøkonomisk organisering af de store trafikinvesteringer — særlig nu overfor de store opgaver, trafikvæsenets reorganisering og modernisering stiller efter 2. verdenskrigs afslutning — samt koordinering af trafikkens ledelse i »decentraliserede trafikmonopoler«, hvis arbejdsområde bestemmes af efterspørgselsens art (lokaltrafik — oplandsstrafik — jerntrafik) i stedet for, at hvert trafikmiddel (jernbaner, rutebiler, sporveje o. s. v.) har sin ledelse, eller endog flere konkurrerende ledelser. Særlig fremhæves vigtigheden af en koordineret trafikledelse for Storkøbenhavn.

Til videnskabelig, teknisk og økonomisk undersøgelse af trafikkens samfundsmæssige rationalisering efter sådanne linier og gennem standardisering af materiel m. m. gør Sveistrup sig til talmand for oprettelse af *trafikforskningsinstitutter*. Måske kan den omstæn-

dighed, at man nylig her hjemme har oprettet bygningsforskningsinstitutet, tages som udtryk for, at man i ansvarlige politiske kredse ikke vil stå ganske fremmed overfor den tanke?

Kai Lemberg.

Axel Nielsen: Det statsvidenskabelige Studium i Danmark før 1848. Gyldendal. 1948. 146 sider. Pris: Kr. 9.—.

I anledning af hundredåret for den statsvidenskabelige eksamsens oprettelse har Nationaløkonomisk Forenings Fond bekostet udgivelsen af et af professor, dr. polit. Axel Nielsen udarbejdet værk om det statsvidenskabelige studiums udvikling i Danmark i tiden før 1848.

Professor Axel Nielsen tager sit udgangspunkt for emnets behandling i årene omkring 1500 tallet, altså i tiden umiddelbart efter Københavns Universitets oprettelse i året 1479. Om noget selvstændigt og egentligt statsvidenskabeligt studium var der på dette tidspunkt selvsagt ikke tale. Såvel her i landet som andetsteds beherskedes de bestående universiteter så fuldstændigt af teologien, et forhold, der må forklares ud fra den katolske kirkes dominerende stilling, denne kirkes forhold til statsmagten, dens påstand om at være guddommens repræsentant her på jorden og det med denne påstand følgende medansvar for det borgerlige livs udvikling og forhold. På baggrund af sådanne anskuelser måtte teologien jo næsten naturnødvendigt blive den førende videnskab og universiteterne rene præsteskoler, hvor alle andre videnskaber i det højeste anerkendtes som hjælpevidenskaber for teologien. Når økonomiske spørgsmål overhovedet kom til behandling på universiteterne, skete det kun i forbindelse med den filosofiske videnskab, der som bekendt deltes i teoretisk og praktisk filosofi; da økonomien jo henførtes til den praktiske filosofi, og da den teoretiske filosofi ansås for den vigtigste af de nævnte to grene af videnskaben, vil det dermed være klart, at den plads, der levnedes samfundsspørgsmålenes behandling, var meget begrænset.

Det synspunkt, den katolske kirke havde anlagt på teologien i relation til andre viden-

skaber, gik imidlertid sin oplosning i møde, og det er da også betegnende for udviklingen, at man, da den katolske kirkes magtstilling var brudt og Luthers lære godtaget herhjemme, allerede i året 1539 får oprettet et juridisk fakultet, om end af beskeden omfang, ved siden af det teologiske; der blev altså på dette tidspunkt taget et afgørende skridt mod en virkelig sondring mellem samfundsliv og kirkeligt liv og skabt en begyndende uafhængighed af religion og moral for samfundslivet, alt en naturlig konsekvens af, at kirken nu i modsætning til tidligere var underlagt staten.

Det stedfundne brud blev naturligt i tidens løb uddybet, og gennem de naturrelle anskuelser frigjordes samfundslivet for de hidtidige bånd, og det borgerlige liv forklares nu ud fra den såkaldte samfundscontrakt, den uudtalte enighed mellem borgerne om samfundslivets grundlæggende normer.

Den her i meget grove træk gengivne udvikling belyses i den foreliggende bog ved en fremhævelse af de ændringer, der i tidens løb foregik i den filosofiske opfattelse, og belysningen af disse ændringer sker ikke blot ved benyttede citater fra de store ledende ånders arbejder, men også ved citater fra foregangsmændenes disciple, det vil sige de mænd, hvis største fortjeneste er, at de gennem deres virksomhed i skrift og tale har bragt de nye og rige tanker ud i videre kredse og derved i høj grad bidraget til at klarlægge de enkelte tidsafsnits herskende cspfattelser.

Jævnsides med udredningen af de skiftende anskuelser og af den stadigt stigende betydning, man efterhånden tillagde en mere fyldestgørende behandling af samfundsspørgsmålene, dokumenteres meget noje, hvorledes det statsvidenskabelige studium muliggøres, først ved at det pålægges snart en jurist, snart er historiker at læse over statsvidenskabelige emner, senere ved ansetelse af skiftende lærere i faget. Overalt viser forfatteren stor omhu med at vedligeholde og påpege forbindelsen mellem åndslivets udvikling og dennes indflydelse på studiets officielle stilling på universitetet.

Skal udviklingen af det statsvidenskabelige studium i vort land grundigt belyses, er det

mode, tilhængning, stilling, et herretøjet et omstændighed, der blev forende, en samme begyndelse, en general for enens af, der var tidens anhængere, hidtil, der klares, det, den samme udgivelse ved en tidens og bevidst, blot vedende, der fra begyndelsen, de generelle har videre til at skende, betydelige, fylde, pørgs- og rørelses, gøres, snart, belige, læ- og stor forbindel- lenes gang på belige, der det

dog ikke tilstrækkeligt at se nærmere på studiets forhold, når ordet studium tages i betydningen af universitetsstudium. Forfatteren gennemgår derfor også med samme nøjagtighed som for universitetsstudiernes vedkommende forholdene omkring lærestolene ved Sorø Akademi, der allerede i slutningen af det 16. århundrede oprettedes med det øje med specielt at give en del af ungdommen lejlighed til at uddanne sig til en livsgerning af politisk karakter. I redegørelsen påvises det, at Sorø Akademi i en årrække på universitetets bekostning var hovedsædet for studiet, og hvilken betydning samtiden tillagde de i Sorø herskende anskuelser, giver grev Reventlows eksemplar af Schyttes bog, *Slaternes Indvortes Regierung*, et lille indtryk af; den berømte statsmand har i sit eksemplar foretaget indstregninger og udstregninger og undertiden knyttet sine personlige bemærkninger til de af Schytte anførte mærkninger.

Professor Axel Nielsen fremhæver med rette året 1755 som et betydningsfuldt mærkeår i det statsvidenskabelige studiums historie. I dette år udgik jo for det første den kongelige kundgørelse med opfordringen til alle interesserende om at give deres tanker om økonomiske emner skriftligt udtryk, for det andet begyndte Frederik Lütken udgivelsen af sine *Oeconomiske Tanker til høiere Efter-Tanke*, og for det tredie knyttedes Erik Pontoppidan, der allerede tidligere havde vist sin interesse for økonomiske spørgsmål, til universitetet.

Mens dr. polit. H. L. Bisgaard i sin bog, *Den danske Nationaløkonomi i det 18. Arundede*, kun nævner den så betydningsfulde kundgørelse som noget faktisk forekommende, fremhæver professor Axel Nielsen kundgørelsens ejendommelige tilblivelse og siger, »det er højest sandsynligt, at det er A. G. Moltke, der havde megen Interesse for økonomiske, særlig landøkonomiske spørgsmål, Kundgørelsens skyldes. Det skal i denne forbindelse blot nævnes, at professor E. Holm tillægger Pontoppidan æren for kundgørelsen. At professor Axel Nielsen så ganske utvivlsomt har ret i sin antagelse om Moltkes stilling til kundgørelsen, derpå tyder for det første det at professoren anførte forhold, at kundgørel-

sen er blevet til uden om kollegierne — Moltkes indflydelse hos kongen var jo ganske overordentlig — og for det andet kan man til støtte for antagelsen påpege, at Frederik Lütken, der begyndte sin skribentvirksomhed som følge af kundgørelsen, vel udtrykkelig anfører på sine bøgers titelblade hvem, der har givet bøgerne påtegningen »imprimatur«, endskønt bevarede dokumenter godtgør, at Lütken, forinden trykketilladelserne opnåedes, først fik sine arbejder censureret af Moltke personlig; Moltkes censur var absolut ikke lempældig, og når Lütken i sit eget eksemplar af bogen selv tilføjer, hvad et stræget kapitel hed og derefter skriver »men det blev udeladt efter ordre«, da vides det med sikkerhed, at ordren kom fra Moltke. Det er jo også ganske naturligt at antage, at den, der har fremkaldt kundgørelsen, også måtte tage ansvaret for, at opfordringen ikke blev misbrugt.

Bogen slutter med en fuldstændig redegørelse for de overvejelser, der gik forud for den kongelige resolution af 29. juli 1848 om indretningen af en statsvidenskabelig eksamen. De anskuelser, der under det tilrettelæggende arbejde blev gjort gældende fra enkelte medlemmer af kommissionen, er netop nu af helt aktuel karakter, idet spørgsmålet om det ønskelige i, at administrationens embedsmænd har større fortrolighed med det økonomiske liv, påny er taget op. Det er dernæst af ikke ringe interesse at få at vide, at de vel nok mest åndeligt overlegne af kommissionens medlemmer, brødrene Ørsted, ikke kan træde, at juridisk eksamen skulle være en nødvendig betingelse for adgang til højere administrative embeder. De to brødre lægger karakteristik nok vægten på modenheten, dog uden at negliger værdien af faglig viden, når de fremhæver »at også andre grundige Studier må kunne have en lige Indvirkning på Sjæle-Evnernes Uddannelse.«

Bogen, *Det statsvidenskabelige Studium i Danmark før 1848*, bærer tydeligt præg af sin forfatter. Den er fra først til sidst et vidnesbyrd om forfatterens fuldkomne fortrolighed med tidligere tiders statsvidenskabelige litteratur; hertil må føjes, at den systematiske ordning af stoffet i høj grad bidrager til at give læseren indblik i den stedfundne

udvikling og et klart overblik over emnet. Bogen afhjælper et længe følt savn for den, der interesserer sig for statsvidenskabens historie. Hidtil har man måttet ty til professor E. Holms spredte afhandlinger og til dr. polit. Bisgaards disputats, men hvor fortrinlige ting disse værker end indeholder, har man dog først nu fået en afhandling, der vil stå som et kildeskrift, der præcist og klart trækker hovedlinierne op, uden at disse tilsløres af de mange interessante detailler, den samtidigt meddeler.

Hans Degen.

Lorie Tarshis: The Elements of Economics.
Houghton Mifflin Company. Boston 1947. 699
sider. § 4.50.

Det er egentlig temmelig fantastisk, hvad der hvert år udkommer af lærebøger i økonomi i U.S.A. Det synes som om hver eneste lektor eller professor, der underviser i økonomi ved et amerikansk universitet eller college, føler sig kaldet til at skrive en lærebog i samfundsøkonomi — selvom problemet med at finde nye titler efterhånden er uoverstigeligt. Heldigvis har de fleste af disse lærebøger dog ikke megen betydning for andre end vedkommende professor og hans studenter. Blandt de senere års mange nye lærebøger er der i alle tilfælde 3, der skiller sig ud fra gennemsnittet, nemlig Kenneth Boulding: »Economic Analysis«, Paul A. Samuelson »Economics« samt Lorie Tarshis »The Elements of Economics«. Det skal for en ordens skyld tilføjes, at der findes mange fortrinlige amerikanske lærebøger, der omhandler begrænsede emner af den økonomiske teori uden at ville give en samlet fremstilling af hele teorien..

Professor Tarshis' bog, som her skal gøres til genstand for omtale, pretenderer derimod at være et egentligt systemværk. Foruden at skulle være lærebog for studerende håber forfatteren også i forordet, at den kan forøge den almindelige borgers indblik i økonomiske problemer. Ganske vist tror den almindelige mand på gaden selv, at han er et omvandrende økonomisk leksikon, og han har altid et færdigt sæt af teorier til at løse et hvilket som helst økonomisk problem. Tarshis refe-

rerer en gallupundersøgelse, ifølge hvilken 92 pct. af de udspurte var sikre på, at de vidste, hvorledes forskellige aktuelle økonomiske problemer skulle løses. Således har de fleste mennesker et patentmiddel, hvorefter arbejdsløshed kan afskaffes. Men til trods for at man kan træffe alle opfattelser, lige fra at »midlet mod deflation er at balancere statsbudgettet« til at »inflation kun kan undgås ved at lade priserne stige«, mener Tarshis, at der trods alt er brug for mere oplysning. Han synes heller ikke særlig begejstret for den form for undervisning i samfundsøkonomi, der er ret almindelig i U.S.A., at fagforeninger, brancheforeninger eller store selskaber bringer udvalgte lektioner i økonomi i dagbladene indrykket i form af annoncer, hvori det videnskabeligt bevises, at f. eks. højere løn er den eneste vej til at bevare højkonjunkturen, henholdsvis den sikre vej til depression; eller slagord som »Save more; spend more; help bring prosperity«, der var vidt udbredt i begyndelsen af 30-erne.

Tarshis søger bevidst at gøre sin bog aktuel; det er de problemer, som er aktuelle for U.S.A.'s økonomi i nutiden, der gøres til genstand for behandling, mens meget, der traditionalt findes i almindelige lærebøger, er udeladt. For en lærebog er det sikkert værdifuldt, at teorierne ikke svæver i den tomme luft, men med det samme anvendes på praktiske problemer. Tarshis benytter sig i udstrakt grad af statistiske oplysninger til at illustrere de økonomiske sammenhænge, og denne stadige henvisning til empiriske resultater, er formentlig noget af det mest værdifulde i bogen, og som afgjort bør efterlignes herhjemme. Forfatteren nøjes ikke med blot at gengive forskellige konstruerede omkostningskurver, men prøver at illustrere det med eksempler fra virkeligheden. Dette forsøg på stadig at være aktuel kan dog også være en svaghed og udsætte bogen for hurtigt at forældes, hvis den ikke følges af stadige nye bearbejdede udgaver.

Der er mange af de emner, som Tarshis udelader, man uden større sorg siger farvel til; f. eks. grænsenytteteori, valghandlings-teori, ja, selv produktionsteorien; men derimod er der andre emner, som dog i alle

tilfælde burde børres, men som Tarshis ikke nævner med et ord, f. eks. al dynamisk teori, al kredsløbsteori, ligesom heller ikke indkomstfordelingen behandles. Lønteorien og renteteorien er altfor overfladisk, mens jordrenteteorien er helt forsvundet. En anden side af sagen er, at dette næppe er noget større tab; indkomstfordelingen behandles indirekte gennem afsnittene om nationalindkomstens bestemmelse, og den sædvanlige fremstilling af indkomstfordelingen i et særligt kapitel virker tit løsrevet fra den almindelige sammenhæng.

Bogens første hovedafsnit, efter en kort indledning om den amerikanske økonomi, omhandler virksomhedens omkostninger og priser. Dette afsnit virker ret traditionelt, selvom også her mange ting udelades, f. eks. prisdifferentiering. Derimod har han i rig udstrækning medtaget øjeblikkets store mode i amerikansk økonomisk teori: »the kinked demand curve«, altså en efterspørgelseskurve med knæk på. Tarshis er så begejstret for denne knækkede efterspørgelseskurve, at han uden videre associerer den med oligopol — men oligopol omfatter vel mere end »the kinked demand curve«? I alle tilfælde er det næsten det eneste han behandler, bortset fra ren frikonkurrence og monopol.

Efter et kort afsnit om bankvæsenet, følger så bogens hovedafsnit, det, som virkelig har interesseret forfatteren, nemlig teorien om nationalindkomsten og beskæftigelsen. Fremstillingen er 100 pct. keynesisk, hvorved den kommer til at virke temmelig ensidig. Det er et spørgsmål, om ikke Keynes og hans efterfølgere i deres reaktion mod den klassiske teoris ensidighed er ved at havne i den anden grøft. Tarshis' behandling af renteteorien er helt overfladisk, nemlig renten som alene bestemt af pengemængde og likviditetspreference; uden nogen som helst diskussion af bagvedliggende faktorer, om opsparing og investering har nogen betydning for renten o. s. v. Der er naturligvis intet i vejen for, at man kan fremstille renteteorien som Tarshis gør, men jeg tror ikke, at den, der blot har læst dennes fremstilling, vil have nogen dybere forståelse af rentefænomenet.

Nationalindkomsten og dermed beskæftigelsen bestemmes af investeringen og forbrug-

tilbøjeligheden via multiplieranlysen. Opsparing tillegges derimod kun en passiv rolle. »Investment is something active which helps determine income, while saving is merely a resultant« (s. 360) og »It is the level of investment which determines how much saving there will be, and not the other way round« (s. 369). Derimod indrømmer han, at forbrugstilbøjeligheden kan være en aktiv faktor. Hans resultat er derfor, at nationalindkomsten enten kan forøges ved at forøge investeringen eller forbrugstilbøjeligheden (forbruget). Dette fremstilles som et epokegørende resultat, men selvom det er værd at påpege, ligger der intet mærkeligt i dette resultat, når nationalindkomsten defineres som investering plus forbrug. Derimod synes det lige vel kategorisk at sige fast, at »in the U.S. we have full employment when investment reaches \$ 65 billion a year, with the propensity to consume generally characteristic of this economy« (s. 469).

Medens afsnittet om nationalindkomsten og beskæftigelse er meget fyldigt, er den internationale handel mere stedmoderligt behandlet, hvad der naturligvis skyldes, at denne ikke spiller så stor rolle for U.S.A. Men medens bogen ellers tilstreber at være aktuel, får man meget lidt at vide om alle de besværligheder, der i øjeblikket møder den frie handel, idet den eneste hindring, der omtales, er told.

Det sidste afsnit er et pulterkammer, der hedder »Interest groups in the economy«, hvilket omfatter »labor«, »agriculture« og »monopoly«. I dette afsnit, der virker underlig pålistret, er åbenbart anbragt de ting, der ikke passede ind i bogens disposition, men som forfatteren alligevel syntes skulle med.

Trots enkelte svagheder i dispositionen er bogen vellykket, og dens fordel ligger frem for alt på det rent pædagogiske område. Bogen er ualmindelig velskrevet, og den stadige brug af konkrete eksempler, kurver og statistisk materiale ligesom den stadige henvisning til aktuelle problemer gør bogen interessant at læse. Alt er omhyggeligt forklaret, og der er næppe noget i bogen, der er vanskeligt at forstå, selvom enkelte ting er mindre heldige. F. eks. nævner han s. 403, at

en marginal forbrugskvote på 100 pct. vil give en uendelig indkomstfølgelse og illustrerer det med inflationen i Tyskland i 1923. Dette eksempel er misvisende. Inflationen kan ikke alene forklares ved den store forbrugskvote, hvad læseren let får indtrykket af, men først og fremmest gennem den stadige udpumpning af pengesedler. Bortset fra sådanne småting er bogen klar og letfattelig skrevet, ligesom den er forsynet med stadige resuméer, ikke blot efter hvert kapitel, men også flere gange i løbet af hvert kapitel.

Men — og der er et temmelig stort »Men« — hvorfor skal en letlæselig og velskrevne fremstilling nødvendigvis kræve dobbelt så mange sider som normalt? På 700 sider når Tarshis ikke at skrive mere end andre forfattere kan fremstille på 2–300. Hvis Tarshis bog blev skåret ned til det halve og forøget med de vigtigste af de emner, han har udeladt — eller vis han kun havde bragt resuméerne og laget den egentlige tekst udgå — ville det være blevet til en fremragende lærebog. Det skulle da ikke være nødvendigt at bruge 3 sider til at fortælle, hvorledes man tegner en kurve, når man har opgivet de pågældende værdier i tabelform, eller 4 siders udregning gennem eksempler for at påvise, at grænseomkostningerne er uafhængige af de faste omkostninger. Selvom eksemplerne er gode, er de undertiden alt for vidtloftige. Det er selvfølgelig morsomt at illustrere monopoliagtig prispolitik med forhør over ameri-

kanske forretningsfolk, men hvorfor skal et forhør fylde 4 sider! Gennemgangen af virkningerne af ændringer i efterspørgsel og udbud er ganske meningsløst detailleret, idet sammenhængen uden vanskelighed forstås af enhver student. Også brugen af diagrammer og kurver kunne uden skade indskrænkes. Det er almindeligt at illustrere bankernes kreditskabelse ved hjælp af et par konstruerede bankbalancer, men Tarshis behøver 18 successive bankbalancer for at forklare, hvad han mener. Og når det til de mindste enkelheder er udregnet, hvorledes multiplier virker i et eksempel, når den marginelle forbrugstilløjelighed er 65 pct., skulle det ikke være nødvendigt at begynde forfra og udregne, hvorledes udviklingen vil blive, hvis forbrugstilløjeligheden i stedet er 50 pct.

Denne minutiose gennemgang af alle enkelheder gør, at bogen er så nem at forstå, men det gør den mindre egnet til lærebog. For de emner, som forfatteren behandler, vil der intet være tilbage til læseren at forklare, som til gengæld må fortælle alt, om de emner, hvorom der intet står. Derfor vil jeg være lidt tilbageholden med at anbefale den til lærebog. Men som supplerende læsning er den yderst værdifuld, og navnlig er den velegnet til selvstudium, fordi alt er forklaret så grundigt. Den, der ikke er i stand til at forstå Tarshis bog efter blot et par gennemlæsninger, kan vist godt opgive videre studier inden for samfundssøkonomien.

Bjarke Fog.

MEDLEMSLISTE 31. DECEMBER 1948

En stjerne (*) foran navnet betyder, at vedkommende er medlem af Nationaløkonomisk Forenings bestyrelse.

Æresmedlemmer:

Professor, dr. polit. Axel Nielsen.

Medlemmer:

Aaberg, Henning, stud. polit.	*Andersen, Poul, adm. direktør i Privatbanken.
Aagaard Christensen, Arne, cand. polit, sekretær i Prisdirektoratet.	Andersen, Stig, stud. polit.
Aarup Hansen, Fr., direktør i Privatbanken.	Andersen, Svend, cand. polit., International Bank for Reconstruction and Development, Washington, U.S.A.
Abrahamsen, S. A., cand. polit., direktør i Det danske Mælkekompagni.	Andersson, Josef, forretningsfører i Dansk Skræderforbund.
Adler-Nissen, Karengete, cand. jur., sekretær i Direktoratet for Vareforsyning.	Angelo, A., civilingeniør, direktør for N.E.S.A.
Agerup, Flemming, stud. polit.	Arnholdt, Louis, vekselerer.
Albeck, Georg, cand. polit., kontorchef i 1ste Hovedrevisorat.	Arnkov, Kaj, revisor.
Albrethsen, P. Høeg, cand. polit., fuldmægtig under Khb.s Magistrat.	Arp, Claus, cand. polit., sekr. i Arbejderbevægelsens Erhvervsråd.
Almdal, Holger, inspektør ved Handelshøjskolen i København.	Axelsen Drejer, A., cand. polit., redaktør af Andelsbladet.
Alsing, Inger, cand. act., fuldmægtig i Det statistiske Departement.	
Andersen, Age, cand. polit., sekretær i Handelsministeriet.	Båring, Bernh., direktør i A/S Magasin du Nord.
Andersen, Aksel, cand. polit., hospitalsdirektør.	Bager, Racel, frue, cand. polit., sekretær i Sundhedsstyrelsen.
Andersen, C. F., sparekassedirektør, Hillersø.	Baggesø, Tom, stud. polit.
Andersen, C. L., cand. polit., revisor.	Bahnsen, Louis, direktør, redaktør.
Andersen, Ellen, frøken.	Bak Jensen, T., h. a., konsulent.
Andersen, E. R., kontorchef i sparekassen f. Khb. og Omegn.	Bang, Chr. Hjelm, grosserer.
Andersen, Hans Peter, stud. polit.	Bang, Ove, cand. polit., sekretær i Departementet for Told- og Forbrugsafgifter.
Andersen, K., bestyrer.	Banke, Niels, cand. polit., underdirektør i Prisdirektoratet.
Andersen, Knud, stud. polit.	Barfod, Børge, cand. polit, fhv. professor.
Andersen, K. B., cand. polit., afdelingschef i Statsradiofonien.	Barfod, Børge, cand. polit., fhv. professor.
Andersen, N. P., civilingeniør, direktør.	Barlyng, Harry, skatteinspektør under Nykøbing F. kommune.
Andersen, Peter, disponent.	

Bartels, Egvind, cand. polit., kontorchef i Udenrigsministeriet.

Bastrup-Birk, Erik, cand. polit., Den danske Ambassade, Paris.

Bech, Oluf, fhv. filialdirektør i Danmark Nationalbank.

Bechgård, L. B., inspektør ved Prisdirektoratet.

Beildorff Petersen, Age, afdelingsbestyrer i Handelsbanken.

Bendix, A. B., adm. direktør i De forenede Papirfabrikker.

Bendtsen, C., direktør for Den danske Presses Fællesindkøbs-Forening.

Bengtsson, Holger, prokurist.

Benzon, Age v., prokurist.

Bergendorff, Carl, statsautoriseret revisor.

Berg Nielsen, Viggo, stud. polit.

Bering, Otto, hovedbogholder i Danmarks Nationalbank.

Bertelsen, Poul, stud. polit.

Beyer, A. F., revisor.

Beyer, C. K., civilingeniør.

Bierbum, Frederik, vekselerer.

Bierbum, R. P. C., bankdirektør, Holbæk.

Bierfreund, Inga, frue.

Bierfreund, Poul, højesteretssagfører.

Birck, Ruth, professorinde.

Bisgaard Olesen, H., cand. oeon., sekr. i Prisdirektoratet.

Bjerke, Kjeld, cand. polit., ekspeditionssekretær i Det statistiske Departement.

Bjerregård, Knud, direktør under Kh.s Mægistrat.

Bjørner, Bue, grosserer.

Bjørner, J. L., direktør.

Bjørnsson, Gunnar, cand. polit.

Blinkenberg Nielsen, O., cand. polit., sparekassedirektør, Holbæk.

Bloch, Erich, cand. polit.

Boe, J. Fr. Mansfeld, direktør i Østlernes Husmandskreditforening.

Boesen, Per, cand. polit., bibliotekar ved Handelshøjskolen i København.

Bo-Jensen, Age, cand. polit., sekretær i F.D.B.

Boldsen, F. C., direktør.

Bollerup, E., cand. polit., kontorchef i Turistforeningen for Danmark.

Bonde, Chr., cand. polit., ekspeditionssekretær i Det statistiske Departement.

Bondesen, S. H., cand. polit., kontorchef i Landmandsbanken.

Borup, Erik, cand. polit.

Boserup, Ester, cand. polit., Economic Commission of Europe, Génève.

Boserup, Mogens, cand. polit., Economic Commission of Europe, Génève.

Boserup, William, cand. polit., fuldmægtig i Prisdirektoratet.

Bou, Preben, cand. polit.

Brahu Christensen, L., direktør i Tekstilfabrikantforeningen.

Bramsen, Eigil, direktør i Nye Danske af 1864.

**Bramsnæs, C. V.*, cand. polit., nationalbank-direktør.

Bramsnæs, F., civilingeniør.

Brandt, G., direktør i Hellerup og Omegns Bank.

Bredsdorff, J., cand. polit., fuldmægtig ved Forvaltningsnævnet.

Bredsdorff, Per, stud. polit.

Bregenholm, Dagny, stud. polit.

Breitscheid, G., direktionssekretær i Revisions- og Forvaltningsinstituttet.

Brems, Hans, cand. polit., lektor ved Københavns Universitet.

Brems, Ulla, frue.

Bretting, H. A., arbitrageur.

Breuner, Ove, statsautoriseret revisor.

Brink, S., bankdirektør, Frederikssund.

Brock, Jørgen, cand. jur. & polit., kaptajn.

Brun, Alice, cand. polit., kontorchef i Finansministeriet.

Bruun, Aksel, fuldmægtig i Håndværkerbanken.

Bruun, Frans, statsautoriseret revisor.

Bruun, V., hovedbogholder i Landmandsbanken.

Bruun Pedersen, Ove, cand. polit.

Bronnum, Arne, cand. polit.

Bronsted, E., stud. polit.

Bueh-Larsen, J. L., cand. polit.

Büdde, Erik, stud. polit.

Buhl, Sten, stud. polit.

Buhl, V., regnskabschef.

Buhl, Vilh., minister u. p., fhv. statsminister.

Bülow, A. v., bankkasserer.

Bülow, F. W. v., cand. polit., proprietær.

Bülow, Hans, stud. polit.

Byrdal, V., overretssagfører.

Bøgelund-Jensen, S., direktør i A/S Magasin du Nord.

Bøggild Christensen, Johannes, cand. polit., redaktør ved Berlingske Tidende.

Børresen, Johs. E., belysningsdirektør.

Børup, Olaf, cand. mag. & polit., lektor ved Handelshøjskolen i København.

Carstens, Agnete, stud. polit.

Carstens, Einar, cand. polit., kontorchef i Grosserer Societetets Komité.

Carstensen, Vilhelm Emil, stud. polit.

Christensen, A., direktør i Fyens Landmandsbank, Odense.

Christensen, Age, cand. polit., fuldmægtig i Generaldir. for Post- og Telegrafv.

Christensen, Age, forretningsfører for Fællesorganisationen af almennytige danske Boligselskaber.

Christensen, Birger.

Christensen, E., direktør i Den danske Mælke-kondenseringsfabrik, Nakskov.

Christensen, E., kontorchef i Handelsbanken.

Christensen, Frantz, direktør.

Christensen, H. P., direktør for Helsingørs Jernskibs- og Maskinbyggeri.

Christensen, Jens, cand. polit., sekretær i Det økonomiske Sekretariat.

Christensen, Kjeld, cand. polit., Den danske Legation, New York.

Christensen, Knud, direktør i Københavns Brandforsikring.

Christensen, Knud, stud. polit.

Christensen, Leif, cand. polit., direktør.

Cristiani, Rud., civilingeniør, dr. techn.

Christiansen, Hans C., cand. merc., direktør for Provinshandelskammeret.

Christoffersen, M., dr. polit., sekretær i Ø. K.

Cincinatus, Mina, stud. polit.

Clemmensen, Erik Haunstrup, stud. polit.

Clemmensen, Karl Johan, cand. polit., sekretær i Dansk Arbejdsgiverforening.

Cohn, Einar, cand. polit., departementschef i Det statistiske Departement.

Colding-Jørgensen, H., cand. act., fuldmægtig i Det statistiske Departement.

Cour, Aage la, stud. polit.

Cour, Jacob la, fuldmægtig.

Dahlgaard, Bertel, cand. polit., fhv. indenrigsminister.

Dahlgaard, Lauge, cand. polit., fuldmægtig i Direktoratet for Vareforsyning.

Dahlgaard, Poul, cand. polit., ekspeditionssekretær i Prisdirektoratet.

Dahlgaard, Tyge, cand. polit., sekr. i Landbrugsministeriet.

Dalgaard, Fr., direktør for Arbejdernes kooperative Byggeforening.

Dalgaard, Knud, cand. polit., direktør under Kbhs. Magistrat.

Dalhoff, Johs., cand. polit., departementschef.

Dam, Gunnar, cand. polit., kontorchef i Sygekassedirektoratet.

Dam, Poul, stud. polit.

Damgaard Nielsen, H. O., direktør i Danisco.

Damm, V. F., afdelingsbestyrer i Handelsbanken.

Damsgaard Hansen, Knud, cand. polit., ekspeditionssekretær i Det økonomiske Sekretariat.

Daugaard Bentzen, Erik, stud. polit.

Davidsen, Orla, direktør.

Degen, Hans, cand. polit., fuldmægtig i Finansministeriet.

Dehn, E., cand. polit., redaktør.

Dessau, Axel, salgschef.

Dessau, Einar, civilingeniør, direktør i De forneede Bryggerier.

Dich, Jørgen S., cand. polit., kommitteret i Arbejds- og Socialministerierne.

Dideriksen, H., assistent i Bikuben.

Diemer, F. G., h. d., direktør.

Dige, E., cand. polit., departementschef i Finansministeriet.

Ditlevsen, L. N., underdirektør i Handelsbanken.

Dons, P. M., underdirektør i Danmarks Nationalbank.

Dragheim, Chr., bankdirektør, Næstved.

Drewes, Poul A., direktør i Kaffesurrogatfabriken Danmark.

Dreyer, J., afdelingsbestyrer i Sparekassen f. Kbh. og Omegn.

Dreyer, Stellan, cand. polit.

Dyrberg, Carl Nic., cand. polit., økonomisk-statistisk medarbejder ved A/S Magasin du Nord.

Dyrberg, Gunnar, cand. polit.

Dyre, Ebbe, cand. polit.

Ebbe, Johs., direktør for Husmandskreditforeningen for Østifterne.

Einfeldt, Rob., kontorchef ved Foreningen Dansk Arbejde.

Elberling, B. V., stud. polit.

Elkær Hansen, Niels, cand. polit., fuldmægtig i Statsministeriet.

Elmholt, Erik, cand. polit.

Elsass, Adam, direktør.

Elsass, L. direktør i A/S Sophus Berendsen.

Engberg, Einar, cand. polit., ekspeditionssekretær i Boligministeriet.

Engberg Pedersen, Signe, cand. polit., fuldmægtig i Prisdirektoratet.

Englund Petersen, Tage, stud. polit.

Engmann H., cand. polit., kontorchef i Finansministeriet.

Eriksen, Axel, prokurist i Handelsbanken.

Fabricius, Louis, generalsekretær i F. D. B.

Falbe-Hansen, V., overretssagfører.

Falkesaard, J., sagfører, direktør i Federiksberg Sparekasse.

Faurholt, Johs., direktør i Bikuben.

Faurholt, O. P., kontorchef i Privatbanken.

Feldvoss, Torkild, stud. polit.

Finsen, Aa., direktør i Københavns Kreditforening.

Foss, K. R., cand. mag., aktuar.

Frandsen, Anker, cand. polit., kommunelærer.

Frandsen, Erik, civilingeniør, direktør i Det danske Petroleumsaktieselskab.

Frandsen, G., cand. polit., kontorchef i Direktoratet for Vareforsyning.

Frandsen, Gregers, stud. polit.

Frederiksen, Bjarke, h. d., assistent i Handelsbanken.

Frederiksen, H. P., kontorchef i Handelsbanken.

Frellesvig, P. W., cand. oecon., sekr. i Udenrigsministeriet.

Friedmann, Karen, cand. polit., Washington.

Frigast, Povl, direktør for P. C. L. Frigast A/S Sølvvarefabrik.

Friis, Aage, stud. polit.

Friis, Charles Rud., cand. polit., kontorchef i Grønlands Styrelse.

Friis, E., grosserer.

Friis, Henning K., cand. polit., statsvidenskabelig konsulent i Arbejds- og Socialministerierne.

Friis, N. W., cand. jur. & polit., direktør i Østifternes Brandforsikring.

Frölich, Gerda, frue.

Funder, K. V., afdelingsbestyrer i Sparekassen f. Kbh. og Omegn.

Fynning, Andreas, cand. polit.

Gammelgaard, Hj., cand. polit., forstander for Arbejderhøjskolen, Roskilde.

Gammelgaard Jacobsen, Gerda, frue.

Gammelgaard Jacobsen, S., cand. polit., kontorchef i Prisdirektoratet

Gammeltoft, Carl, direktør i De danske Sukkerfabrikker.

Candil, Chr., cand. polit., direktør for Erhvervenes Oplysningsråd.

Geistrup, Povl, assistent i Sparekassen f. Kbh. og Omegn.

Gelting, Anna Sophie, cand. act.

Gelting, Jørgen, dr. polit., lektor ved Københavns Universitet.

Georg, Carl, direktør under Kbh.s Magistrat.

Gersmann, Paul, cand. polit., fuldmægtig i Tolddepartementet.

Gervad, Find, cand. polit., fuldmægtig i Boligministeriet.

Gille, Halvor, cand. polit., sekretær i Arbejds- og Socialministerierne.

Glaishof, E., afdelingsbestyrer i Handelsbanken.

Glindemann, Poul, direktør, kgl. translater.

Glorefelt-Tarp, B., cand. polit., underdirektør i Store Nordiske Telegrafsekskab.

Glorefelt-Tarp, Kirsten, cand. polit., kontorchef i Fabrikstilsynet.

Glud, Troels, cand. polit., fuldmægtig i Direktoratet for Vareforsyning.

Glud, Søren, stud. jur.

Goldschmidt, Valdemar, bankier.

Gormsen, Axel, stud. polit.

Gormsen, E. M., cand. polit., underdirektør i Landmandsbanken.

Gottlieb Petersen, Birthe, stud. polit.

Graae, Erik, direktør i Sparekassen f. Kbh. og Omegn.

Graae, Poul, cand. polit., chefredaktør, Politiken.

Graessler, Herbert, cand. polit., fuldmægtig i Dir. f. Sygekassevæsenet.

Graff, Ivar, direktør i Graff & Co. A/S.

Grauer, Nikolaj, stud. polit.

Gregersen, J., cand. polit., afdelingschef i Direktoratet for Vareforsyning.

Griis, H. K., ekspeditionssekretær i Sparek. f. Kbh. og Omegn.

Groes, Anne Lisbeth, cand. polit.

Groes, Ebbe, cand. polit., direktør i F. D. B.

Grünbaum, Henry, stud. polit.

Grünbaum, I., cand. polit., fuldmægtig i 4. Hovedrevisorat.

Grön, A. Howard, dr. polit., professor v. Landbohøjskolen.

Grøn, Sigurd, cand. polit., fuldmægtig i Statens Ligningsdirektorat.

Grøndahl, H., cand. polit., fuldmægtig under Kbhs. Magistrat.

Grønlund-Pedersen, Einar, cand. polit., fuldmægtig i Statens Ligningsdirektorat.

Gyde-Jørgensen, H. J. E., cand. polit., kontorchef i Handelsbanken.

Gyldentorp, R., direktør for Kreditreformforeningen.

Gønss-Jensen, P. E., prokurist.

Gøtrik, H. P., cand. polit., kontorchef i Tolddepartementet.

Haagentoft, E. Haagen, cand. polit., lønningschef, Tuborgs Bryggerier.

Hagbard Jytte, cand. polit., sekretær i Overinspektionen for Børneforsorgen.

Hagemann, John, prokurist.

Hagen, Gunnar, cand. polit. & jur., kontorchef i Arbejdssdirektoratet.

Hald, A., dr. phil., professor ved Københavns Universitet.

Hammerich, Helge, stud. polit.

Hammerum, Folmer, cand. polit., fuldmægtig i Prisdirektoratet.

Hamtoft, Henry, cand. polit., sekretær i Sundhedsstyrelsen.

Hannover, Hans, direktør i Anders A. Pindstoftets Maskinfabrik A/S.

Hannover, Knud, direktør i A/S Glud & Marstrand.

Hansen, Anne Marie, cand. polit.

Hansen, Asger, stud. polit.

Hansen, Bent, cand. polit., amanuensis, Nationalekonomiska Institutionen, Uppsala.

Hansen, Carla, cand. polit., sekretær i Overinspektionen for Børneforsorgen.

Hansen, C. P. M., kabinetssekretær, kammerherre.

Hansen, Curt, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.

Hansen, Enrico, cand. polit., ligningsinspektør i Ligningsdirektoratet.

Hansen, Erik Alban, cand. polit., sekretær i Tolddepartementet.

Hansen, Fritz, fabrikant.

Hansen, Georg, cand. polit., underdirektør i Jernindustriens Sammenslutning.

Hansen, Gregers, cand. polit., kontorchef under Kbhs. Magistrat.

Hansen, H. C., finansminister.

Hansen, H. C., direktør for Brdr. Braun.

Hansen, Hans J., cand. polit., lektor ved Den jyske Handelshøjskole, Aarhus.

Hansen, Henning, underdirektør i Sparek. f. Kbh. og Omegn.

Hansen, Henry J., stud. polit.

Hansen, H. P., bogholder.

Hansen, Jens Henrik, underdirektør i Landmandsbanken.

Hansen, Jos, ingenør.

Hansen, Johannes, kontorchef i Industriraadet.

Hansen, Julius, borgmester i København.

Hansen, Knud, cand. polit. Det danske Sel-skab, Birmingham.

Hansen, Kurt, stud. polit.

Hansen, Lisbeth, cand. polit., sekretær i Direktoratet for Sygekassevæsenet.

Hansen, M. B., cand. polit., amtsligningsinspektør.

Hansen, Niels, cand. polit., direktør for Ligningsdirektoratet.

Hansen, Ole G., cand. polit., redaktør v. Politiken.

Hansen, P. A., landbrugskandidat.

Hansen, Palle, statsaut. revisor, docent ved Handelshøjskolen i København.

Hansson, Birger, stud. polit.

Harhoff, Poul, cand. jur., underdirektør i Landmandsbanken.

Harlang, Bent, stud. polit.

Harlang, Frantz, direktør.

Hartogsohn, S., cand. polit., underdirektør i Danmarks Nationalbank.

Hartz, G. E., civilingeniør, direktør for Thomas B. Thrigs A/S, Odense.

Haubroe, Henrik, grosserer.

Haugen-Johansen, H., nationalbankdirektør.

Haugmark, Erik, stud. polit.

Hausse, Sigurd, cand. polit., ekspeditionssekr. i Kbhs statistiske Kontor.

Have, Kresten, stud. polit.

Hedebol, Peder, fhv. borgmester i København.

Heidegaard, Minna, frue.

Hedegaard, Oluf, direktør i Handelsbanken.

Hedemann, Carry, cand. polit., socialraadsgiver.

Hedtoft, Hans, statsminister.

Heering, Peter, fabrikant.

Hegner, Henry, kontorchef.

Heiberg, Esther, cand. polit., sekretær i 4. Hovedrevisorat.

Heilbuth, Niels, landsretssagfører.

Heimann Olsen, Erik, stud. polit.

Heineke, Svend, dr. rer. pol., fabrikejer, Kerteminde Jernstøberi.

Helmer, Kurt, cand. polit.

Henius, Hugo, direktør.

Henningsen, H. C., fhv. direktør for Ligningsdirektoratet.

Hendriksen, Vilhelm, overassistent.

Henriques, Carl Otto, vekselerer.

Henriques, Leif.

Henriques, Walter H., vekselerer.

Hermann, M., cand. polit., statistisk konsulent, State Bank of Ethiopia.

Hertz, Emil C., grosserer.

Hertz, Jørgen, civilingeniør, fabrikant.

Hertz, Karsten, civilingeniør.

Hirschsprung, Holger, direktør.

Hjelm-Hansen, Aage, cand. polit., redaktør, Politiken.

Hjernø Jeppesen, H., cand. merc., statsaut. revisor.

Hjorth, Jørgen, stud. polit.

Hjorth-Hansen, Lilli, frue.

Hoff, Niels, cand. polit., sekretær i Dansk Arbejde.

Hoff, Søren, cand. polit., assistent v. Handelsdelshøjskolen i København.

Hoff-Hansen, Erik, fabrikant.

Hoff-Hansen, Jørgen, grosserer.

Hoffgaard, C. C., prokurist.

Hoffmann, A., afdelingsbestyrer i Sparekassen f. Kbh. og Omegn.

Hoffmeyer, Erik, stud. polit.

Holbæk, Svend A., sekretær i De danske Spritfabrikker.

Holck, Victor, regnskabschef, Tuborgs Bryggerier.

Holle, Otto, cand. polit., sekretær i Prisdirektoratet.

Hollensen, Frede, cand. polit., sekretær i Danmarks Nationalbank.

Holm, Anker, direktør i Silkehuset.

Holm, Axel, cand. polit., kontorchef i Kbhs statistiske Kontor.

Holm, Bodil, cand. polit.

Holm, Jacob, overretssagfører, Holbæk.

Holm, J. C., direktør.

Holm, Ove, civilingeniør, Dampsksredsredieret J. Lauritzen.

Holst, Max, underdirektør i D. B. Adler.

Holst Nielsen, John, stud. polit.

Holten, Hans, fabrikant.

Horn, Jens, cand. polit., kontorchef i Finansministeriet.

Hostrup-Schultz, J., cand. polit. & jur., sagfører.

Houmark-Nielsen, Einar, bankdirektør, Fyns Disconto-Kasse, Odense.

Hove Andreassen, Anders, cand. polit., sekr. i Banktilsynet.

Huusmann, E., h. d.

Huusom, Kai, cand. polit., amtsforvalter, Randers.

Hvidtfeldt, Arild, redaktør ved Social-Demokraten.

Hækkerup, Per, stud. polit.

Høeg, E., vekselerer.

Høgsbro Holm, E., landsretssagfører.

Høst, H., cand. polit., hovedrevisor.

Høst, Inger, cand. polit.

Høst-Madsen, Poul, cand. polit., International Monetary Fund, Washington.

Høgrup, C. A., cand. polit., fhv. direktør i Dansk Folkeforsikringsanstalt.

Jacobsen, Carl, civilingeniør, professor, direktør i De forenede Bryggerier.

Illum, Svend, direktør i A. C. Illum.

Ilse, Peter, stud. polit.

Ingels, G. A. O., cand. polit., sekretær i Prisdirektoratet.

Ingholt, Poul, direktør i Landmandsbanken.

Iversen, Carl, dr. polit., professor ved Københavns Universitet.

Iversen, Dorrit, cand. polit.

Iversen, Johs., grosserer.

Iversen, Mads, dr. rer. pol., kontorchef i Det statistiske Departement.

Jacobsen, *Andreas*, direktør.
 Jacobsen, *A. P.*, statskonsulent.
 Jacobsen, *Georg*, direktør i Fyens Disconto-Kasse, Odense.
 Jacobsen, *Mogens*, civilingeniør.
 Jacobsen, *N. P.*, cand. polit., sekretær i Told-departementet.
 Jacobsen, *Poul*, højesteretssagører.
 Jacobsen, *Sven*, civilingeniør.
 Jacobsen, *Waldemar*, direktør for Hellesen's Enke & V. Ludvigsen.
 Janzen, *Ivar*, civilingeniør, dr. techn.
 Janzen, *Torben*, stud. polit.
 Jebjerg, *Arne*, cand. polit., fuldmægtig i Prisdirektoratet.
 Jensen, *A.*, afdelingsbestyrer i Handelsbanken.
 Jensen, *Aa.*, direktør i Pensionsforsikringsanstalten.
 Jensen, *Aage*, kontorchef i Handelsbanken.
 Jensen, *Aksel*, direktør i Creditkassen f. Landejendomme i Østifterne.
 Jensen, *Alfred*, f.g. sekretær i Prisdirektoratet.
 Jensen, *Carl*, cand. polit., underdirektør i Nordisk Ulykkesforsikring.
 Jensen, *Folke*, cand. polit.
 Jensen, *Frederik*, cand. jur., kontorchef i Prisdirektoratet.
 Jensen, *Georg*, direktør i Oscar Siesbye.
 Jensen, *H.*, prokurist.
 Jensen, *Harald*, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.
 Jensen, *Jørgen A.*, cand. polit., sekretær i Industriraadet.
 Jensen, *Jørgen P.*, cand. polit., sekretær i Arbejds- og Socialministerierne.
 Jensen, *L.*, inspektør.
 Jensen, *Mogens*, sekretær i Fælleskontoret for Valutasager.
 Jensen, *Svend V.*, cand. act.
 Jensen, *Thorkel*, kontorchef i Kreditforeningen af Kommuner i Danmark.
 Jensen, *Vilh.*, statsautoriseret revisor.
 Jepsen, *Ove*, nationalbankdirektør.
 Jepsen, *Paul*, cand. oecon., kontorchef.
 Jerichow, *Herbert P. A.*, adm. direktør i De forenede Bryggerier.
 Jernert, *C. V.*, cand. polit., direktør i Oluf Rønberg A/S.
 Jervig, *Axel*, vekselerer.

Jespersen, *Vilh.*, fhv. regnskabsdirektør under Kbhs. Magistrat.
 Jessen-Schmidt, *Bent*, stud. polit.
 Jessen, *W.*, direktør for A/S Polexim Co.
 Johannessen, *J. Chr.*, direktør i A/S Den kæbenhavnske Venstrepresser.
 Johansen, *Chr.*, cand. polit., sekretær i Landbrugsministeriet.
 Johansen, *Kjeld*, cand. polit., direktør for Kbhs. statistiske Kontor.
 Johnsen, *C. W. N.*, cand. polit., afdelingsbestyrer i Landmandsbanken.
 Juhl, *J. T.*, cand. polit., redaktør.
 Junker, *Thomas*, cand. polit. & agric., gods-ejer, Avnsøgaard.
 Juul, *Ole E.*, assistent i Bikuben.
 Jøger, *Erik*, grosserer.
 Jørgensen, *Alb.*, direktør.
 Jørgensen, *Albert*, direktør i A/S Magasin du Nord.
 Jørgensen, *Egil*, stud. polit.
 Jørgensen, *Georg*, revisor.
 Jørgensen, *Harald*, cand. oecon., afdelingsbestyrer i Nordisk Solarcompagni.
 Jørgensen, *J. A.*, underdirektør i Arbejdernes Landsbank.
 Jørgensen, *Knud Tage*, ekspeditionssekretær i Sparek. f. Kbh. og Omegn.
 Jørgensen, *Kristian R.*, cand. polit., sekretær i Direktoratet for Vareforsyning.
 Jørgensen, *Niels*, redaktør, Dansk Landbrug.
 Jørgensen, *Peter*, ejendomsmægler.

Kallestrup, *Lauge R.*, cand. polit., fuldmægtig i Arbejdssdirektoratet.
 Kampmann, *C.*, grosserer.
 Kampmann, *Gerda*, cand. polit., sekretær i Arbejdsministeriet.
 *Kampmann, *Viggo*, cand. polit., kontorchef i Det økonomiske Sekretariat.
 Kærnæ, *Aage*, cand. polit., sekretær i A/S Olaf O. Barfod & Co.
 Kastoft, *Hans Erik*, cand. polit., sekr. i Udenrigsministeriet.
 Kauffmann, *E. v.*, cand. polit., direktør i Handelsbanken.
 Kemp, *Eva*, stud. polit.
 Kier, *Fr.*, direktør i Arbejdernes Landsbank.
 Kierulf Simonsen, *Ingrid*, cand. polit. sekretær i Direktoratet for Ulykkesforsikringen.

Kirkeby, H., cand. polit., sekretær i De danske Spritfabriker.

Kjær, Edith, cand. polit., ekspeditionssekretær ved Invalideforsikringsretten.

Kjær, Jørgen, sekretær i De samvirkende sjællandske Landboforeninger.

Kjær Hansen, Max, cand. polit., dr. rer. pol., professor ved Handelshøjskolen i København.

Kjærbøl, Johs., minister for byggeri og boligvæsen.

Kjærgaard, Erik, stud. polit., civilingeniør.

Kjærgaard, Poul, assistent i Sparek. f. Kbh. og Omegn.

Kjærsgaard-Eriksen, Knud, cand. polit., sekr. i Prisdirektoratet.

Kjølby, Henning, cand. oecon., sekretær i Prisdirektoratet.

Kjølsen, Hans, civilingeniør, direktør.

Klausen, C. M., prokurist.

Klausen-Møller, K. E., cand. polit., fuldmægtig i Ligningsdirektoratet.

Klein, Johs. M., grosserer.

Knudsen, Valdemar, revisor.

Kobbernagel, Jan, landsretssagfører, docent v. Handelshøjskolen i København.

Koch, H. H., departementschef i Socialministeriet.

Koch-Jensen, P., cand. polit., chefredaktør, dagbladet Børsen.

Koed, Holger, cand. polit., økonomidirektør i København.

Koefoed, Arne, translater.

Kofod, Frank, cand. jur., fuldmægtig i Finansministeriet.

Kofoed, Egil, landsretssagfører, ekspeditionssekretær i Øststifternes Kreditforening.

Kofoed, O. B., cand. jur. & polit., næstformand i Forsikringsraadet.

Kolbjørn, Ib, raadmand, Kbhns Magistrat.

Korsgaard, K., cand. polit., arbejdssdirektør.

Korst, Knud, cand. polit., generaldirektør for Skattevæsenet.

Krabbe, Jon, cand. jur. & polit., kommitteret i Udenrigsministeriet.

Krag, J. O., cand. polit., handelsminister.

Kringelmose, Karl, cand. polit., ligningsinspektør i Ligningsdirektoratet.

Kristensen, Axel, fhv. handels- og forsyningsminister.

Kristensen, Hanne, stud. polit.

Kristensen, K. J., cand. polit., ligningschef i Ligningsdirektoratet.

Kristensen, Thorkil, cand. polit., fhv. finansminister, professor ved Handelshøjskolen i Kbhv.

Kristiansen, Erling, cand. polit., fuldmægtig i Udenrigsministeriet.

Krog-Meyer, H., direktør i Den sjællandske Bondestands Sparekasse.

Krum-Møller, Bent, stud. polit.

Kryger, Poul, cand. polit., ekspeditionssekretær under Kbh.s Magistrat.

Kunst, Aage, grosserer.

Kyed, Johs., gårdejer, mejeriejer, Beldringe.

Kæstel, R., cand. jur., underdirektør i Handelsbanken.

Kølle O., prokurist i Handelsbanken.

Kølln, O., direktør for Københavns Kommunes Folkekøkkener.

Königsfeldt, C., kontorchef i Direktoratet for Vareforsyning.

Königsfeldt, W., kaptajn, underdirektør i Privatbanken.

Lading, Henry P., adm. direktør for Nordiske Kabel- og Trådfabriker.

Lange, H. O., adm. direktør for Nordisk Fjerfabrik.

Langebæk, Tage Holm, direktør i A. M. Hirschsprung & Sønner.

Langeskov, Sv. A., statsautoriseret revisor.

Langhede, Frode, stud. polit.

Larsen, Albinus, direktør, grosserer.

Larsen, Edvin, fuldmægtig i Handelsbanken.

Larsen, Gustav, cand. polit., sekretær ved Importørudvalget for de grafiske Fag.

Larsen, Hans K., grosserer.

Larsen, Hans L., fabrikant, formand for Dansk Arbejdsgiverforening.

Larsen, Helge, cand. polit., fuldmægtig i Det statistiske Departement.

Larsen, Heinrich Schleebaum, cand. polit., sekretær i Det økonomiske Sekretariat.

Larsen, Henning, cand. polit., fuldmægtig i Ligningsdirektoratet.

Larsen, Holger, kontorchef i Danmarks Nationalbank.

Larsen, O. H., fhv. professor ved Landbohøjskolen.

Larsen, Poul A., cand. polit., sekretær i 3. Hovedrevisorat.

Larsen, *Sigurd*, stud. polit.
 Larsen, *Vald.*, direktør i Den sjællandske Bondestands Sparekasse.
 Lassen, *Johs.*, prokurist.
 Lauritzen, *Knud*, skibsredrer.
 Lauritzen, *Svend*, cand. polit., ekspeditionssekretær i Prisdirektoratet.
 Laursen, *Agnete*, frue, Williamstown, U.S.A.
 Laursen, *Johannes*, cand. polit.
 Laursen, *Svend*, cand. polit., professor, Williamstown, U.S.A.
 Lemberg, *Kai*, cand. polit., sekretær i Departementet for Told- og Forbrugsafgifter.
 Lemberg, *Lis*, stud. polit.
 Lemche, *Fritz*, direktør.
 Lersey, *Hans*, direktør.
 Leth, *Peter*, direktør for De private Assurandører.
 Levin, *Azur*, cand. polit., fhv. kontorchef under Kbhs Magistrat.
 Levinse, *Niels O.*, redaktør, Aftenbladet.
 Lihme, *Wm.*, afdelingsbestyrer i Landmandsbanken.
 Lind, *Lise*, cand. polit., sekretær i Direktoratet for Ulykkesforsikring.
 Lindberg, *Elly*, cand. polit., sekretær i Børneværnet.
 Lindberg, *Niels*, cand. polit.
 Lindemann, *Alexander*, stud. polit.
 Lindgren, *Erik*, cand. polit., direktør for Direktoratet for Vareforsyning.
 Lindsteen, *Jens Jørgen*, cand. polit.
 Loff, *O.*, cand. merc., lektor ved Handelshøjskolen i København.
 Lohse, *T. F.*, civilingeniør, overinspektør i Statskontrollen med Smør og Æg m. m.
 Lomholt, *Jakob Kristian*, stud. polit.
 Lorentzen, *J. Alb.*, afdelingschef i D.S.B.
 Lorentzen, *P.*, kontorchef i Danmarks Nationalbank.
 Ludvigsen, *H. P.*, direktør.
 Lund, *Arne*, cand. polit., undervisningsassistent ved Aarhus Universitet.
 Lund, *E.*, prokurist.
 Lund, *Fin*, gesandt, Argentina.
 Lund, *Palle*, assistent.
 Lund, *Svend Aage*, civilingeniør, chefredaktør, Berlingske Tidende.
 Lundby, *Kai*, direktør.
 Lundgaard-Andersen, *S.*, fuldmægtig.
 Lunding, *Elias*, direktør, Aktieselskabet Kali-Importen.
 Lunn, *Vøgg R.*, cand. polit., prokurist.
 Lykke Jensen, *Ernst*, stud. polit.
 Lyngby, *Jørgen*, sekretær i Frederiksberg Sparekasse.
 Lyngesen, *Lynge*, cand. polit., redaktør ved Social-Demokraten.
 Lysberg, *Bent*, prokurist.
 Lystbæk, *Svend*, H. A.
 Lønborg, *Helmer*, vekselerer.
 Løppenthin, *F.*, direktør i Haand i Haand.

Madsen, *Chr.*, disponent, Hellerup Skoæstefabrik.
 Madsen, *Ingvar*, h. a., afdelingsleder i fa. P. Brøste.
 Madsen, *Johs.*, cand. polit.
 Madsen, *Jørgen*, cand. polit., sekretær i Direktoratet for Vareforsyning.
 Madsen, *Karl*, sekretær i Centralforeningen af Tolvmandsforeninger og større Landbrugere i Danmark.
 Madsen, *O. H.*, cand. polit., sekretær i Prisdirektoratet.
 Madsen, *Peter*, cand. polit.
 Madsen, *Willy*, skotøjsfabrikant.
 Maegaard Nielsen, *H.*, cand. polit., sekretær i Udenrigsministeriet.
 Marboe, *Johs.*, grosserer.
 Marckman-Hansen, *G.*, direktør i Amagerbanken.
 Marstrand, *Even*, cand. polit., valgmenighedspræst, Allerslev.
 Marstrand-Svendsen, *Otto*, cand. polit., folkehøjskolen, Ollerup.
 Martens, *Hans E.*, cand. polit., underdirektør i Pensions- og Livrente-Institutet af 1919.
 Martensen-Larsen, *Florian*, cand. jur. & polit., fuldmægtig i Indenrigsministeriet.
 Martinsen, *Harald R.*, cand. polit., redaktør.
 Mauritzen, *Ole*, bankier.
 Meiner, *Henrik*, kontorchef i Danmarks Nationalbank.
 Melchior, *Poul*, landsretssagfører.
 Mendelsohn, *Harald*, redaktør.
 Metzloff, *Frank*.
 Meyer, *Karsten*, højesteretssagfører.
 Meyer, *Knud*, civilingeniør, direktør, Krystalisværket.

Meyer, Leo, stud. polit.

Michelsen, J., direktør i Revisions- og Forvaltnings-Institutet.

Milhøj, Birte, cand. polit., sekretær under Kbhs. Magistrat.

Milhøj, Poul Erik, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.

Moe, Egvind, cand. polit.

Mogensen, Jens Christian, departementschef i Landbrugministeriet.

Mogensen, Poul, cand. polit., inspektør i Banktilsynet.

Moltesen, P. A., statskonsulent, London.

Monies, Kaj A., cand. polit., vekselerer.

Mortensen, Erik, cand. polit., F.A.O., Washington.

Mortensen, Ulrich, cand. polit., afdelingschef i Tolddepartementet.

Munck, David, cand. polit., sekretær i 3. Hovedrevisorat.

Munck, Vagn, stud. polit.

Mygind, K. H., cand. polit.

Müller, Flemming, cand. polit.

Müller, Kristian, kontorchef ved Krak.

Müller, Otto, cand. polit., fuldmægtig i Handelsministeriet.

Møller, A. P., skibsredere.

Møller, Christen, professor, dr. phil., direktør for Handelshøjskolen i København.

Møller, Helmuth, cand. polit., kontorchef i Udenrigsministeriet.

Møller, Henning, cand. polit., sekretær i Det økonomiske Sekretariat.

Møller, Kristian, cand. polit., kontorchef i De danske Provinssbankers Forening.

Møller Mikkelsen, Carl, cand. jur., kontorchef under Kbhs. Magistrat.

Møller, Otto E., stud. polit.

Møller, Sigfred, stud. theol.

Møller, Viggo, cand. polit.

Naegeli, P. F., cand. polit., sekretær i Handelsministeriet.

Nalbandian, Svend, cand. polit., fuldmægtig i Tolddepartementet.

Nellemann, A. W., cand. polit.

Nelson, George R., cand. polit.

Netterstrøm, Karen, cand. polit., kommittør i Handelsministeriet.

Neubert, Poul, fabrikant.

Nicolaysen, A. P., underdirektør i Landmandsbanken.

Nielsen, Aage V., prokurist.

Nielsen, Anton E., cand. polit., grosserer.

Nielsen, Axel, landbrugekandidat, sekretær i Landhusholdningsselskabet.

Nielsen, Einar, cand. polit., direktør for Københavns Sporveje.

**Nielsen, Einer*, næstformand i De samvirkende Fagforbund.

Nielsen, Erik, ekspeditionssekretær i Direktoratet for Vareforsyning.

Nielsen, Frederik, direktør i F.D.B.

Nielsen, Hans, cand. polit.

Nielsen, H. C., civilingenør.

Nielsen, Harald Emil, h. a., disponent.

Nielsen, Hugo, kontorchef.

Nielsen, Johs., cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.

Nielsen, Jørgen, fuldmægtig.

Nielsen, K. M., cand. polit., fhv. hospitalsdirektør.

Nielsen, Knud Ove, cand. oecon.

Nielsen, Oluf, direktør i Landmandsbanken.

Nielsen, Poul K., grosserer.

Nielsen, Sigismund, stud. jur.

Nielsen, Sven A., statsautoriseret revisor.

Nielsen, Svend, cand. polit., vicedirektør i Danmarks Nationalbank.

Nissen, Børge, cand. polit., sekretær i Fællesrepræsentationen for dansk Haandværk og Industri.

Nissen, Flemming Valeur, cand. polit., revisor.

Nordentoft, Sv., cand. polit., kontorchef i Ligningsdirektoratet.

Nordstrøm, Bodil, stud. polit.

Nyboe-Andersen, Poul, dr. oecon., docent v. Handelshøjskolen i København.

Nyholm, Carl, formand for Landsskatteretten.

Nørshave, Ritha, stud. polit.

Nørgaard, Helge, cand. polit., redaktionssekretær ved Finanstidende.

Nørgaard, Ivar, cand. polit., sekretær i Arbejderbevegelsens Erhvervsraad.

Nørgaard Andersen, Svend, sparekasseassistent, h. d.

Nørlund, Inga, cand. polit., sekretær i Overinspektoret for Børneforsorgen.

Olesen, Chr. H., direktør i De danske Spritfabrikker.

Olesen, Th., grosserer.

Olsen, Albert, bogtrykkeribestyrer.

Olsen, Albert, dr. phil., professor ved Københavns Universitet.

Olsen, Axel, cand. polit., kontorchef i De statsanerkendte Sygekassers Genforsikring af Begravelseshjælp.

Olsen, Chr., redaktør.

Olsen, Christian, cand. polit., amtsforvalter, Varde.

Olsen, H. F. V., direktør.

Olsen, P. Bjørn, cand. polit., sekretær i Det økonomiske Sekretariat.

Paaschburg, Hans, stud. polit.

Paldam, Jørgen, cand. polit., kontorchef i Arbejderbevægelsens Erhvervsraad.

Palna Hansen, H., assistent.

Palsby, E. M., prokurist.

Palsby, L., vekselerer.

Palsby, Palle, vekselerer.

Palsby, Preben.

Parbst, Marie-Louise, stud. polit.

Parkov, Inger, cand. polit., ekspeditionssekretær under Kbhs Magistrat.

Pedersen, Aage, cand. polit.

Pedersen, Arne, kontorchef i De danske Konsummælkmejiers Fællesrepræsentation.

Pedersen, Clemens, cand. polit., sekretær i Andelsudvalget.

Pedersen, Erling, cand. polit., vicekontorchef under Kbhs Magistrat.

Pedersen, Esperance, stud. polit.

Pedersen, J. C., landbrugskandidat, redaktør.

Pedersen, L., prokurist.

Pedersen, Niels, direktør i Øststernes Kreditforening.

Pedersen, Ole Erik, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.

Pedersen, Thor, sekretær i Det kooperative Fællesbund.

Permin, P. H., cand. polit., ekspeditionssekretær i Sygekassedirektoratet.

Persson, Egon, stud. polit.

Petersen, Børge, sekretær.

Petersen, C. G., grosserer.

Petersen, Finn, stud. polit.

Petersen, Hugo, vekselerer.

Petersen, J. Barfred, stud. polit.

Petersen, Mads, cand. oecon., direktør.

Piletræ Petersen, Aage, cand. polit., sekretær i »Dansk Arbejde«.

Pio, Frantz, dr. polit., overretssagfører.

Plessner, K. I., cand. polit., sekretær i Direktoratet for Vareforsyning.

Pontoppidan, Erik, landsretssagfører.

Poulsen, Arnold, civilingeniør.

Poulsen, Karen, cand. polit., Vejle.

Poulsen, Karen, cand. polit., ekspeditionssekretær i Prisdirektoratet.

Poulsen, P., fhv. direktør i Det danske Mælekompagni.

Press, Per, stud. polit.

Priemé, Ernst, cand. polit., redaktionssekretær, Politiken.

Prior, Aage, ekspeditionssekretær i Øststernes Kreditforening.

Præstrud Olsen, Allan, cand. polit.

Prætorius, S. H., cand. polit., ekspeditionssekretær ved Invalideforsikringsretten.

Raaschou, H., direktør i A/S Magasin du Nord.

Raaschou, Jens, fuldmægtig.

Ramm, Godfred, cand. polit., sekretær i Handelsbanken.

Rand, Artom, direktør i Københavns Frugtauktioner.

Ranlov, A. P., civilingeniør, direktør for Foreningen af danske Handelsmøller og Handelsmøllernes Fælleskontor.

Rasmussen, Ejler, Direktør.

Rasmussen, Hans Tabor, cand. polit.

Rasmussen, K. O., civilingeniør.

Rasmussen, Kurt, stud. polit.

Rasmussen, Tage, cand. polit., kontorchef i 1. Hovedrevisorat.

Rasmussen, Uffe, vekselerer.

Reeditz-Thott, Axel, h. a., godsejer, Gavns.

Rech, Erik, cand. polit., kontorchef under Kbhs Magistrat.

Reeh Inge, cand. polit., sekretær ved Kbhs Kommunes Børneværn.

Reiermann Jacobsen, Sven, cand. polit.

Reinhard, Erik, adm. direktør i Otto Mønsted.

Reinhard, W., h. d., direktør i fa. Vilh. Christiansen.

Richter, Steen, ekspeditionssekretær i Prisdirektoratet.

Riemann, G. E., cand. polit., direktør i Nordisk Livsforsikring.

Riise-Knudsen, O., mejeriejer.

Rungløv, Poul, cand. polit., fuldmægtig i Øststernes Kreditforening.

Rishøj Pedersen, Søren, cand. polit., sekretær i Det statistiske Departement.

Rode, Svend, cand. polit., fhv. ekspeditionssekretær i Det statistiske Departement.

Rosenberg, M. J., cand. polit., fuldmægtig i Håndværkersrådet.

Rosenquist, Frits, landsretssagfører.

Rosentoft, A. M., direktør.

Rostrup, Otto, civilingeniør.

Rothe, Frederik, cand. polit., kontorchef i Hypotekbanken.

Rottensten, Johan, kontorchef i De samvirkende danske Landboforeninger.

Rubin, Carl, bankfuldmægtig.

Rudfeld, Kirsten, cand. polit., sekretær i Arbejds- og Socialministeriet.

Rübner-Petersen, Knud, civilingeniør.

Rygner, Bent, h. a. & h. d.

Rytter, Aage L., direktør for Tobaksindustriens Kontor.

Røgind, Sven, cand. polit., lektor ved Danmarks tekniske Højskole.

Rønne, O., cand. jur., kontorchef i Øststernes Kreditforening.

Renne, Torben, cand. polit., Den danske Ambassade, Paris.

Rønnow, V., fuldmægtig i Privatbanken.

Rønsted, Karmark, landsretssagfører.

Rørdam, Hans, h. a.

Rørdam, Kjeld, højesteretssagfører.

Salløv, Erik, vekselerer.

Salomon, Jacob, cand. jur. & polit., landsretssagfører.

Sandholt, Paul, dr. rer. pol., fuldmægtig i 2. Hovedrevisorat.

Schack Larsen, Gunnar, stud. polit.

Schepelern, Frederik, cand. polit., inspektør i Sparekassetilsynet.

Schiøler, Torben, kontorchef i Danmarks Nationalbank.

Schiønning, C., fuldmægtig.

Schmidt, C. J. W., regnskabschef i overformynderiet.

*Schmidt, Erik Ib, cand. polit., fuldmægtig i Finansministeriet.

Schmiegelov, Arthur, stud. polit.

Schoch, Aage, cand. polit., redaktør.

Schou, Halfdan, stud. polit.

Schou, Helen, billedhugger.

Schou, Holger H., direktør i C. Schous Fabrikker.

Schröder, Harald, vekselerer.

Schultz, Jørgen, stud. polit.

Schultz-Petersen, Kaj, cand. polit., sekretær i Finansministeriet.

Schönwandt, F., stud. polit.

Sehested Hansen, Poul, vekselerer.

Seidelin, Jes, cand. polit., sekretær i Arbejds- og Socialministeriet.

Seidenfaden, Gunnar, cand. polit., handelsattaché, Washington.

Selig, Poul, salgschef.

Seligmann, E., direktør for Prisdirektoratet.

Stesby, Ole, vekselerer.

Sieverts, Børge, grosserer.

Simonsen, Henning, vekselerer.

Simonsen, J., cand. polit., kontorchef i Industrirådet.

Simonsen, Kai, landsretssagfører.

Simonsen, Marius, cand. polit., sekretær i Statens Kornkontor.

Simonsen, Poul, direktør i Bing & Grøndahl.

Sindballe, Jørgen, forretningsfører.

Sindballe, Kristian, dr. jur., professor ved Københavns Universitet.

Sjøl, Poul, stud. polit.

Skade, H. N., cand. polit., kontorchef i Det statistiske Departement.

Skade, Rigmor, cand. polit., kontorchef i Det statistiske Departement.

Skak-Nielsen, N. V., cand. polit., sekretær i Udenrigsministeriet.

Skarum, Ernst, cand. polit., fuldmægtig i Boligministeriet.

Skjæræk, Ellen, cand. polit., fuldmægtig i Prisdirektoratet.

Skjæræk, Gunnar, cand. polit., fuldmægtig i Prisdirektoratet.

Skou, Martin, direktør i Crome & Goldschmidt.

Skougaard, Hugo, bankdirektør, Holbæk.

Skougaard, K., professor ved Landbohøjskolen.

Skydstrup, Børge, cand. polit., sekretær i Tolddepartementet.

Slætting, Ib Mogens, stud. polit.

Smith, Helge, cand. polit., overinspektør ved Tobaksbeskatningen.

Smitt, A. Wagner, grosserer
Soldbro, Jørgen, grosserer.
Sommer, Elisabeth, cand. polit., sekretær i Direktoratet for Arbejds- og Fabrikstilsynet.
Sommer, Stig, cand. polit., sekretær i Direktoratet for Sygekassevæsenet.
Sonne, A., cand. polit., ekspeditionssekretær i Direktoratet for Vareforsyning.
Spangenberg, Jens, kontorchef i Sparekassen for København og Omegn.
Stampf-Fröhlich, E. J., cand. polit., ekspeditionssekretær i Direktoratet for Ulykkesforsikringen.
Stauning, A., sekretær for Erhvervsraadet for Gartneri og Frugtavl.
Steen Hansen, H. C., statsautoriseret revisor.
Steenstrup, C. F., cand. polit., ekspeditionssekretær i Det statistiske Departement.
Steffensen, Johannes, vekselerer.
Stegmann, Sv., prokurist.
Stenersen, Tjerk, stud. polit.
Stenhus, N., frue.
Stenhus, Poul, cand. polit.
Stensballe, J. P., fhv. trafikminister, direktør.
Stenvinkel Nielsen, H., civilingeniør, direktør i A/S Dansk Søvolsyre- og Superfosfatfabrik.
Stigaard, A., kontorchef i Finansministeriet.
Stjernqvist, Henry, cand. polit., kontorchef i Det statistiske Departement.
Strange Petersen, O., cand. polit., docent ved Aarhus Universitet.
Strobel, J. P., statsautoriseret revisor.
Storm Hansen, Kaj, cand. polit., sekretær.
Stougaard, K. A., direktør.
Svane, Peter, cand. polit., departementschef.
Sveistrup, Elisabeth, frue.
Sveistrup, Gudrun, stud. polit.
Sveistrup, P. P., cand. polit., kontorchef i Grønlands Styrelse, lektor ved Københavns Universitet.
Svendsen, Knud-Erik, stud. polit.
Sylow, Helge, prokurist.
Søe, A. Chr., hovedbogholder i Københavns Havnevæsen.
Sønderby, Christian, bogholder.

Sørensen, Børge, cand. act., direktør i Pensionsforsikringsanstalten.
Sørensen, C. J., cand. polit., ekspeditionssekretær ved Landsnævnet for Børneforsorg.
Sørensen, E., hovedkasserer i Sparek. f. Kbh. og Omegn.
Sørensen, Frode, cand. polit., handelsgartner.
Sørensen, S., statskonsulent, Washington.

Tallow, F., direktør i A/S C. Olesen.
Tauson, J., fuldmægtig.
Thalbitzer, Carl, cand. polit., redaktør, Fiananstidende, direktør i Kongeriget Danmarks Hypotekbank.
Thaulow, Asger, direktør i Christiansholms Fabriker A/S.
Theilgaard, W., direktør i Dansk Galoche- og Gummifabrik.
Theill, Jan, stud. polit.
Thiele, Vald., direktør i Nordisk Gjenforsikrings Selskab.
Thicerry, P., vekselerer.
Thomassen, Gunnar, cand. polit., ekspeditionssekretær under Kbh.s Magistrat.
Thomsen, Chr., cand. jur., sekretær.
Thomsen, Else Oulf, professorinde.
Thomsen, Johan, civilingeniør.
Thomsen, T. C., civilingeniør, direktør.
Thomsen, T. K., civilingeniør.
Thorborg, Johs., cand. polit., landstingssekretær.
Thorkildsen, A. M., fhv. kontorchef i Finansministeriet.
Thorning Christensen, Sv., overingeniør ved D. S. B.
Thörning Christensen, Paula, cand. polit.
Thornsø, V., vekselerer.
Thrane, Hans Erik, cand. polit., sekretær i Udenrigsministeriet.
Thuesen, Thue.
Thygesen, J. C., underdirektør i De danske Spritfabrikker.
Thygesen, J. V., afdelingschef i Handelsministeriet.
Thykier, Grete, stud. polit.
Tiemroth, Chr., overretssagfører.
Tillige, Poul, direktør.
Toftegaard, Bente, stud. mag.
Toftegaard, Børge, regnskabschef.

Toftegaard, Jens, cand. polit., direktør i Bikuben.

Toftegaard, Margrethe, frue.

Toftegaard, Ole Henrik, cand. polit., Det danske Generalkonsulat, London.

Topsøe, Haldor, civilingeniør.

Tork, J. A., cand. polit., ekspeditionssekretær i Generalkonsulatet for Statsbanerne.

Torpe, Chr., redaktør.

Tribler, Axel, sekretær.

Trier, Ludvig, vekselerer.

Trier, Ulf, cand. polit., fuldmægtig.

Trock-Jansen, E., grosserer.

Tryggvason, Klemens, cand. polit., Landsbanki Islands, Reykjavik.

Uhrskov, Tage, cand. polit., sekretær i Hovedrevisoratet.

Uldall-Hansen, Helge, cand. polit., sekretær i Finansministeriet.

Ussing, Alf, cand. polit., direktør i Store Nordiske Telegrafsselskab.

Waagensen, Bent, civilingeniør.

Vang Lauridsen, J., ingeniør.

Vang Lauridsen, O., civilingeniør, direktør i Margarinefabrikken Alfa, Vejen.

Wassard, M. A., minister, Kgl. danske Geandskab, Haag.

Vastrup, Niels, arkitekt.

Wechselmann, Sigurd, cand. jur., departementschef.

Vedel-Petersen, Jørgen, cand. polit., programsekretær ved Statsradiofonien.

Vejstrup, P., ekspeditionssekretær i Statens Ligningsdirektorat.

Weitemeyer, R. E., cand. polit., kontorchef i 2. Hovedrevisorat.

Velling, A. C., statsaut. revisor.

Venge, Mogens, cand. polit., prokurist.

Vensild, P. Th., cand. polit., kontorchef i Danmarks Nationalbank.

Werdelin-Larsen, H., kontorchef i Handelsbanken.

Wesche, Oskar, grosserer.

Wessel, A., hovedkasserer i Privatbanken.

Vestberg, Jens, cand. polit., borssekretær.

Westlund, Knud, cand. polit., fuldmægtig i Østjernenes Kreditforening.

Wilhjelm, Johan, cand. jur.

Wilkens, Frizte, cand. polit., kontorchef i Direktoratet for Ulykkesforsikringen.

Villadsen, Niels Kristian, cand. polit., sekretær i Ligningsdirektoratet.

Villadsen, Viggo H., cand. polit., direktør i Magasin du Nord.

Vilmor, E. H., statsaut. revisor.

Vind, Ove, cand. polit., kammerherre, Sandeumgaard.

Winding, Poul, cand. polit., sekretær i Arbejds- og Socialministerierne.

**Winding Pedersen, H.*, cand. polit., professor ved Københavns Universitet.

Winkelhorn, Kjeld, fuldmægtig i Handelsbanken.

Viskum, Folmer, cand. polit.

With, Kai, underdirektør i Landmandsbanken.

Witte, E. R., h. d., prokurist.

Voegle, P., fabrikant.

Vogel-Jørgensen, M., civilingeniør.

Vohlert, K., grosserer.

Vollmond, Aage, skibsreder.

Vollmond, Carl, vekselerer.

Wonsild, Aage, forretningsfører.

**Wonsild, Paul*, direktør, formand for Industrirådet.

Wroblewsky, Otto J., afdelingsbestyrer i Handelsbanken.

Wulff, Flemming G., vekselerer & bankier.

Wulff, Hertel, cand. polit., fhv. hovedrevisor.

Wærum, E., cand. polit., afdelingschef i Udenrigsministeriet.

Zeuthen, Else, mag. art.

Zeuthen, F., dr. polit., professor ved Københavns Universitet.

Østerberg, A. L., cand. jur., direktør i Bryggeriforeningen.

Østergaard, Jens, stud. polit.

Østergaard, Svend Stube, cand. polit., redaktør.

er.
igtig i

chef i

sekre-

ktor i

, San-

i Ar-

ofessor

elsban-

anken.

Indu-

i Han-

ier.

revisor.

Uden-

Køben-

Bryg-

dakter.